

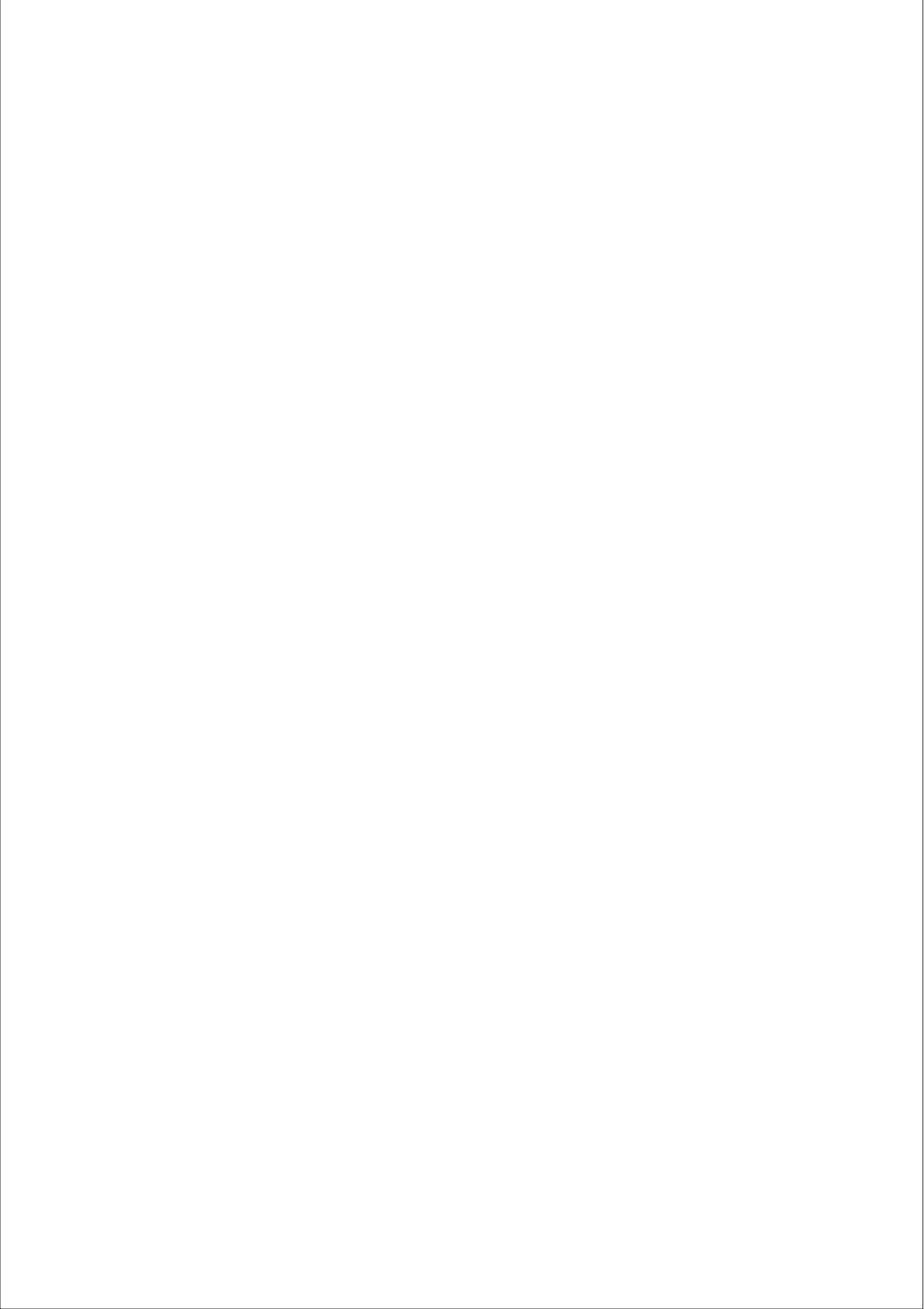
Slovenska vojska
Vojaški muzej

VOJAŠKA ZGODOVINA

ISSN 1580-4828

letnik 8 številka 1/07 (12)

Slovenska vojska
Vojaški muzej

VOJAŠKA ZGODOVINA

št. 1/07 (12)

Ljubljana, junij 2007
Letnik 8

Izdajatelj:

Generalštab Slovenske vojske
PDRIU - Vojaški muzej Slovenske vojske

Uredniški odbor:

mag. Valerija Bernik Burja
major mag. Matjaž Bizjak
dr. Damijan Guštin
podpolkovnik dr. Tomaž Kladnik (glavni in odgovorni urednik)
stotnik Zvezdan Marković (namestnik glavnega in odgovornega urednika)
dr. Vladimir Prebilič
dr. Rok Stergar
mag. Tomaž Teropšič
mag. Marjan Vešnar

Tehnična izvedba:

Sekretariat generalnega sekretarja MO RS
Služba za publicistiko

Lektoriranje:

Meta Brulec

Tisk:

Littera picta, d. o. o.

Naklada:

600 izvodov

ISSN 1580-4828

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem Vojaškega muzeja Slovenske vojske in navedbo vira.

KAZALO

OSAMOSVAJANJE SLOVENIJE

- Karlo Nanut OSAMOSVAJANJE SLOVENCEV V LUČI LEGALNOSTI
IN LEGITIMNOSTI - POUĐAREK NA LETU 1991.....6

VOJAŠKA ZGODOVINA DO OSAMOSVOJITVENE VOJNE

- Janez J. Švajncer NASILNO IZVIDOVANJE KOT PROBLEM RAZUMEVANJA
BOJEV ENOT NOV Z NEMŠKO VOJSKO MED DRUGO
SVETOVNO VOJNO..... 70

- Gorazd Stergar KAMNIŠKO-ZASAVSKI NARODNOOSVOBODILNI
PARTIZANSKI ODRED IN NJEGOVA VLOGA V
NARODNOOSVOBODILNI VOJNI NA SLOVENSKEM
LETA 1944.....81

OSAMOSVAJANJE SLOVENIJE

Karlo Nanut

OSAMOSVAJANJE SLOVENCEV V LUČI LEGALNOSTI IN LEGITIMNOSTI – POUČENJE NA LETU 1991

Pri preučevanju bistvenih pojavov se je pokazalo, da so navidezno samostojni posamezni dogodki v resnici neločljivo medsebojno prepleteni. Zato je bilo težko, včasih pa tudi praktično nemogoče, potegniti ločnico med vzrokom in posledico. In ko smo pri časovni oddaljenosti do obravnavanih dogodkov: s stališča zgodovinskega preučevanja je časovna oddaljenost bistveno prekratka, da bi o njih dajali dokončne sodbe¹.

Anton Bukovnik

PREDGOVOR

Osamosvojitvena vojna v Sloveniji leta 1991 je bila svojevrstna po takojšnjih učinkih in poznejših posledicah, kar bom dokazal na podlagi izbranih dejstev. To je bil tudi razlog, da sem jo obravnaval z različnih zornih kotov. O njej sem napisal precej prispevkov, v katerih sem predstavil tudi določena pojasnila s področja legitimnosti. Pri poglobljenem proučevanju sem naletel na vprašanja, nastala iz objektivne dileme: zakaj sta bili legalnost² in legitimnost³ tako ključnega pomena

¹ Zelo premišljena misel, še posebej v delu, ki govori, da so navidez samostojni posamezni dogodki v resnici neločljivo prepleteni. Kar se je dogajalo že leta 1989, bo ostalo v slovenskem zgodovinskem spominu kot dejstvo, ki je povezano tako s patriotizmom slovenske policije (takrat milica) kot njeno strokovno usposobljenostjo. 1. decembra 1989 so nameravali Srbi in Črnogorci s Kosova organizirati t. i. miting resnice v Ljubljani. Slovenska policija je takrat dokazala, da je dovolj močna legalna in legitimna sila, ki zmore preprečiti namero udeležencev mitinga (aktivnosti policije so potekale pod šifro Sever). Policija je imela za svoja dejanja soglasje politike in slovenske javnosti. Dogodki iz časov akcije Sever so po zgodovinski in časovni logiki povezani z dogajanjem v letu 1990 in v času osamosvojitvene vojne leta 1991. Citat je povzet iz knjige: Anton Bukovnik, Sever, Izdala Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Ljubljana 2002, str. 18.

² **legalen**, ki je v skladu z zakonom, sinonim zakonit: legalen postopek; legalna pot, vlada; legalno stanje **legalni/-a,-o** zakonski: legalna cesija, definicija; legalna *dokazna teorija dokazna teorija*, po kateri je sodnik pri presoji dokazov vezan na dokazna pravila (postopek), sinonim *formalna dokazna teorija*, sinonim zakonsko dokazna teorija, legalna tipologija hudodelcev, navedena v zakonodaji, legalna dokazna pravila. Navedeni izraz je v: Pravni terminološki slovar (do 1991, gradivo), Založba ZRC SAZU, Ljubljana 1999.

³ **legitimnost**, zakonitost, osnovanost na zakonu (npr. vlade, dinastije); načelo sprejemanja

za vse, kar se je dogajalo v Sloveniji in zvezni državi (Jugoslaviji)? Poleg tega se je pojavilo vprašanje, zakaj sta bili mnogokrat tako legalnost kot legitimnost premalo upoštevani ali celo potisnjeni na obrobje? Pri analizi najrazličnejših virov sem našel precej objektivni odgovor, ki ga bom predstavil v tem prispevku.

Da ne bi prihajalo do napačne uporabe izraza legitimen, ki je pojmovno povezan z legitimnostjo, bo pojasnjeno, na kaj se ta izraz nanaša. Izraz legitimen v ožjem pomenu besede poudarja, da državna oblast temelji na zakonu. Tako nastane vprašanje sprejemanja oziroma soglašanja s temeljnimi oblastnimi odločitvami. To soglašanje si skuša oblast pridobiti z različnimi sredstvi: v moderni dobi s sklicevanjem na demokratični temelj oblast.⁴ Iz tega sledi, da se neki vladar, monarh, lahko sklicuje na svojo zakonito pravico oziroma upravičenost do posestva ali prestola.

Ne glede na vse, kar je bilo do zdaj povedano o legitimnosti, bom v predgovoru v nekoliko razširjeni obliki pojasnil ta izraz. Prav razumevanje besed, na katerih temelji bolj ali manj strokovna razlaga, je odločilno za razumevanje bistva tega prispevka. V Sociološkem leksikonu je legitimnost opredeljena tako:

Legitimnost je načelo prisvajanja in spoštovanja določenih ustanov nosilcev oblasti od pripadnikov političnih teles ali družbe. Temelji na višjih načelih ali proceduralnih pravilih glede izvajanja oblasti. Legitimnost je nastala iz pravic dednih vladarskih dinastij do prestola in veljajo ne glede na voljo ljudstva. Uresničevanje načela legitimnosti je odvisna od sprejemljivosti oziroma od prepričanja državljanov o tem, da določene ustanove upravičujejo svoj obstoj. Te so zakonite (legitimne), vendar ne samo v smislu spoštovanja zakonov določene oblasti, temveč tudi v tako imenovanem višjem smislu vrednosti (filozofske, politične, etične in druge).

Izraz legitimnost se uporablja od časov francoske revolucije v političnih in teoretičnih razpravah med predstavniki tradicionalne in demokratične politične

oz. soglašanja s temeljnimi oblastnimi odločitvami. To soglasje si poskuša oblast pridobiti z različnimi sredstvi (v moderni dobi npr. s sklicevanjem na demokratični temelj oblasti); **legitimen**, postaven, zakonit. Navedena razlaga izraza je v: Leksikon Cankarjeve založbe, Cankarjeva založba, Ljubljana 2003.

⁴ **legitimen** (lat. legitimus iz lex zakon) 1. zakonit (-a vlada); figurativno upravičen; upravičen (-a zahteva) 2. zakonski (otrok); legitimnost/-i ž zakonitost, zakonita pravica ali zahteva (do posestva, prestola ipd.); figurativno upravičenost. Navedeni termin je v: Leksikon Cankarjeve založbe, Cankarjeva založba, Ljubljana 2003.

misli (Rousseau v delu Družbena pogodba). V sociološkem pogledu je posebej pomembna klasifikacija legitimnosti Maxa Webra, ki jo je razdelil na tri vrste: (1) na racionalno, zakonsko, če temelji na splošnih pravilih, ki so pomembna za vse člane skupnosti; (b) na tradicionalno, ki temelji na veri v vrednost določene ureditve in najvišje oblasti in (3) na karizmatično, ki izvaja oblast brez pravil in je utemeljena na predanosti vodji in njegovim božanskim svojstvom.⁵

Legalnost in legitimnost sta bili mnogokrat neizprosni merilec razmerja med javnim mnenjem in oblastnimi ter političnimi institucijami. Svoje mesto pri »preverjanju« so našle tudi vojaške in druge represivne strukture tako v Sloveniji kot v jugoslovanskem prostoru. Rad bi poudaril, da se je zvezna država (Jugoslavija) rada legitimirala⁶ na političnem področju, saj se je imela za vodilno v zvezi neuvrščene države. Upoštevalo naj bi se jo tudi kot vojaško silo, saj je bila med dvema vojaškima zvezama v Evropi. Če pa politični in vojaški pomen te države primerjamo z legalnim in legitimnim merilom, spoznavamo drugačno sliko. Iz tega izhaja, da je Jugoslavija kot zvezna država, predvsem v zadnjem desetletju svojega obstoja, začela izgubljati svojo legalnost, zato se pojavi upravičeno vprašanje učinkovitosti delovanja njenega pravnega reda. Prav zmanjšana oziroma namenoma prezrta legalnost oblasti, in sicer zaradi ohromljenega zveznega predsedstva, je omogočila vojaškemu vrhu leta 1991, da je od Markovićeve vlade dobil listino, s katero mu je bila odprta pot do meja že suverene, torej politično samostojne in neodvisne Slovenije.

V prispevku bom predstavil vrsto dokazov, ki bodo opozarjali in hkrati dokazovali, da je bila dejanska moč Jugoslavije na področju politike in vojaške sile povsem drugačna, kot se je dokazovalo. Že v predgovoru bi rad opozoril na tri »subjekte«, ki so bolj ali manj hitro izčrpali legalnost in legitimnost iz polja zvezne države, zvezne partije in njene armade. To je bilo za vse tri usodno, za Slovenijo pa opozorilo, da je prišel čas, ko je treba oditi iz okolja, ki išče svojo legitimacijo (torej upravičenost) v državi, kjer sta Armada in Partija⁷ določali smer razvoja in načine mišljenja.

⁵ Glej: Sociološki leksikon, Savremena administracija, Beograd 1982, str. 318. Prevod sem opravil sam. Besedilo je dopolnjeno z manjšimi spremembami in dopolnitvami.

⁶ **legitimiran**/-a, -o (iz nlat. *legitimare*) v zvezi z biti: biti – za kaj upravičen, za kaj legitimirati 1. priznati ali podeliti *legitimnost ali pooblaščenost* (poudaril K. N.) 2. potrditi ali akreditirati 3. preveriti istovetnost (kake osebe), zlasti z osebno izkaznico. Navedeni izraz je v: Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba, Ljubljana 2002.

⁷ Velike začetnice simbolizirajo vsemogočno oblast v centralistični državi in partiji. V prispevku bo zapisana z veliko začetnico beseda Partija (redkeje bo zapisano tudi

Že leta pred intervencijo v Sloveniji je bilo znano, da je prav zvezna vojska vse dejavnije posegala v politične razmere z glasnimi zahtevami po nadaljevanju socialistične revolucije in obrambi idejne homogenizacije. Zanj je bil politični pluralizem enačaj za notranjega sovražnika, s katerim je treba hitro in učinkovito obračunati.⁸ Vojaški vrh zvezne vojske je postajal vse močnejši razsodnik o tem, kaj naj bi bilo v zvezni državi, posameznih republikah, politiki, gospodarstvu idr. dovoljeno ter kaj ne. Armada je bila zaprta struktura, v katero javnost ni imela vpogleda. Nadzor njenega delovanja je bil s strani zakonodajne, izvršne in celo partijske oblasti zgolj simboličen, saj je bila osrednji steber obstoječega političnega režima.⁹

Pred koncem leta 1990 so bili v Jugoslaviji jasno izraženi znaki razpadanja. Na dveh ključnih področjih – pravnem (legalnem) in ekonomskem – se je razpad že zgodil. Na pravnem področju se je to zgodilo zaradi spremembe srbske ustave februarja 1989, s katero sta bili odpravljeni avtonomni pokrajini. Iz tega pravnega in političnega zapletanja je sledila dezintegracija v politični sferi. Z napadom JLA na Slovenijo pa je bilo jugoslovanske federacije dokončno konec. Nato je sledila agonija vojske z nenavadnim in nenadnim razpadom.¹⁰

Brez upoštevanja dejstev, ki izhajajo iz izrazov legalnost in legitimnost, bi le težko prišel do mnogih spoznanj, ki so temeljnega pomena za razumevanje funkcioniranja države in vojske. To je zelo opozarjajoče dejstvo, ki je pomembno tudi za Slovenijo. Prav prizadevanje za legalnost in legitimnost sta bila porok

---

Armada), kar naj bi pomenilo nekaj svojevrstnega, kar ne sodi v pluralno, demokratično družbo. Mogoče je to razlog, da se Partija z veliko začetnico pojavlja tudi v publicistiki Komunistične partije Jugoslavije. Primer za to je knjiga z naslovom Borba komunistov Jugoslavije za demokracijo, VI. kongres Komunistične partije Jugoslavije (Zveze komunistov Jugoslavije), Cankarjeva založba, Ljubljana 1952.

⁸ S temi ideološkimi pojmi (sintagmami) se zvezna vojska legitimira v jugoslovanskem prostoru. Idejna homogenizacija in politični pluralizem sta v istem odnosu kot vojaški vrh in demokratična prizadevanja v Sloveniji.

⁹ Kako so pred usodnima letoma 1990 in 1991 delovali v zvezni državi, zvezni partiji in zvezni vojski, je opisano v knjigi Milan Balažič: Slovenska demokratična revolucija 1986-1988, Civilna družba, nacionalni program in ljubljanski proces, izdajatelj in založnik: Liberalna akademija, Ljubljana 2004.

¹⁰ Kaj se je dogajalo na zvezni ravni pred agresijo na Slovenijo, je opisano v prispevku Boža Repeta: Jugoslovanske notranjepolitične razmere in slovenska osamosvojitve v: Slovenska osamosvojitve 1991, Pričevanja in analize, Simpozij Brežice, 21. in 22. junij 2001, izdajatelja: Državni zbor republike Slovenije in Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 23-32.

za vztrajanje na pridobljenih političnih in vojaških pozicijah ter za pridobivanje javnega mnenja znotraj slovenske države in zunaj nje.

V nadaljevanju se bom ukvarjal z zvezno vojsko, saj je bila v osamosvojitveni vojni na Slovenskem akter, ki je spoznal bistvo asimetrične legalnosti in legitimnosti. V prispevku bom najprej pojasnil, kaj je legitimnost. Prav na tem področju se je odločala usoda tako zvezne vojske kot partije.

Temeljne vire o legitimnosti sem našel v delih Ljubice Jelušič,¹¹ Petra Jambreka,¹² Franceta Vrega¹³ in profesorja Görana Therborna (glej: opomba št. 13). Glede legalnosti pa sem uporabil prispevek Franceta Bučarja z naslovom Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja.¹⁴

Rad bi opozoril, da sta bila tudi v Jugoslaviji avtoritarnost pravnega reda in spontano soglašanje javnosti z oblastjo daleč pod potrebno ravniyo, predvsem v Sloveniji. Nedelovanje pravnega reda ali celo izrivanje njegove funkcionalnosti na obrobje je povzročilo, da se je jugoslovanska federacija znašla zunaj pozitivnih zgodovinskih tokov, torej zunaj časa, ki je bil merjen z evropskim merilom. Na koncu svoje poti je zvezna država pristala v rokah armade, ki ni več razumela svoje vloge na področju legalnosti, poleg tega pa se ni več zavedala, da je hitro izgubljala legitimnost in samo sebe.

Kot primer za to trditev bom uporabil opozorila iz Deklaracije o urejanju razmerij, ki imajo splošen pomen za Republiko Slovenijo. Skupščina Republike Slovenije je z deklaracijo pozvala organe federacije, republike in obe avtonomiji, naj opustijo

¹¹ Ljubica Jelušič: Legitimnost sodobnega vojaštva, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1997.

¹² Peter Jambrek: Sociologija, Uvod v preučevanje zgradbe in razvoja družbe, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1984.

¹³ France Vreg, Demokratično komuniciranje, Prispevek k pluralistični paradigmi v komunistični znanosti, založba Obzorja Maribor, Maribor 1990. F. Vreg je v navedenem delu predstavil problematiko komuniciranja zelo podrobno, vendar je področje legitimnosti predstavil v zelo skrčeni obliki. Legitimnost obravnava na približno treh straneh (249-251), pa še ta je v bistvu povzetek iz knjige Ideologija moči in moč ideologije Görana Therborna (navedeno delo je izšlo pri Cankarjevi založbi v Ljubljani leta 1987).

¹⁴ Prispevek dr. Franceta Bučarja je bil objavljen v zborniku Slovenska osamosvojitve 1991, Pričevanja in analize, Simpozij Brežice, 21. in 22. junij 2001, Državni zbor Republike Slovenije in Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2002, str. 117-127.

vse oblike nasilnega urejanja odnosov v Jugoslaviji in sprejmejo demokratičen in enakopraven dialog pri urejanju medsebojnih odnosov. V deklaraciji je bilo opozorjeno, da se ne uresničuje ustava SFRJ in ne izpolnjujejo pravne obveznosti iz sprejete zvezne zakonodaje, s čimer je resno ogrožen ustavni in pravni red Jugoslavije.¹⁵ S tem aktom slovenske skupščine je bilo opozorjeno, da se legalnost in legitimnost v SFRJ ne uresničujeta, kar je imelo posledice.

Da bi bilo dokazovanje o legitimnosti še bolj razumljivo, bom v tem delu prispevka uporabil znane trditve Maxa Webra, ki so bile objavljene v Praktikum za uvod v pravoznanstvo. V članku z naslovom Max Weber¹⁶: tradicionalni, karizmatični in legitimni tip oblasti, so predstavljeni trije tipi oblasti. S temi tipi oblasti se opravičuje legitimnost oblasti. Prav Webrova razmišljanja nam lahko pomagajo pri dokazovanju, kaj pomenita karizmatična oblast in oblast na temelju legalitete. Njegove trditve so naslednje:

»Tudi država je, kakor vse politične organizacije, ki so ji v zgodovini predhodile, neko razmerje gospodarjenja nad ljudmi, razmerje, ki se naslanja na sredstvo legitimnega nasilja (točneje: obravnavanega kot legitimnega). Da bi torej država obstojala, se morajo pokorjeni ljudje *ukloniti* avtoriteti, nad katero si tisti, ki v danem trenutku vladajo, lastijo pravico. Kdaj in kako bodo ti to storili? Kakšna so notranja upravičevanja in zunanja sredstva, na katera se naslanja oblast?

¹⁵ Skupščina Republike Slovenije se je sklicevala na ustavni in pravni red SFRJ, ker naj bi se le tako izpolnjevale sprejete obveznosti iz zveznih zakonov in dogovorov z republikami. Navedena deklaracija, sprejeta 9. marca 1990, je v dokumentarnem gradivu v: **Enotni v zmagi**, Osamosvojitve Slovenije, (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na str. 211.

¹⁶ Max Weber (1864-1920), nemški sociolog, filozof in politik; močan vpliv na novejšo sociologijo. Po Webru mora sociologija družbene pojave vzročno pojasnjevati (»sociologija razumevanja«) z uporabo »idealnih tipov«. Zagovornik načela vrednostne (etične) nevtralnosti znanosti; poudarjal potrebo po oblikovanju natančnih teoretskih pojmov v sociologiji; veliko pozornost namenil idealnim tipom oblasti (tradicionalni, karizmatični, racionalni). Prispeval k razvoju mnogih posebnih sociologij (sociologija religije, prava itn.). V postfunkcionalističnem obdobju oživljeno zanimanje za njegova dela, zlasti v mikrosociološki perspektivi (Protestantska etika in duh kapitalizma, Ekonomija in družba).

Predstavitev Maxa Webra v zgoščeni obliki je omogočil Leksikon Cankarjeve založbe, leta 2003 (tretja izdaja, nespremenjen ponatis drugega dopolnjenega natisa, posebna izdaja za Svet knjige). Max Weber je predstavljen na strani 1159.

Poznamo tri notranja opravičevanja *legitimnosti* neke oblasti. Za nekatere je to avtoriteta »večno včerajšnjega«: običaja, okrašenega s starodavno veljavnostjo in privajeno pripravljenostjo, da se ohrani: to je *tradicionalna* oblast, tako je vladal patriarh in zemljiški lastnik starega kova. Potem je to avtoriteta nevsakdanjega osebnega daru po milosti (karizme): izrazito osebna, na podlagi vere v veljavnost zakonskega predpisa in dejanske »nadsposobnosti nekega posameznika za vodenje«. To je *karizmatična* oblast, tako je vladal prerok ali – na področju politike – izvoljeni vojskovodja ali po ljudstvu izvoljeni vladar, veliki demagog in vodja politične stranke. In končno je to oblast na podlagi *legalitete*, na podlagi zaupanja v veljavnost zakonskega predpisa in stvarne pristojnosti, zasnovane na racionalno ustvarjenih pravilih, kar pomeni na podlagi pripravljenosti na pokoravanje pri izvrševanju zakonitih dolžnosti: tako vladajo moderni »državni sluga« in vsi nosilci oblasti, ki so mu glede tega podobni. Seveda v resnici to pokornost spremljajo močni motivi strahu in upa – strahu pred maščevanjem magičnih sil ali oblastnika, upa za nagrado na tem ali na onem svetu. Če iščemo razloge, ki pojasnjujejo »legitimnost« tega pokoravanja, bomo prišli do treh »čistih« tipov. Te predstave o legitimnosti in njihova notranja zasnovanost imajo velik pomen za strukturo oblasti. Čisti tipi se tej obliki naravno redko srečujejo v dejanskosti. Danes ne moremo obravnavati te skrajno zapletene možnosti sprememb, mešanja in kombinacije čistih tipov: to sodi v probleme »obče teorije države«. ¹⁷

Max Weber je tudi danes vse bolj cenjen kot »razlagalec« legitimnosti, zato je treba poudariti, da se njegova razprava o legitimiranju povezuje s sorodnimi sintagmami, kot so poslušnost, navajenost na soglašanje in podrejanje vladavini. V politični teoriji naj bi Weber veljal za pripadnika konsenzualne (konsenz – strinjanje, pristanek, op. K. N.) teorije o legitimnosti.

Weber je poudarjal tudi pomen konsenza, toda pogosteje naj bi se skliceval tudi na interes, samointeres, strah, apatijo in konformizem, kar so nekonsenzualni motivi v procesu legitimacije. ¹⁸

---

¹⁷ Glej: Max Weber: Tradicionalni, karizmatični in legitimni tip oblasti v: Franc Friškovec in Marjan Pavčnik, Praktikum za uvod v pravoznanstvo, 2. del, Višja pravna šola Maribor in Dopsna delavska univerza Univerzum Ljubljana, Ljubljana 1979, str. 645–646. V navedenem članku, ki govori o Webrovem pojmovanju legitimnosti, so podčrtane besede. Podčrtal jih je verjetno F. Friškovec.

¹⁸ Ljubica Jelušič, navedeno delo, str. 42.

UVODNA POJASNILA

Uvodna pojasnila uporabljam kot posebno metodo pri uvajanju v problematiko, ker menim, da je postopno približevanje k bistvu bolj smotno in učinkovito. Ta del prispevka ne razumem kot klasični uvod, temveč kot integralni del celotne strukture dokazovanja. Prepričan sem, da je upoštevanje načela sistematičnosti in postopnosti ter nazornosti tisto vodilo, ki omogoča bralcu besedila, da se že na začetnih straneh seznanijo z vprašanji, ki bodo obravnavana, pa tudi z izrazi, ki jih je treba poznati. Rad bi poudaril, da svojega prispevka ne želim spreminjati v politični traktat ali anatemizirati¹⁹ posameznike in skupine ljudi, ki so delovali v partijskih strukturah ali armadi.

V uvodnih pojasnilih bom predstavil le nekatera izhodiščna dejstva, ki so nujna zaradi razumevanja celovite problematike, ki bo predstavljena v osrednjem delu prispevka. Temeljno težišče v tem delu študije bo nadaljevanje razlage, kaj pomenita izraza legalno in legitimno. Že v predgovoru sem opozoril, katere vire sem uporabil za pojasnitev teh izrazov.

Najprej bom uporabil težiščne misli treh že imenovanih avtorjev o legitimnosti, nato sledi razlaga legalnosti s pomočjo študije Franceta Bučarja. Prav iz njegovega besedila je razvidno, kakšne povezave obstajajo med legalnostjo (področje ustavnega in pravnega reda) in vojsko kot represivno institucijo države in kaj se ji lahko zgodi, če ne upošteva legalnosti.

Vsebina se bo iztekala v pojasnjevanje, kakšna obramba je bila za Slovence najprimernejša, zato bom uporabil trditve Janeza Janše. S pomočjo njegovih ugotovitev bom lahko dokazal tako legitimnost kot legalnost delovanja Slovencev, predvsem v času osamosvojitvene vojne, ki niso prešla okvirov dovoljenega. Uvodna razlaganja bom končal z ugotovitvami Hannah Arendtove o naravi totalitarizma in Samuela Hentigtona, v katerih bom predstavil njegovo razmišljanje o spopadu civilizacij.

---

¹⁹ Anatema/-e ž (gr. anathema iz anatithenai postaviti; posvetiti) 1. pri starih Grkih posvetilni dar, izpostavljen v svetišču (v krščanstvu je dobila beseda slabšalni pomen), 2. nekaj, kar je javno izpostavljeno sramoti; figurativno: izobčitev, izključitev iz Cerkve; slovesno cerkveno prekletstvo; izreči anatemo ali anatemizirati/-am izobčiti, izključiti iz verske skupnosti; slovesno prekleti. Glej France Verbinc, Slovar tujk, četrta izdaja, Cankarjeva založba v Ljubljani, Ljubljana 1974, str. 50.

France Vreg: Sistem sam vzpostavi različne mehanizme subordinacije in pritiska, ki so »normativna« osnova za legitimnost.

Iz knjige Franceta Vrega Demokratično komuniciranje je razvidno, kakšna je prisiljevalna moč vladajočih sistemov. Njegove ugotovitve nas seznanjajo, kaj vse je v širokem polju upravičenih in neupravičenih oblik legitimiranja oblastnih sistemov. Vregova ugotovitev je pomembna. Avtor pravi, da so vladajoči sistemi razvili oblike ideološke dominacije z različnimi mehanizmi subordinacije in ideološkega pritiska. Strinja se z Göranom Therbornom, ki navaja vrsto mehanizmov: (1) prilagoditev na normativni sistem, (2) občutek neizbežnosti, ker ni alternativ, (3) občutek, da obstaja karizmatično predstavništvo, (4) spoštovanje monarhov in sposobnih vladarjev, (5) strah in (6) resignacija.²⁰

France Vreg je vzpostavil logično zvezo med dominacijo in različnimi mehanizmi subordinacije ter pritiska. Avtor dela Demokratično komuniciranje nas s pomočjo Therborna seznanja, na kaj se opirajo vzvodi oblasti, če se hočejo ohranjati v vseh strukturah državne, politične in ideološke moči. V opombi k svojemu delu je Vreg opozoril, da mehanizme subordinacije in ideološkega pritiska v mnogih primerih dopoljujejo tudi mehanizmi represije, ki vzbujajo strah. To naj bi bile predvsem oblike kazenskih sankcij sodobnega aparata, kot sta na primer zapor in smrtna kazen. Pravi, da obstaja tudi strah, ki temelji na drugih družbenih sankcijah: izguba zaposlitve, lakota, ekskomunikacija iz partije, padec na statusni lestvici. Nato avtor sklene z dejstvom, da so poznani mehanizmi, ki povzročajo resignacijo in apatijo, predvsem v takih primerih, ko vlada prepričanje, da ni možnosti za razvojne in družbene spremembe.²¹

Vse te sankcije so bile poznane v vseh sistemih, ki so vztrajali pri ohranjanju svoje vladavine in tudi Jugoslavija ni bila izjema. Ker bo v prispevku težišče na razmerju civilna družba in vojska v federativni Jugoslaviji, bom predstavil, kakšno vlogo je namenil jugoslovanski ljudski armadi predsednik zvezne države. Eden izmed dokazov za to razmerje je v zbranih delih Josipa Broza Tita z naslovom Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita. V zdravici, ki jo je izrekel na slavnostni večerji ob dnevu JLA, 21. decembra 1978, na Brionih, je dejal:

²⁰ France Vreg je v poglobljeni študiji Demokratično komuniciranje opredelil tudi legitimnost. Še posebej so zanimivi t. i. mehanizmi prisile, ki jih navaja. Glej: France Vreg, Demokratično komuniciranje, Prispevek k pluralistični paradigmi v komunikacijski znanosti, založba Obzorja, Maribor 1990, str. 250.

²¹ France Vreg, prav tam, str. 250.

»Na koncu naj vam še povem, tovariši, da ima naša armada še naprej veliko vlogo. Dajte, prizadevajte si na vso moč, da bo zanesljiva zaščitnica naše države in našega socialističnega samoupravnega razvoja. Veliko obveznost in odgovornost pri tem imajo komunisti v armadi. Dvigam to čašo za nadaljnji razvoj naše armade, za enotnost naših narodov in narodnosti, na vaše zdravje, dragi tovariši.«²²

V nadaljevanju nas Vreg seznanja, kakšne razsežnosti in vsebine ima lahko konsenz²³. Avtor je prepričan, da si s pomočjo različnih mehanizmov subordinacije in pritiska sistem sam vzpostavi »normativne« temelje za legitimnost, saj naj bi se državljani pokoravali zaradi »legalno-racionalnih« in »karizmatičnih« sestavin dominacije. Zato tudi Vreg upravičeno poudarja razliko med »soglasjem« (konsenz) in »privolitvijo« (konsent). Konsenz se po avtorju nanaša na strinjanje med skupinami ljudi v družbi, privolitev pa na »strinjanje« z nečim (vladno politiko) ali nekom (karizmatičnim voditeljem). France Vreg ugotavlja, da so konsenz vladajoči razredi poveljevali kot dejansko soglasje družbe. Kritični dejavnik po Therbornu (ki ga navaja Vreg) ni konsenz ljudi v družbi, temveč konsenz med vladajočimi skupinami in privolitev pripadnikov državnega aparata ter vojske v njihovo legitimnost.²⁴ Med vladajočimi skupinami v federativni Jugoslaviji je potekal odkrit ali zakrit spopad za legitimiranje svoje oblasti, kar je privedlo do izsiljene intervencije armade na samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo.

Zanimive in poučne so ugotovitve Vrega (vsebinska podlaga: Therborn), ki obravnavajo diktaturo. Avtor pravi, da diktature propadejo predvsem zaradi sprememb v razmerjih sil, ki se odražajo kot spor med vladajočimi skupinami. Pri tem opozarja na odrekanje legitimnosti državi, ki jo vojska kot represivni organ lahko omalovažuje ali ignorira. Meni, da diktature ne propadejo zaradi pomanjkanja ljudske privolitve, saj so nasprotja med sestavnimi deli precej močnejša kot nejevolja ljudstva.²⁵

²² Glej: Josip Broz Tito, Naša armada ne bo nikoli nikomur ogrozila svobode, vendar bo znala braniti pridobitve in interese svojega ljudstva v: Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1980, str. 904–905.

²³ Konsenz: (lat. consensus) 1. soglasje, privolitev, pristanek, 2. sporazum, soglasno sprejeta odločitev na podlagi dogovora vseh zainteresiranih strani. Takšna opredelitev je v: Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba, Ljubljana 2002, str. 603–604.

²⁴ France Vreg, prav tam, str. 250. Prav na tem področju se je pokazala vsa tragika v okviru nekdanje SFRJ. Zvezna vojska je spoznala, da je le ona tista sila, ki mora ohraniti državo, politični sistem in sebe. Kot edina vojaška in ideološka moč je začutila, da jo ogroža politični pluralizem, zato se je tudi odločila za intervencijo v Sloveniji.

²⁵ France Vreg, prav tam, str. 250.

To je verjetno res, saj se praviloma diktature zrušijo zaradi lastnih notranjih mehanizmov, ki jih uravnava statika njihovega sistema. Dejstvo je, da diktature in totalitarnih sistemov ne podpira soglasje množic, ker so sistemi podprti z varovali sumničenja in totalne represije vseh vrst. Zato bi bilo treba proučiti vlogo zvezne vojske, predvsem od leta 1980 dalje, prav pri procesu razpadanja federativne Jugoslavije.

Legitimnost in legalnost se ne utrjujeta le z enostavnimi mehanizmi subordinacije in ideološkega pritiska. V družbah, v katerih vlada ideološka enosmernost, morajo imeti pomembno vlogo tudi javna občila. Če bi pregledali predvsem partijski in armadni tisk od leta 1945 pa do prve polovice leta 1991, bi se lahko prepričali o tem, kar trdi France Vreg. Zanj so množična javna občila glavni dejavniki produkcije konsenza in privolitve v procesu legitimacije. Po množičnih občilih poteka celoten tok politične komunikacije državnih, političnih in vojaških subjektov. Hkrati pa sodobne medijske korporacije same postajajo mamutski dejavnik vpliva na javnost in po svoji prepričevalni moči celo presegajo vpliv političnih strank.²⁶

Po trditvah Vrega nastaja pri množičnih občilih določen paradoks, ki je tako izražen:

»Ambivalentna vloga množičnih medijev se nam kaže v paradoksalni luči: opravljati morajo funkcijo legitimiranja državne oblasti (kot ideološki aparat države) pred državljani in javnostjo, hkrati pa morajo samemu sebi (kot glasniki mnenj in interesov lastne publike) zagotavljati legitimnost v javnosti.«²⁷

Vsa ta dejstva nas posredno in neposredno seznanjajo z okoliščinami, v katerih sta bili legalnost in legitimnost v strukturah oblasti v federalni državi Jugoslaviji. Šele razumevanje tega nam omogoča, da si predstavljamo, kaj vse je bilo treba storiti za vzpostavitev slovenske samostojne in neodvisne državnosti.

Ljubica Jelušič: Tehnologija vladanja z nasiljem vrača družbe v preteklost.

Ljubica Jelušič bo nadgradila naša razglabljanja o legitimnosti s pomembnimi ugotovitvami, ki so predstavljene v njenem delu Legitimnost sodobnega vojaštva.²⁸

²⁶ France Vreg, prav tam, str. 251.

²⁷ France Vreg, prav tam, str. 251.

²⁸ Glej: Ljubica Jelušič, Legitimnost sodobnega vojaštva, Fakulteta za družbene vede,

Najprej bi opozoril na njeno ugotovitev, da sta za družbo in državo zelo pomembni politična kultura in vrsta vojske. To opiše tako:

»Stopnja skladnosti oziroma ustreznosti vključevanja vojske v politiko je povezana s pojmom legitimnosti, to je s konceptom, ki je osrednjega pomena za razumevanje odnosov med oboroženimi silami in družbo v vseh časih in v vseh državah. Vključenost vojske v politiko je legitimna samo, če njeno vključevanje poteka po načelih, ki jih določena politična kultura priznava za svoje, in je zapletena povsod tam, kjer gre za soobstoj različnih političnih kultur v eni državi. Vsaka vojska je namreč državna institucija, ki se ravna po načelih centraliziranega vodenja in poveljevanja, zato tudi svoje vključevanje v politiko prilagodi prevladujočemu (morda državno priznanemu) konceptu politične kulture. Pluralizem političnih kultur in centralizirana armada prej ali slej destabilizirata državo.«²⁹

Pluralizem političnih kultur in centralizirana vojska sta v protislovju, zato se prej ali slej zgodi, da centralizirana vojska destabilizira državo. To je osrednja misel, ki sem jo želel izpostaviti, saj je jugoslovanska armada hote ali nehotе storila vse, da je destabilizirala državo, pa tudi samo sebe. Iz tega izhaja razlaga, da je armada uporabila zase ugodno legitimacijsko načelo, ki je bilo zanjo koristno le do takrat, ko se je od nje zahtevalo, da se umakne v pravne okvire nje neustrezne politike oziroma ideologije.

V nadaljevanju bom znova uporabil ugotovitev Jelušičeve. Ta se nanaša na metode neustreznega ravnanja jugoslovanske vojske, predvsem na področju politike in družbenega življenja. Njeni vedno večji samovolja in samopomembnost sta bili preveč mamljivi, da bi se jima odrekla. Raje je šla po poti vedno večjega nasilja, ki je postajalo vse bolj neobvladljivo tudi za zvezno vojsko. Upravičeno se sprašujemo, ali se je vojaški vrh kdaj vprašal, ali državljani zaupajo v njihovo poslanstvo. Argumentacija Jelušičeve:

»Če pa vojske posežejo tako, da uporabijo svoje notranje vzorce obnašanja v civilni politiki, potem je vladavina možna le še z nasiljem, tudi ruši se z nasiljem. Vojske tako izgublajo zaupanje državljanov in vzbujajo strah. Tehnologija vladanja z nasiljem vrača družbe v preteklost in zaustavlja njihov razvoj.«³⁰

Ljubljana 1997.

²⁹ Ljubica Jelušič, prav tam, str. 14.

³⁰ Ljubica Jelušič, prav tam, str. 14.

Pri legitimnosti smo do zdaj obravnavali pomen in razmerja politične kulture. V nadaljevanju pa se odpirajo vprašanja alienacije, uporabe nasilja, porajanja dvomov in obsojanja nasilja. Za vsemi temi razumskimi in čustvenimi vzgibi stoji javnost, ki je mnogokrat za vojsko moteč element. Javnost, še posebej organizirana, ki je vedno nasprotovala armadi, se je v federativni Jugoslaviji pojavila kot kritika namer in dejanj vojaškega vrha JLA.

Vse ta nova razmerja v legitimnosti so predstavljena v besedilu Jelušičeve:

»V zvezi z legitimnostjo vojske se pojavlja vprašanje legitimne uporabe kolektivnega nasilja, ki je včasih veliko bolj kočljivo kot pa odtujenost in izolacija vojske. V zvezi z legitimnimi in nelegitimnimi vidiki uporabe nasilja se odpira dilema, ali oborožene sile vsi državljani razumejo kot institucijo, ki legitimno uporablja fizično silo, pojavljajo pa se tudi dvomi in kritike na račun njihovega monopola nad silo in vojaško silo na splošno. Dvomljivost uporabe kolektivnega nasilja se ne kaže samo, ko gre za vojsko ali policijo, ki naj bi bili zakonsko določeni kot legitimni nosilki tega nasilja. Obstaja namreč tudi kolektivno nasilje, ki ga mnogi obsojajo in mnogi tudi sprejemajo in ki se ga ljudje najbolj bojijo, to so vojni pokoli in mestni neredi, do katerih pride zaradi nezadovoljstva ob brezuspešnosti, da bi se krivice poravnale po mirni poti sledi.«³¹

Peter Jambrek: Simboli dajejo splošno družbeno legitimnost določenim ustanovam in pravilom.

Peter Jambrek je v svojem delu Sociologija obravnaval pojem legitimnost drugače kot Jelušičeva, ki opozarja tudi na kritičnost javnega mnenja. V svoji opredelitvi legitimnosti navaja, da nista tako pomembni karizmatičnost in racionalnost, temveč sila oblasti. V tem primeru ne vidim izključevanja, nasprotno, celo dopolnitev razlaganja legitimnosti. Pri proučevanju razlag tako legalnosti kot legitimnosti lahko pride le do navideznega izključevanja vsebin. Vendar to še ne pomeni, da sta dve definiciji ali opredelitvi res protislovni, saj je vsebina izraza jasna, če ga obravnavamo z več zornih kotov. Argument Petra Jambreka:

»S tega vidika postane sporno tisto pojmovanje legitimnosti, po katerem je družbeni red legitimen zato, ker ustreza določenemu splošno priznanemu merilu obveznosti – ker je na primer karizmatičen, tradicionalen ali pravno

³¹ Ljubica Jelušič, prav tam, str. 59.

racionalen.«³² Po tej ugotovitvi preide Jambrek k bistvenemu težišču pojasnjevanja legitimnosti:

»Prepričljivejše pa postane pojmovanje, po katerem uživa družbeni red splošno priznanje in prestiž obvezujočega reda prav zato, ker je legitimen in ker stoji za njim oblast. Pojem legitimnosti se nam torej razblini: če je družbeno soglasje o spremenljivosti določenih institucij in simbolov vsiljeno (...), potem je tudi legitimnost, podobno kot 'moralno soglasje družbe' ali splošni interes, le maska, ki prekriva resničnost monopola oblasti. *Legitimni so torej vsi tisti pojavi, zlasti besedni simboli (miti, vrednote, norme) in simbolična dejanja (rituali, ukazi, zgledi), za katerimi stoji družbeni subjekt, ki si uspešno lasti položaj avtoritete s sorazmerno največ družbene moči, ki je torej 'suveren'.*«³³ (poudaril K. N.). Zanimiva je tudi trditev Petra Jambreka:

»Ker sta družbeno ravnotežje in stabilnost vedno v korist vladajočih slojev in razredov, torej tistih, ki so ekonomsko ali politično privilegirani, rabijo predvsem njihovim – ne pa 'splošnim družbenim' interesom tudi simboli, ki dajejo splošno družbeno legitimnost določenim ustanovam in pravilom.«³⁴

Za Petra Jambreka je torej legitimen tisti sistem, ki si uspešno lasti položaj avtoritete s sorazmerno največ družbene moči. Iz tega izhaja, da je njegova oblast suverena. V tem spletu miselne konstrukcije je podana bistvena razsežnost legitimnosti, ki je velikokrat spregledana. Še posebej totalitarni sistemi so bogati s hiperprodukcijo simbolov vseh vrst. Že Vreg je opozoril na mite, vrednote in norme kot besedne simbole, pa tudi na rituale, ukaze in zglede kot simbolična dejanja.

France Bučar: Javno mnenje je eden glavnih virov priznanja legitimnosti.

Predstavil bom ugotovitve Franceta Bučarja, ki so bile objavljene v prispevku z naslovom Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja. Zaradi njegove posebne vsebinske naravnosti ga navajam dobesečno. Njegova osrednja misel v prispevku:

³² Dr. Peter Jambrek je predstavil to opredelitev v delu Sociologija, Uvod v preučevanje zgradbe in razvoja družbe, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1984, str. 265.

³³ Peter Jambrek, prav tam, str. 265.

³⁴ Peter Jambrek, prav tam, str. 265. To dokazovanje je usmerjeno v trditev, da temelji legitimnost na avtoriteti, ki ima največ družbene moči.

»Če govorimo o slovenskem osamosvajanju z vidika oblikovanja svoje lastne države, gre seveda predvsem za pravna vprašanja, saj je država po svojem bistvu zaključen pravni sistem z lastno vrhovnostjo (suverenostjo). Osamosvojitev je v tem okviru pomenila, da se Slovenija izloči iz jugoslovanskega pravnega sistema, medtem, ko je z druge, jugoslovanske strani, šlo za prizadevanje, da se Sloveniji ta poskus onemogoči in jo čim tesneje poveže v skupni jugoslovanski okvir formalno federativne države. Seveda stoje za pravnimi prizadevanji v eni ali drugi smeri vedno sile stvarne moči, ki nimajo pravnega izvora, vendar se morajo vedno znajti v okvirih pravnih omejitev, če naj veljajo za legalne. Če te meje prestopijo, so sestopile iz območja civilizacije in se znašle v prostoru nasilja, ki ga civilizirane družbe ne sprejemajo kot način za urejanje medsebojnih odnosov. Če ima nasilje tolikšno moč, da vse pravne okvire poruši, se zanje ne meni. Zato vsaj dolgoročno računa tudi na formalno priznanje, kar se je v zgodovini dostikrat zgodilo, zlasti v primeru velikih revolucij in državnih udarov. V slovensko-jugoslovanskem primeru ne ena ne druga stran take prevladujoče moči nista imeli in sta zato morali ostajati v pravnih okvirih, čeprav so bile zlasti na strani jugoslovanskih oblasti, podprtih z vojaško silo jugoslovanske armade, skušnjave zelo velike in stalno prisotne. Predsedstvo SFRJ kot kolektivno vodstvo države in hkrati vrhovni poveljnik JLA, je bilo celo samo pod izjemnim pritiskom vojaškega vrha, ki je bolj upoštevalo logiko fizične sile kot logiko pravnega reda. Le z veliko težavo se je upiralo izsiljevanju vojske, nenehno pa je grozila nevarnost neposrednega posega vojske v oblikovanje države po generalskih predstavah. Dokler pa tega rubikona vojska le ni upala prekoračiti – saj je tudi vojska, čeprav je bila nosilec največje fizične moči, soodvisna od vrste drugih virov moči, kar velja predvsem za javno mnenje, ki je eden glavnih virov priznanja legitimnosti – je bila prisiljena upoštevati voljo jugoslovanskega predsedstva, ki se tudi samo ni upalo preseči ustavnih okvirov, ker bi sicer izgubilo podporo ne le svetovne javnosti, temveč predvsem glavnih velikih demokratičnih držav na Zahodu.«³⁵

V tem citatu smo bili opozorjeni, da so bile za pravnimi prizadevanji sile stvarne moči, ki nimajo pravnega izvora, zato se morajo po naravi stvari vedno znajti v okvirih pravnih omejitev, če naj veljajo za legalne. Te sile so v zvezni državi obstajale, saj je tudi zvezna ustava določala moč ideološko usmerjenih »subjektivnih sil«. Bučar nas seznanja s pravo vsebino legitimnosti, saj poudarja, da je javno mnenje eden glavnih virov priznanja legitimnosti. To je bil tudi razlog, da je bila armada prisiljena upoštevati voljo jugoslovanskega predsedstva, ki se

samo ni upalo preseči ustavnih okvirov, ker bi izgubilo podporo ne le svetovne javnosti. Ne glede na vse, pa je vojaški vrh bolj upošteval logiko fizične sile kot logiko pravnega reda, kar se je pokazalo pri vojaški intervenciji leta 1991 na Slovenijo.

V svojih trditvah avtor opozori na logiko pravnega reda. Pravni red je povsem normativno področje. Ker je bilo poudarjeno, da bomo pri pojasnjevanju legalnega upoštevali prispevek Franceta Bučarja, moram najprej pojasniti izraz zakonitost. Ta beseda pomeni dopolnitev in uresničitev načela ustavnosti. V delu Ustavno pravo SFRJ je trditev, da je načelo zakonitosti vezano na ustavnost in ima v ustavnosti svoj izvor, na drugi strani pa je zakonitost ena izmed oblik uresničevanja ustavnosti. Zakonitost je izraz načela ustavnosti, hkrati pa poseben princip, ki je vgrajen v temelje družbenopolitične ureditve.³⁶

Zvezna vojska je zaradi lastnih interesov lahko v federativni Jugoslaviji grobo kršila ustavni in pravni red. V nadaljevanju Bučar opozarja, da se je vojska soočila z nemočjo celo pri političnih odločitvah, ki so se nanašale na njen odhod iz Slovenije. Verjetno je resnica nekoliko drugačna. Menim, da v tem primeru ni delovala politična moč zvezne države, temveč interes Slobodana Miloševića. Če je tako, se pojavi vprašanje legalnosti in legitimnosti te odločitve. Kaj vse je bilo v ozadju politične odločitve o odhodu JLA iz Slovenije, nam Bučar pojasni:

»Odločitev o odhodu Slovenije iz Jugoslavije je tako dozorela na političnem področju, ne na vojaškem. JLA je sicer po poskusu obračuna s Slovenijo doživela ponižujoč polom: Toda po začetnem porazu, ki je bil predvsem posledica njenega podcenjevanja slovenskega odpora, lastne nepripravljenosti in psihičnega šoka, bi se prej ali slej opomogla in se ji Slovenija ne bi mogla vojaško enakovredno zoperstaviti. Tudi odhod JLA iz Slovenije je bil posledica političnih odločitev oziroma političnega poraza zveznih oblasti. A še po porazu je bil Zahod pripravljen pomagati.«³⁷

Kaj je bila v našem preteklem pravnem redu zveza komunistov? Bila je vodilna idejna in politična sila delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri graditvi

³⁶ Dr. Majda Strobl, dr. Ivan Kristan in dr. Ciril Ribičič, Ustavno pravo SFR Jugoslavije, tretja, spremenjena in dopolnjena izdaja, Pravna fakulteta v Ljubljani in Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana 1981, str. 293–294.

³⁷ France Bučar, prav tam, str. 119–120.

socializma ter pri uresničevanju solidarnosti delovnih ljudi in bratstva ter enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije in glavni pobudnik ter nosilec politične dejavnosti za varstvo in nadaljnji razvoj socialistične revolucije. Tako opredeljena vodilna vloga zveze komunistov v ustavi zagotavlja njeno vodilno vlogo pri združevanju in usmerjanju aktivnosti vseh organiziranih subjektivnih sil.³⁸

Iz teh in podobnih stavčnih zvez sta izhajala »poslanstvo« in legitimnost Partije. Tako je bila opredeljena njena vloga v državi in nad državo ter družbo. Posledica njene vloge v državnem in družbenem sistemu je bil poseben pravni red. Te vrste pravnega reda ni mogla uresničiti niti ustava iz leta 1974, saj je bila kot najvišji pravni akt zunaj dosega tiste legitimnosti, ki je utemeljena zgolj na zakonitosti.

Glede dosedanjega pojasnjevanja izraza legalnost bi rad opozoril, da se tudi na spletnih straneh pojavljajo bolj ali manj dobre razlage. Pri pregledu seminarske naloge z naslovom *Legalnost in legitimnost*³⁹ sem naletel na pojasnilo, da je pojem legalnosti v nasprotju z legitimnostjo lažje opredeljiv. Legalnost, tako zagotavlja Nataša Inkret, je mogoče opredeliti na več načinov: s pravno-pozitivističnega in pravno-filozofskega vidika. V nadaljevanju soavtorica seminarske naloge trdi, da naj bi bila razlika ta, da pravno-filozofska opredelitev postavlja politični oblasti določene zahteve. Pri podrobnejšem pojasnjevanju razlik je opozorjeno, da se za pravno-pozitivistično načelo zavzema oblast, saj je prepričana o nujnosti izvrševanja svojih ukazov in zakonov ne glede na njihovo vsebino. V tem primeru naj bi govorili o zakonitem delovanju vsake oblasti, če deluje znotraj zakonov. Pri pravno-pozitivističnem pristopu pa se pravo ne more identificirati s skupkom pravil in norm, povezanih v celoto, ki oblasti podeli politično moč državne prisile. V nadaljevanju je predstavljena naslednja utemeljitev: pravni pozitivizem definira pravo kot formalni kriterij in element državne prisile, pravno-filozofski pogled pa pri legalnosti postavlja določene zahteve pred pravo in politično oblast. To naj bi omogočilo omejevanje vladajočih, saj se postavlja zahteva, da mora imeti zakon posebne lastnosti.⁴⁰

³⁸ Dr. Majda Strobl, dr. Ivan Kristan in dr. Ciril Ribičič, prav tam, str. 227. V poudarjeni navedbi je razvidno, da je bila zveza komunistov vseodločujoča sila, saj so ji že abstraktne sintagme omogočale izvajanje skoraj neomejene oblasti. To poudarjam, ker se s tem dejstvom lažje pojasnjuje legitimnost zvezne vojske.

³⁹ Glej: Mojca Inkret, Nataša Franetič in Tanja Colja, *Legalnost in legitimnost*, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, maj, 2001. Navedeno seminarsko nalogo sem našel s pomočjo besede legitimnost.

⁴⁰ V navedeni seminarski nalogi je dokaj dobro prikazana razlika med pravno-pozitivističnim

Pri obeh opredelitvah je temeljna razlika predvsem v odnosu državljanov do države in obratno. Tako se legalnost že nadaljuje v legitimnost, kar je v seminarski nalogi opozorjeno. V sklepnem delu Franetičeva trdi, da legalnost pomeni skladnost oblastniških praks z veljavnimi normami, drugače od legitimnosti, ki se povezuje z vsebino oblastniške prakse. Vsebina prakse naj bi bila tista, ki določa odnos do oblasti. Iz tega izhaja, da se tako v večji ali manjši meri odloča tudi njena legitimnost.

Te teoretične ugotovitve, prenesene v obdobje 1990–1991, nam omogočajo spoznati, da je zvezna armada prezrla vsebino svoje dejavnosti, saj ni upoštevala, da legalnost postavlja določene zahteve v odnosu do zakonitosti in politične oblasti. Spoznali bi tudi, da je bila prezrta vsebina prakse, s katero se je določil odnos do upravljanja državnih sistemov. Dejavnost vojaškega vrha je vsekakor zaobšla pozitivno in naravno pravo, zato so bila njena dejanja v Jugoslaviji in Sloveniji tako nelegalna kot nelegitimna.

---

in pravno-filozofskim pristopom (glej: str. 11-13). V nalogi je še posebej opozorjeno, da se v literaturi prekrivajo razlage izrazov legalnost in legitimnost. Poudaril bi tudi naslednje: pravno-pozitivistični pristop se omejuje le na zakon, zato zanj velja rimski izrek – »summum ius summa iniuria«, kar v prevodu pomeni najvišje pravo, največja krivica (Cicero, Terencij). Torej: formalno pretiravanje z zakoni ali predpisi lahko prizadene največjo krivico (Slovar tujk Cankarjeve založbe, 2002, str. 1284). O tem razpravlja tudi dr. Ivan Bele na spletnih straneh (Google – geslo: pravno-pozitivistično), ko obravnava kazensko pravo Republike Slovenije. V kompendiju kazenskega prava Republike Slovenije je poudaril, da se lahko vzpostavlja pravni totalitarizem, tj. podrejanje vsega delovanja pravu, če se poskuša označba socialna in pravna država prikazati povsem ločeno. Pravo mora, po njegovem mnenju, vsebovati poleg normativnega in vrednostnega elementa tudi socialno koristnost. Glej: http://www.pf.uni.si/datoteke/liljana_selinsek/kazensko_pravo_rs__splosni_del_compendium_dr._bele.pdf, str. 36. Poleg njega so mnogi avtorji (dr. Marko Novak, Klelija Štrancar, Ljubo Bavcon) na istem spletu opozorili na dejstvo, da je treba pravo obravnavati v širšem, tj. filozofskem, moralno-etičnem in socialnem kontekstu. To so bistvene zahteve, ki morajo biti postavljene pravu in pravnikom, zato se poleg pravno-pozitivističnega pristopa vse bolj opozarja na pravno-filozofski princip. Ta dimenzija prava je vsebovana v našem najvišjem pravnem aktu, in sicer Ustavi Republike Slovenije, ki je bila sprejeta 23. decembra 1991, torej ob prvi obletnici referendumu za samostojno in neodvisno državo Slovenijo. To je bil najpomembnejši akt za vzpostavitev legalnosti in legitimnosti slovenske države.

Janez Janša: Formula uspeha na taktični ravni je bila v tem, da so bila uporabljena vsa sredstva prej kot orožje.

Janez Janša opozarja, da se je Slovenija pripravljala na osamosvojitve celovito. Poleg tega je zanikal, da bi se v času osamosvojitvene vojne v Sloveniji uporabljal koncept Splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. Trdi, da je proces osamosvajanja začel potekati na podlagi plebiscitarne odločitve, kar je drugi izraz za legitimnost, ki izhaja iz volje ljudstva. Kaj vsebuje trditev o pomenu plebiscitarne odločitve?

»Naslednja stvar, ki je bila izredno pomembna tudi z obrambnega vidika, je dejstvo, da smo se osamosvajali na podlagi plebiscitne odločitve. Vsi, ki so sodelovali v obrambnih pripravah in kasneje v vojni, so vedeli, da odločitve ni sprejel nek politični organ ali institucija, ampak je šlo za odločitev velikanske večine Slovenk in Slovencev, državljanek in državljanov in da je ta odločitev nepreklicna. To je bilo zelo pomembno, še posebej takrat, ko je bilo v politiki nekaj oklevanja, ali vendarle smo naredili tisto, za kar smo se odločili. Še posebej spomladi 1991 smo bili priča spopadu dveh konceptov.«⁴¹

Le nekaj mesecev pred intervencijo zvezne vojske v Sloveniji je Janez Janša opozoril slovenske organe oblasti, da ni čas za pomisleke glede oboroževanja in oblikovanja lastne vojske. Janša se je dobro zavedal, kakšen vpliv na obrambne priprave bi lahko imela Deklaracija za mir, ki je bila sprejeta 6. februarja 1991.⁴² Njeno vsebino je težko postaviti v čas, ko je Sloveniji že večkrat grozila zvezna vojska. Janšev odgovor vsebuje opozorila, ki jih je treba upoštevati. Na primer: »Živimo v zelo občutljivem času. Nikakršne garancije nimamo, da se ta občutljivost ne bo spremenila v oborožen konflikt ali celo v državljansko vojno. V tem primeru bodo, o tem ste lahko stoodstotno prepričani, ljudje

⁴¹ Janez Janša, *Vojaške priprave na slovensko osamosvojitve*, v: Zbornik Slovenska osamosvojitve, 1991, Pričevanja in analize, Simpozij - Brežice, 21. in 22. junij 2001, Državni zbor Republike Slovenije in Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2002, str. 146.

⁴² Janez Janša, *Premiki, Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992*, str. 99-102. Avtor tega dela je članom Predsedstva RS in članom Izvršnega sveta RS pisno pojasnil, kakšne posledice bi imeli razorožitev in slovenska država brez vojske. Deklaracijo za mir lahko proučimo v delu Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, Nova revija, Ljubljana 1995, str. 457. Javnosti je bila predstavljena 6. februarja 1991 in je bila proti slovenskim oboroženim silam.

zahtevali predvsem varnost. Na žalost se le-te ne more vedno zagotoviti samo z deklaracijami. Nihče, ki je legitimno izvoljen na katerokoli odgovorno mesto v vseh vejah oblasti v Sloveniji, nima nikakršne pravice, da ignorira realnost in govori, da je svet s konflikti in z orožjem utopija.«⁴³

Janez Janša je v pravem času opozoril, kdo je lahko legitimen v pogojih osamosvajanja Slovenije. V mesecih, ki so ločevali Slovence do agresije zvezne vojske, sta bili še večkrat na preizkušnji notranja trdnost in enotnost. Prav enotnost državljanov Slovenije pa je ustvarila posebno stanje kolektivnega duha, ki je krepil zaupanje v legitimno oblast in omogočal potrebna dejanja za proglasitev samostojne in neodvisne države.

Janša pravi, da so bili v osamosvojitveni vojni v Sloveniji uporabljeni samo tisti taktični postopki, ki niso ogrozili učinkovitosti skupnih obrambnih prizadevanj. Tako taktika kot strategija sta izhajali iz zanikanja izključno oboroženega boja in prav na tej paradigmi je temeljila doktrina vojaškega vrha JLA. Če bi bila uporabljena enaka doktrina v slovenskih obrambnih in varnostnih silah, bi prišlo do nasprotujočih si mnenj Slovencev o določeni vrsti vodenja obrambnih prizadevanj. V spletu takšne taktike in strategije je bilo nemogoče odkriti ustrezno orientacijo, če se je uporabljalo definicije za klasično vojskovanje. Vojno na Slovenskem bo treba zaradi tega razumeti kot nekaj posebnega, saj so bile v njej hkrati prisotne različne silnice, ki jih jugoslovanska Armada ni zmogla onemogočiti.

Ob tem se postavlja vprašanje, zakaj je admiral Davor Domazet - Lošo v svojem obsežnem delu trdil, da je bila v Sloveniji le simulirana vojna.⁴⁴ O tem več v posebni študiji, saj je treba podrobneje analizirati njegovo samovoljno trditev, ki je bolj ideološka kot pa strokovna utemeljitev.

Janeza Janša opozarja na posebno logiko vojskovanja v Sloveniji. V obrambnih procesih je bilo poudarjeno onemogočanje zvezne armade, vendar praviloma

⁴³ Janez Janša, prav tam, str. 101.

⁴⁴ Glej: Davor Domazet - Lošo, Hrvatska i veliko ratište, Međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija, Udruga Sv. Jurja, 3. izdaja, Zagreb 2002, str. 69. Še posebej je zanimiva njegova osrednja trditev: »Ovdje leži odgovor na još uvijek do kraja nerazjašnjeno pitanje – koja i kakva je bila stvarna namjera JNA u tzv. 'slovenskom ratu'. Bilo je mnogo naziva tog rata – operetni na primjer. Za Slovence on je svakako najveći koji su vodili i predstavlja njihov nacionalni ponos. Sa stajališta njegovog utjecaja na Hrvatsku uvjetno se može nazvati simulirani rat.«

zunaj oboroženega boja. S takšno kompleksno strategijo se vojaški vrh ni znal soočiti, zato je bil po Sun Cuju, kitajskem vojaškem teoretiku, premagan, še preden je začel bojno delovati. Janša ugotavlja:

»Mi nismo izhajali iz te logike. Gradili smo na stališču, da bomo aktivni tam, kjer smo v prednosti, in da tam, kjer nismo v prednosti, ne vodimo oboroženega boja, ampak uporabimo druga sredstva. Konkreten primer, napasti svežo tankovsko kolono, ko je na bojnem razporedu in ima vse zaloge hrane, streliva in vode in ko so vsi spočiti, bi bil samomor. (...) Šlo je za vprašanje fleksibilnosti. Skratka ni šlo za to, da bi se ravnali po šabloni. Formula uspeha na taktični ravni je bila v tem, da so bila uporabljena vsa sredstva prej kot orožje. Naš cilj ni bil uničevati nasprotnika, živo silo in sredstva, ampak nevtralizirati dinamiko in ognjeno moč nasprotnika. In to se je dalo narediti tudi z drugimi sredstvi.«⁴⁵

Pri proučevanju dinamike osamosvojitvene vojne sem analiziral uspešno delovanje tako republiške koordinacijske skupine kot koordinacijskih skupin na pokrajinski ravni. Tudi v koordinacijskih skupinah se je pokazala volja ljudi, saj je bilo sprejemanje odločitev izraženo za »okroglo mizo«. Torej ni bilo enosmernih diktatov. V svojem sestavku Janez Janša dodatno argumentira posebnost obrambe pred napadalcem:

»Koordinacijska skupina, ki je vodila odpor na državni ravni, in podskupine, ki so bile v pokrajinah, so združevale vojsko, policijo, civilno obrambo, civilno zaščito, pa tudi medijsko propagando, oskrbo, skratka vse. In to je delovalo. To smo uporabili bolj iz sile kot pa iz kakšnega genialnega premisleka, ker smo samo na ta način ohranili svojo prednost. In vedeli smo, in tudi to je bil nek strateški dejavnik uspeha, da bo informacija, pravočasna informacija, pa tudi uporaba medijev enako močno orožje kot tisto, kar je imela JLA v težki oborožitvi in tukaj je bila zmaga gladko na naši strani.«⁴⁶

V osrednjem delu prispevka bom navedel različna stališča o spopadih v Sloveniji. Veliko jih temelji na vzorcih, ki nimajo stvarne zveze z dogajanjem v procesu obrambe pred agresorjem. Prepričan sem, da je zaradi narave izvajanja bojnih delovanj v Sloveniji težko predstaviti dokončno sliko osamosvojitvene vojne. Dejstvo je, da problem ne nastaja zaradi pomanjkanja različnih zgodovinskih

⁴⁵ Janez Janša, *Vojaške priprave na slovensko osamosvojitve*, str. 149-150.

⁴⁶ Janez Janša, *prav tam*, str. 150.

virov, temveč zaradi različnih interpretacij, ki so povezane s subjektivnimi in objektivnimi ozadji. Tudi v mojih raziskavah je bilo veliko dokazovanj o naravi spopadov in vojni na Slovenskem leta 1991, kar pa še ne pomeni, da sem prenehal raziskovati omenjeno tematiko. Vse moje dosedanje ugotovitve so združene v trditvi, da je bila pri nas vojna posebne vrste, zato se strinjam z dokazovanjem Janeza Janše, zakaj je bila JLA v Sloveniji premagana na način, kakršnega ni pričakovala. Njegova trditev se glasi:

»Če bi hoteli iz teh analiz potegniti končni zaključek, bi bil ta naslednji: Slovenija je v tej vojni zmagala zato, ker se je za razliko od JLA, ki se je pripravljala na nekakšno vojno, kot je že bila, pripravljala na vojno, kakršna bi lahko bila, brez šablon. JLA je izhajala iz predpostavke, da bo načeloma vse tako, kot je bilo v času druge svetovne vojne, vendar pa se nobena vojna ne ponovi in skrivnost slovenskega uspeha je bila v tem, da smo se pripravili na veliko možnosti in ena od teh se je potem zgodila.«⁴⁷

Mogoče prihaja šele zdaj čas, ko lahko začnemo resno analizirati bistvene razsežnosti vojne na Slovenskem leta 1991. Pri pregledu različne literature sem ugotovil, da se to vojno označuje z napačnimi in pomanjkljivimi trditvami. Osamosvojitvena vojna je lahko označena kot poseben proces, vendar je treba upoštevati tako globalne cilje napadalčevih hotenj kot notranjo strukturo obrambnih prizadevanj. Vendar se lahko zgodi naslednje: če spregledamo druge dejavnike, na katere je opozoril Janez Janša, se nam prikrije fenomen osamosvojitvene vojne v Sloveniji. O tem več v nadaljevanju. Za popestritev tega dela prilagam zanimivo izjavo Janeza Janše:

»Tistim, ki so Sloveniji nevoščljivi za njen uspeh in ji zdaj očitajo, da ni bilo pri nas prave vojne, je treba povedati, da je uspeh prav v tem, da je bila ta kratka, saj nam ni treba gojiti kulture smrti ali delati herojstva na truplih, pač pa smo lahko veseli nad relativno nizko ceno, ki smo jo plačali zaradi naše pripravljenosti in zavestne izbire takšnega načina delovanja obrambe.«⁴⁸

⁴⁷ Janez Janša, prav tam, str. 150.

⁴⁸ Izjava tedna: Delo, ponedeljek, 3. julija 2006 (leto XLVIII/ št. 151).

Hannah Arendt: Totalitarizem na oblasti uporablja državno upravo kot zunanjo kuliso.

Totalitarizem, oblika represivne diktature 20. stoletja. Značilnosti: vseprežemajoča, ekskluzivna ideologija z mesijanskimi namerami ustvarjanja nove družbene ureditve in »novega človeka«; uzakonjanje nenadzorovanega, od zgoraj usmerjenega terorja po načelu prijatelj – sovražnik in odsotnost mehanizmov pravne države; monopolistični nadzor oblasti v rokah ene same množične stranke z vodjem na čelu ter istovetenje njene vladavine s hotenji vseh; postuliranje skupnosti ali razreda, ki si lasti pravico do absolutne vrednosti v razmerju do posameznikov ali drugih skupin; zanikanje vseh družb, nasprotij in zatiranje vsake opozicije v službi tehnološko zamišljenemu in ideološko sankcioniranemu načelu vodenja; manipulacija javnega mnenja z nadzorom nad sredstvi množičnega obveščanja in centralizirano upravljanje ekonomije z vzpostavitvijo obsežnega birokratskega aparata.⁴⁹

Leksikon Cankarjeve založbe

Normalni ljudje ne vedo, da je mogoče vse.

David Rousset⁵⁰

Hannah Arendtova je najgloblje prodrla v bistvo totalitarnega sistema. Preden sem začel proučevati različico leninističnega sistema v Jugoslaviji, sem proučil njeno obsežno knjigo Izvori totalitarizma, v kateri so sociološke utemeljitve o naravi oblasti v pogojih totalitarizma. To mi je omogočilo, da sem razumel razmišljanja Franceta Bučarja⁵¹ in Jožeta Pučnika.⁵²

V nekaj odstavkih bom predstavil poglobljena razmišljanja H. Arendtove, saj bomo tako lažje prodrli v strukturo in načine delovanja države, partije in vojske v pogojih socialistične družbene ureditve. H. Arendtova nam v svojih študijah pove:

»Edino pravilo, na katerega se lahko v totalitarni državi zanesejo vsi, je to, da bolj ko so uradi vidni, manj moči imajo in manj ko se ve o obstoju kake institucije,

⁴⁹ Leksikon Cankarjeve založbe, Cankarjeva založba, Ljubljana 2003, str. 1091.

⁵⁰ Uvodna misel v tretji knjigi Hannah Arendtove. Točneje: Izvori totalitarizma, Študentska založba, Knjižna zbirka Claritas, Ljubljana 2003, str. 385.

⁵¹ France Bučar, Usodne odločitve, druga izdaja, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana 1989.

⁵² Jože Pučnik, Izbrano delo, Založba Mladinska knjiga, Zbirka Premiki, Ljubljana 2003.

bolj močna se bo nazadnje izkazala. (...) Resnična oblast se začne tam, kjer se začne tajnost.«⁵³

Pri obravnavi tako imenovane totalitarne države je avtorica razložila, v čem je bistvo dvojne oblasti. Priznati moram, da sem bil do zdaj premalo pozoren na vlogo partije (v bistvu Partije) v celotni politični in celo družbeni strukturi Jugoslavije. Vloga partije je bila v tem, da je bila mnogokrat nad pravnim redom in je imela povsem svoja pravila igre, ki so bila poznana le najožjemu delu te organizacije. Kakšno je bilo razmerje med podrejeno državo in nadrejeno partijo, nam Arendtova pove tako:

»Opazovalca totalitarne države gotovo ne osupne njena monolitna struktura. Nasprotno, vsi resni proučevalci te zadeve so si skupni najmanj v priznavanju sožitja (ali konflikta) dvojne oblasti, stranke in države. Poleg tega številni poudarjajo nenavadno 'brezobličnost totalitarne vladavine'. Tomaš Masaryk je že zelo zgodaj prišel do uvida, da 'tako imenovani boljševiški sistem ni bil nikoli nič drugega kot popolna odsotnost sistema'; in povsem drži, da 'bi celo strokovnjak ponorel, če bi skušal razvozlati razmerje med Stranko in Državo'.«⁵⁴

Kar zadeva državo in njeno upravo, nas Arendtova seznanja z dejstvom:

»Totalitarizem na oblasti uporablja državno upravo kot zunanjo kuliso, da z njo predstavlja državo v netotalitarnem svetu. Kot takšna je totalitarna država logični dedič totalitarnega gibanja, od katerega prevzame organizacijsko strukturo. Totalitarni vladarji netotalitarne vlade obravnavajo na enak način, kot so obravnavali parlamentarne stranke ali znotrajstrankarske frakcije pred prihodom na oblast in se s tem, četudi na širši mednarodni ravni, spet soočajo z dvojnimi problemom ščitenja fiktivnega sveta gibanja (ali totalitarne dežele) pred vdorom realnosti in predstavljanjem normalnega stanja in zdravega razuma normalnemu zunanjemu svetu.«⁵⁵

⁵³ Hannah Arendt, prav tam, str. 492.

⁵⁴ Hannah Arendt, prav tam, str. 483. To nas lahko prepriča, da je nemogoče ugotavljati od nosilcev partijskega totalitarnega sistema, da bi sprevideli nepravno (nelegalno) naravo svojih sodnih procesov in celo »justifikacij«.

⁵⁵ Hannah Arendt, prav tam, str. 510. H. Arendt je nedvomno precej prispevala k poznavanju narave totalitarizma. Kljub temu priporočam knjigo: Giuseppe Boffa, Fenomen Stalin, v kateri avtor relativizira tudi njena dognanja. Glej podnaslov Šola totalitarizma. Boffa na straneh od 75 do 80 ugotavlja verodostojnost stališč Arendtove.

Totalitarni režimi delujejo in obstajajo, če so ljudje stalno v napetosti in neprijetnem pričakovanju. V psihozi strahu je lažje ustvarjati »notranje in zunanje sovražnike«. To je bilo tudi bistvo delovanja vojaškega vrha JLA nekaj let pred agresijo na Slovenijo. Tako imenovana afera JBTZ je bila potrđitev, da so »sovražniki vseh vrst« podlaga za legitimiranje (upravičenost do iskanja najrazličnejših »razdiralnih« elementov) zaradi funkcionalnejšega obstajanja določene institucije, v našem primeru vojske in partije. Arendtova to problematiko predstavi tako:

»Uvedba pojma 'objektivni sovražnik' je veliko bolj odločilna za funkcioniranje totalitarnih režimov kot ideološka definicija tovrstnih kategorij. Če bi šlo le za sovraštvo do Judov ali buržoazije, bi se totalitarni režimi po zagrešitvi enega orjaškega zločina tako rekoč povrnilo k pravilom normalnega življenja in vladanja. Kot vemo se zgodi nasprotno. Kategorija objektivnega sovražnika preživi prve ideološko definirane sovražnike gibanja; odkriti so novi objektivni sovražniki v skladu s spremenjenimi razmerami.«⁵⁶

Samuel Huntington: Vojne na prelomnicah so v bistvu dolgotrajni konflikti, ki potekajo znotraj države, običajno trajajo povprečno šestkrat dlje.

Samuel P. Huntington je v predgovoru svoje knjige Spopad civilizacij zapisal, da je poleti 1993 Foreign Affairs objavila njegov članek z istim naslovom. Avtor je poudaril, da je ta članek »v treh letih sprožil več razpravljanja, kakor kateri koli drug članek, objavljen vse od štiridesetih let dvajsetega stoletja. (...) Odgovori in odzivi so prihajali z vseh celin in iz desetih držav. Ljudje so bili navdušeni, zainteresirani, besni, prestrašeni in zmedeni ob moji trditvi, da bo osrednja in najnevarnejša razsežnost nastajajoče globalne politike konflikt med skupinami iz različnih civilizacij. Karkoli je že članek naredil, vsekakor je zadel v živo ljudi iz vseh civilizacij.«⁵⁷

⁵⁶ Hannah Arendt, prav tam, str. 514.

⁵⁷ Samuel P. Huntington, Spopad civilizacij, Mladinska knjiga, Zbirka Premiki, Ljubljana 2005, str. 11. V Huntingtonovi knjigi je zemljevid, na katerem je prikazana črta, ki na evropskih tleh ločuje »zahodno« in »vzhodno« civilizacijo. Razmejivna črta postavlja Finsko, Estonijo, Latvijo, Litvo, Poljsko, Češko, Slovaško, Madžarsko, Slovenijo in Hrvaško na zahodno stran razmejivne črte. Pri proučevanju civilizacijskih vzorcev posameznikovega in kolektivnega obnašanja ter stanja duha bi verjetno našli določene razlike. Zakaj in kdo je »boljši« ali »slabši« v tem prispevku ne obravnavamo. Dejstva pa kažejo, da je bilo na Balkanu na »civilizacijski prelomnici« mnogo spopadov, vojn

Delo Huntingtona predstavljam v svojem prispevku kot izziv, na katerega bo treba natančneje odgovoriti. Veliko dejstev namreč potrjuje, da se je prav na prelomnici, ki poteka vijugasto čez Balkanski polotok, zgodilo preveč nasilja vseh vrst, da bi to bilo slučajno. Ob tem se postavlja vprašanje, ali je bila osamosvojitvena vojna v Sloveniji v kakršni koli povezavi s to prelomnico. Vsekakor, vendar zakaj?

V trditvah Huntingtona so poudarjeni posebna narava vojne in reakcije nanjo tako med pogajanci kot po njih. Torej vojne posebne vrste, za katere bo morala vojaška znanost najti ustrezne definicije. Na primer: »Vojne na prelomnicah so vojne, ki se stopnjujejo in spet pojemajo, a se razplamtijo v množično nasilje, nato pa usahnejo v vojskovanje majhne silovitosti ali potuhnjeno sovražnost, dokler spet ne vzplamtijo.«⁵⁸

Huntington trdi, da imajo vojne na prelomnicah nekaj skupnih značilnosti, vendar ne vseh. To so v bistvu dolgotrajni konflikti. Ko potekajo znotraj države, običajno trajajo šestkrat dlje kakor vojne med državami. Ker gre pri njih za temeljna vprašanja identitete in moči neke skupine, jih je težko razrešiti s pogajanci in kompromisom. Kadar strani v spopadu dosežejo dogovor, ga ne sprejmejo vse stranke na eni strani in običajno ne traja dolgo. Vojne na prelomnicah so vojne, ki se stopnjujejo in spet pojenjajo, a se razplamtijo v množično nasilje, nato pa usahnejo v vojskovanje majhne silovitosti ali potuhnjeno sovražnost, dokler spet ne vzplamtijo. Ogenj identitete in sovraštva skupnosti le redko povsem ugasne, razen z genocidom. Zato vojne na prelomnicah zaradi svoje dolgotrajnosti običajno povzročijo veliko število mrtvih in beguncev (npr. 50.000 na Hrvaškem in od 50.000 do 200.000 v BiH).⁵⁹

Razmejitevna »civilizacijska črta« na Balkanskem polotoku je po Huntingtonu ustvarila dve civilizacijski strukturi, ki sta se v devetdesetih letih spopadali na načine, ki jih dobro poznamo. Avtor pravi, da je bilo v Jugoslaviji veliko hujše kot na Kavkazu in drugje. Menim, da so dolgotrajne vojne kljub natančnemu in obsežnemu delu Jožeta Pirjevca⁶⁰ in drugih premalo pojasnjene ter da so

---

in nasilja vseh vrst. Družboslovne in humanistične znanosti naj skušajo potrditi (ali zanikati) trditve, predstavljene v Huntingtonovi knjigi Spopad civilizacij. Razmejitevna črta je v navedenem delu na strani 200.

⁵⁸ Samuel Huntington, prav tam, str. 322-323.

⁵⁹ Samuel Huntington, prav tam, str. 322-323.

⁶⁰ Glej: Jože Pirjavec, Jugoslovanske vojne 1991-2001, Cankarjeva založba, 2003.

nujne poglobljene raziskave. V spodnjem besedilu je trditev, ki opozarja na »balkanizirano« preteklost. Poudarjeno je naslednje:

»Nekdanja Jugoslavija je bila prizorišče veliko bolj zapletenega, nejasnega in celovitega sklopa vojn na prelomnicah v zgodnjih devetdesetih letih (kot na Kavkazu – op. K. N.). Na prvi stopnji so se na Hrvaškem hrvaška vlada in prebivalci bojevali s hrvaškimi Srbi, v Bosni in Hercegovini pa se je bosenska vlada bojevala z bosenskimi Srbi in bosenskimi Hrvati, ki so se bojevali tudi med seboj. Na drugi stopnji je srbska vlada uresničevala 'veliko Srbijo', tako da je pomagala bosenskim in hrvaškim Srbom, hrvaška vlada pa si je prizadevala za 'veliko Hrvaško' in podpirala bosenske Hrvate.«⁶¹

SPOPAD DVEH SMERI RAZVOJA ALI SPOPAD DVEH POLITIČNIH IN MISELNIH USMERITEV – VZROKI IN POSLEDICE DEMOKRATIČNEGA RAZVIJA NA SLOVENSKEM

Uveljavljanje slovenske državne suverenosti ovirata dve strukturni zavori politične narave: organizacijski okvir federacije, v katerem si federacija prilašča urejanje cele vrste nalog, ki bi morale biti izključno v rokah slovenskega naroda kot suverene nacije, in pa organizacijski okvir centralistično organizirane jugoslovanske partije, ki s celo vrsto svojih programskih postavk ovira tudi slovensko partijo, da bi delovala v prvi vrsti kot slovenska politična sila. Obe strukturni zavori se medsebojno krepi v svojem negativnem učinku s tem, da si je leninistična partija prilastila državo in z njo oblastni monopol. Ta usodna dvojnost dopolnjuječe se zacementiranosti, v kateri se utaplja ideja slovenske državne suverenosti in slovenske civilne družbe, je tako ogrožujoča, da se lahko upravičeno bojimo, da ta ideja zamre, morda dokončno. Slovenci kot narod smo na usodnem razpotju in morda pred zadnjo možnostjo, da postanemo nacija.⁶²

Jože Pučnik

Po uvodnih pojasnilih prehajam na tematsko področje, v katerem bo podrobnejše prikazano dogajanje pred napadom na Slovenijo, nato sledijo opisi osamosvojitvene vojne v letu 1991. Oba dela bosta sestavljala integralno celoto. Temeljila bosta na podrobnejšemu prikazu legalnosti in legitimnosti. Procese in dogodke, ki so

⁶¹ Samuel Huntington, prav tam, str. 359. Dejstvo, da je bila Jugoslavija prizorišče mnogih bojev in spopadov, bo treba podrobneje proučiti. To je bil tudi razlog, da se je Slovenija lažje predstavljala kot država zunaj Jugoslavije, saj je bilo zunaj »balkanskega vsakdana« več možnosti za njen razvoj.

⁶² Jože Pučnik, Izbrano delo, založba Mladinska knjiga, zbirka Premiki, Ljubljana 2003, str. 186.

se pojavili pred letom 1991, bi lahko pogojno imenoval slovenska demokratična revolucija. Takšno imenovanje se mi je zdelo sprejemljivo, ko sem proučil delo Milana Balažica z naslovom Slovenska demokratična revolucija 1986–1988.⁶³ Že z naslovom knjige je hotel avtor dokazati bistveno razliko med težnjami jugoslovanske države, partije in armade ter prizadevanji slovenske opozicije, ki se je zavzemala za politični pluralizem. Poudariti moram, da ni namen tega sestavka poglobljanje v politične usmeritve v Sloveniji ali Jugoslaviji. Težišče je na dokazovanju legalnih in legitimnih opredelitev obeh strani, saj je to odločalo, kako bo potekal proces osamosvajanja v Sloveniji. Če je bila v Jugoslaviji tudi partija v dvomih glede centralizma, je bil za Slovence razdružitveni proces nujen. To vprašanje nazorno predstavi France Bučar na podlagi pravne logike in socioloških opredelitev.

»Komunistična država pa ne more biti oblikovana drugače kot izrazito centralizirana tvorba. (...) Če se odrečejo centralizmu, se s tem odrečejo predvsem komunizmu, ki ne more biti organiziran drugače kot na načelu demokratičnega centralizma. Če pa se ne odrečejo centralizmu, ne morejo upravljati države kot življenja sposobne tvorbe. (...) Centralizem je postal nujnost za uresničitev zamisli o Veliki Srbiji. V tem pogledu je prav Slovenija postala moteč dejavnik. Tako zelo je odstopala od jugoslovanskega povprečja, da poenoteni predpisi, ki naj bi veljali za vso državo, niso bili uporabljivi za Slovenijo in so vzbujali odpor in nezadovoljstvo. (...) Slovenija je v tej dilemi postala odločilnega pomena. Za prvo dilemo, kolikor toliko decentralizirani sistem države, se zvezne oblasti niso mogle odločiti, ker bi to pomenilo odpoved konceptu Jugoslavije. Koncept Srboslavije pa bi bil uporaben vsaj za del države, v katerem ne bi bilo Slovenije. Odhod Slovenije iz Jugoslavije je tako postal pogoj za oblikovanje Velike Srbije oziroma Srboslavije.«⁶⁴

Ta vprašanja so bila zelo aktualna prav v vojski, zato je treba upoštevati dejstvo, da je Slovenija s poudarjanjem zakonitosti postavila meje strogi legalnosti, kar

⁶³ Milan Balažic, Slovenska demokratična revolucija 1986–1988, Liberalna akademija, Ljubljana 2004, str. 158. Prepričan sem, da je treba tudi izraz »demokratična« sprejeti pazljivo, saj je to že vrednostna opredelitev, ki lahko izključuje »drugo stran«. Tudi Vzhodna Nemčija (Nemška demokratična republika) je imela v svojem naslovu izraz »demokratična«, pa je bila kljub temu totalitarno usmerjena.

⁶⁴ Glej: France Bučar, Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja, v: Slovenska osamosvojitve 1991, Pričevanja in analize, Simpozij Brežice, 21. in 22. junij 2001, Državni zbor Republike Slovenije in Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2002, str. 119.

je predstavljalo tudi meje za ravnanje Slovenije.⁶⁵ Postavljati pravila v partijski državi in njeni vojski, ki je hotela biti edini vzor, je bilo posebno tveganje. To pa ni bila le stvar legalnosti, temveč tudi legitimnosti. Zvezni armadi namreč ni bilo vseeno, kako se obravnava njena vloga na vojaškem in političnem področju.

Armada je bila zagovornica »trde partijske linije«, in to je bila trdna podlaga za posebno stanje duha, ki je vojaškemu vrhu pomagalo ustvarjati notranje sovražne sile vseh vrst. Po postopkih, ki so skladni z logiko nadmoči, ustrahovanja, groženj in prisiljevanja, so bili tudi Slovenci konec osemdesetih let spoznani za sumljive in tako primerni za vojaški udar.

Dejstva so potrjevala, da je prihajala nevarnost s strani armade, saj si je podrejala nekatera delovanja zvezne države. V času, ko sta v Sloveniji izbruhnili aferi s plakatom in Novo revijo, je bil vojaški vrh zelo vznemirjen: zvezni minister za obrambo, admiral Mamula, je plakat označil za napad na Jugoslavijo in za izzivanje vojske kot zadnjega varuha titoizma. Znamenito 57. številko Nove revije pa je označil za »novi memorandum«, s katerim meščanska desnica in slovenski nacionalisti kujejo zaroto proti državi.⁶⁶

Vojaški vrh se je sistematično lotil obtoževanja »meščanske desnice« in slovenskega nacionalizma. Slovenski nacionalizem bi lahko raziskali v posebni študiji. Pri dokazovanju bi uporabili delo dr. Vuka J. Obradovića, saj je skozi svoj ideološki pogled predstavil nacionalizme v Jugoslaviji.⁶⁷ Verjetno se temu delu ne bo mogoče izogniti, saj smo tudi Slovenci, po njegovem mnenju, razdiralno vplivali na obrambo in varnost SFRJ.

Armada zahteva nadaljevanje socialistične revolucije, povzroči pa militarizacijo politike

Armada je reagirala tako, da je vse dejavne posegala v krizne politične razmere z javnimi zahtevami po nadaljevanju socialistične revolucije. Vneto je zagovarjala

⁶⁵ France Bučar, prav tam, str. 118.

⁶⁶ Milan Balažic, prav tam, str. 158.

⁶⁷ Glej: dr. Vuk J. Obradović, Društvo Nacionalizam Odbrana. (Avtor je naslovil svoje delo: DRUŠTVO NACIONALIZAM ODBRANA - brez ločil. Da bi se približal poudarjanju teh treh entitet/pojmov, sem uporabil velike začetnice.) (Nacionalizam u društvu i njegov uticaj na odbrano i bezbednost SFRJ), IRO Privredapublik, Zemun 1989. Kot vojaška oseba (polkovnik in nato general), je pozorno spremljal dogajanja na območju celotne Jugoslavije.

in branila unitaristične koncepcije in se zavzemala za idejno homogenizacijo proti kakršnemu koli političnemu pluralizmu. Zavzemala se je tudi za partijske čistke, saj se je bala, da Partija ne bo sposobna igrati svoje vloge. Jugoslovanski vojaški vrh je menil, da je »civilna« oblast nesposobna, ker je povsem odpovedala pri nadzorovanju krize v državi, gospodarski kaos pa je ogrožal temelje funkcioniranja JLA.⁶⁸

Ljubica Jelušič bi gornje ugotovitve imenovala militarizacija politike ali odtujitev vojske. Ugotavlja, da je militarizacija politike skrajno dejanje vojaške elite, ko z vojaškim posegom zamenja ali nadomesti civilne politike. Tudi danes naj bi se vse bolj potrjevala veljavnost trditve, ki v militarizaciji vidi na eni strani namenjanje velikega dela družbenega bogastva za vojaški sistem, na drugi strani pa prenašanje in vsiljevanje vrednot, norm in načina mišljenja državne vojaške organizacije v širšo družbo. Avtorica »Legitimnosti sodobnega vojaštva« ugotavlja, da poklicni vojaki poskušajo v vojaških ali civilnih krogih, javno ali tajno, usmerjati javno mnenje in sooblikovati politične odločitve. Po njenem mnenju je militarizacija politike odziv na izgubljanje politične legitimnosti, kajti vojaštvo poskuša z vse večjo prisotnostjo v politični in civilni javnosti prikazati svojo nujnost. Legitimnost, ki jo je zagotavljala civilna politična oblast, ne ustreza oziroma ne zadošča več. To je tudi posledica notranjega ustroja vojaštva, ki se nenehno krepi in širi, ima torej velikansko moč, ki pa je brez ugleda in brez družbene verifikacije ne more uveljaviti in tudi ne zahtevati dodatnih družbenih virov za svojo rast in razvoj.⁶⁹

Te trditve so se uresničile v praksi jugoslovanskega vojaškega vrha, še posebej v času, ko je načrtoval udar na območju zvezne države. S takšnim razmišljanjem, ki v jugoslovanskem vojaškem vrhu ni bilo osamljeno, se je odpirala pot k različnim zvrstem vojaškega posredovanja (Kosovo, Slovenija, Hrvaška idr.). V teh posredovanjih se odraža v armadi skrajna militarizacija politike, ki izhaja iz izgubljene politične legitimnosti. Ko so posredovanja dosegla vrh, je prišlo do njenega zloma, saj je v nekaj letih dokončno izpraznila vsebino svoje legitimnosti in celo pravico do legalnega obstoja.

---

⁶⁸ Milan Balažic, prav tam, str. 158.

⁶⁹ Ljubica Jelušič, prav tam, str. 62.

Miselni svet admirala Mamule in Armada kot zaprta struktura

Admiral Mamula je govoril, kako ga nekateri krogi v tujini, med njimi »dobronamerni ljudje in prijatelji« opozarjajo, da težave v Jugoslaviji naraščajo stihijsko in se izmikajo nadzoru. Zato mora Partija najti zanesljivo podlago, na kateri bo uredila vrste in se reorganizirala. Admiralove besede naj bi jasno govorile o njegovih političnih miselnosti:

»Prepričan sem, da je ZKJ edini vzvod, s katerim lahko spodbudimo rešitve, ki so v Jugoslaviji potrebne. Sedanja faza naše revolucije zahteva bojevitější in revolucionarnejšo zvezo komunistov.« Položaj Partije pa je bil ravno obraten, saj je bila odrinjena na rob družbenih dogajanj in vse bolj ignorirana. Partija naj po Mamuli znova postane temeljno gibalno revolucije in dokler ne bo sposobna zagotoviti idejne enotnosti, bodo krizo v Jugoslaviji še naprej 'definirale etatične strukture nacionalnih držav'.⁷⁰

Kakšne naloge naj bi imela Partija kot »gibalno revolucije«, je vprašanje, na katerega lahko odgovorjamo le hipotetično. Celotna sporočilna moč admirala Mamule je temeljila na simbolnih besednih znakih, ki so jasni samo, če iz njih razberemo opozorila, predloge in celo grožnje v korist zvezne vojske. To je jezik, ki se ujema s stvarnostjo le v posrednih zvezah. Ne glede na to pa je bil dovolj uporaben za dokazovanje neprimernih stališč druge strani, v tem primeru Slovenije.⁷¹

Jugoslovanska armada je v času svojega obstoja delovala kot partijska armada: pripadnost Partiji in njenemu programu je izrekala tudi v slovesni prisegi. Armada je bila zaprta struktura, tudi pred javnostjo, nadzor njenega delovanja pa je bil s strani zakonodajne, izvršne in celo partijske oblasti le simboličen. Politični pretresi je niso dosegali in njena velika avtonomija je njen generalštab le še utrjevala v prepričanju, da mora varovati Titovo zapuščino, saj je bila najpomembnejši steber obrambe komunističnega režima. Prve zametke pluralizacije družbe je Armada razumela kot grožnjo boljševiški miselnosti, ki je bila vkoreninjena v njej že od nastanka. V drugi polovici osemdesetih let se začne Armada zanimati

⁷⁰ Milan Balažic, prav tam, str. 159.

⁷¹ Igor Grdina je v svojem delu *Poti v zgodovino* (Založba ZRC, Ljubljana 2003) opisal sporočilno moč jezika in njegov pomen za zgodovinarja, ki z njegovo (po)močjo raziskuje ali »piše zgodovino«. Glej njegov članek v navedenem delu: Kaj pravzaprav pomeni pisati zgodovino?

za politično življenje civilnega prebivalstva, kar je zaradi napredujoče politične pluralizacije, še posebej v Sloveniji, še kako razumljivo.⁷²

Tudi Jelušičeva ugotavlja, da se je zvezna vojska počutila kot nekaj posebnega. Pravi, da je bila kot vsaka vojska prepričana o svojem usodnem poslanstvu, o misiji rešitelja države. Verjetno zato, ker je obstajala zaradi države in njene varnosti, pa tudi zato, ker je bolj kot vse druge institucije predstavljala neodvisnost, suverenost in enakost za ljudi. Poleg tega je imela kot vojska posebno nalogo, to je nacionalno obrambo, zato je morala biti prežeta z nacionalizmom. Vse to so bili pogoji, v katerih je jugoslovanska vojska razvijala svoje poslanstvo.⁷³

Armada aktivno posega na politično področje

Usmerjenost Slovenije k političnemu pluralizmu in tržnemu gospodarstvu je bila resna grožnja za vojaški vrh, zato je Armada menila, da je pristojna in sposobna izpolniti nalogo ohraniti socializem in Jugoslavijo. Prav zato sta bila zvezni partijski vrh in državno predsedstvo vedno istega mnenja kot vojaško vodstvo.⁷⁴

Zvezna Armada je hotela v položaju, ki je bil po njenem mnenju vse bolj politično neobvladljiv, sodelovati, zato je stopil v akcijo tudi general Višnjič, in sicer kot poveljnik ljubljanskega armadnega območja. Višnjič je izdal 8. januarja 1988 povelje št. 5044-3, v katerem je bilo nižjim poveljstvom ukazano, kako naj se odzivajo na politična dogajanja v Sloveniji in kakšne naloge ima JLA v primeru »notranje nevarnosti«. Operativni centri poveljstev so morali voditi situacijske dosjeje, analizirati mogoča žarišča sovražnega delovanja in na tej podlagi pripraviti varnostno-politično oceno. Vojaški varnostni organi naj bi še posebej pozorno spremljali morebitne demonstracije in stavke, vendar je bilo vse zelo zaupno.⁷⁵

Le nekaj dni pozneje, 25. marca 1988, je bila v beograjskem Domu JLA seja vojaškega sveta, ki je bil po zakonu zgolj strokovno-posvetovalni organ obrambnega ministra, v resnici pa je bil sestavljen iz vodilnih članov armadnega vodstva, ki so neposredno usklajevali politično delovanje v vojski. Opozoriti je treba, da

⁷² Milan Balažič, prav tam, str. 205.

⁷³ Ljubica Jelušič, prav tam, str. 96.

⁷⁴ Milan Balažič, prav tam, str. 205.

⁷⁵ Milan Balažič, prav tam, str. 206.

so bila stališča vojaškega sveta sprejeta na podlagi poročil partijskega komiteja in varnostnih organov ljubljanskega armadnega območja in so bila popolnoma skladna z dokumenti zveznega sveta za zaščito ustavne ureditve ter pripravljenimi sklepi posebne delovne skupine zveznega partijskega predsedstva. Kako močan in samostojen je bil vojaški vrh, dokazuje dejstvo, da takratni predsednik zveznega državnega predsedstva Lazar Mojsov in predsednik zveznega partijskega predsedstva Boško Krunic nista bila formalno seznanjena z datumom in vsebino seje vojaškega sveta, ki je sprejemal izrazito politične ocene. To naj bi kazalo na razmerje sil med državno-partijskim in vojaškim vrhom.⁷⁶

Prikrita vojaška diktatura in afera JBTZ

Partija se ni bila pripravljena pogovarjati z nikomer, saj je bila navajena diktirati in ukazovati. Prek vodilne vloge partije in partijske organizacije v vojski kot posebne entitete, je bila v Jugoslaviji ustavno zagotovljena »prikrita vojaška diktatura«. Ta ugotovitev je precejšnjega pomena tudi za nadaljnje proučevanje, saj je njena nadustavna in nadzakonska vloga objektivno pripeljala do razmišljanja, da obstaja samo ona kot edini razsodnik v državi.⁷⁷

V nadaljevanju je Balažic izgovoril resnico, ki je bila ves čas »pod mizo«. Ugotovil je: »Če Partija misli z reformo resno, potem mora razpustiti partijsko organizacijo v armadi in se odpovedati ustavno zajamčeni vodilni vlogi.«⁷⁸ Njegova razmišljanja so, glede političnega in vojaškega kaotičnega stanja, zelo pretehtana, zato jih moram navesti dobesedno:

»Vsak družbeni problem je po 'protireformnih silah' vkalupljen v ideologijo razrednega redukcionizma, kjer ni prostora za postmoderna nova družbena ali politična gibanja. Revolucija naj bi z enim zamahom razrešila vsa družbena protislovja. (...) Z ustvarjanjem sovražnika drugod so strnjene sile, ki v bistvu prikrivajo krizo legitimnosti vladajoče elite. Medtem, ko je onemogočen državni in politični nadzor nad organi represije, kar dokazuje 'afera JBTZ'⁷⁹, represija

⁷⁶ Milan Balažic, prav tam, str. 212.

⁷⁷ Milan Balažic, prav tam, str. 340.

⁷⁸ Milan Balažic, prav tam, str. 340.

⁷⁹ Afera JBTZ je dobila svoje ime po civilnih osebah (Janša, Borštner, Tasić in Zavrl), ki so jih v prvi polovici leta 1988 aretirali slovenski varnostni organi in jih nato predali preiskovalnim in sodnim organom JLA. Razlog aretacije je bil zaupen dokument JLA, ki ga je podčastnik Borštner izročil Tasiću, ta pa Janši. Konec julija in v začetku avgusta

nenadzorovano narašča tja do grozečih govoric o pripravah na vojaški udar. V preteklih dogodkih se je javno pokazalo, da se je armadni vrh skušal v nasprotju z občecivilizacijskim načelom o podrejenosti armade civilni oblasti uveljaviti kot 'osamosvojen politični subjekt'. Del jugoslovanske politične oblasti se je začel identificirati s postopki in ocenami vojaške oblasti, ta pa je objektivno začela služiti protireformnim interesom te politične oblasti.«⁸⁰ V ta miselno dognan splet uvrščam tudi razmišljanja, ki so navedena v spodnjem odstavku:

»Z ustvarjanjem paranoične situacije, vtisa izrednih razmer in občutka ogroženosti armade je slednja pripeljana v položaj, ko njeno vodstvo v sozvočju z delom politične oblasti zagrozi z izrednimi ukrepi. V takšnih okoliščinah je armada za kriminalizacijo demokratičnih pobud še posebej prikladna, saj ni podvržena kontroli demokratične javnosti in zadostnemu nadzoru skupščinskih in drugih političnih teles.«⁸¹

Razsežnosti vloge zvezne vojske kot fenomena na vojaškem in političnem področju bi bilo treba poglobljeno in vsestransko proučiti, saj se nam ta sila znotraj federalne Jugoslavije velikokrat razkriva v vlogi, ki jo vojske v pravni državi morajo prepustiti drugim institucijam. Če je bila zvezna vojska podprta z vodilno vlogo partije in partijske organizacije v njeni strukturi, ji je bila v Jugoslaviji ustavno zagotovljena »prikrita vojaška diktatura«. To dejstvo nam omogoča razumeti njeno prizadevanje za karizmatičnost in iz tega izpeljano posebno politično in funkcionalno legitimnost. Ko je bila ta ogrožena, je zvezna armada začela ustvarjati atmosfero strahu, iz katere so prihajale stalne grožnje o možnosti vojaškega udara.

1988 je JLA uprizorila sodni proces proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani. Aretacija in sojenje sta sprostila velikansko emocionalno energijo Slovencev. Sojenje četverici je dobilo nepričakovane dimenzije afere, saj se je razkrilo, da je bil prisvojen t. i. »Višnjičev« dokument, ki je na nezakonitih temeljih določal ravnanje JLA v primeru njenega posega v slovensko politično življenje (tudi aretacije slovenskih intelektualcev). Posledica tega sojenja, ki ni bilo utemeljeno na legalnih in legitimnih podlagah, je bila vzrok za ustanovitev Odbora za varstvo človekovih pravic. O tem več v: Slovenija 1990, Kronika slovenskega prelomnega leta v besedi in sliki, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana 1991. Podrobneje: Janez Janša, Premiki, Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992; Božo Repe, Jutri je nov dan, Slovenci in razpad Jugoslavije, Modrijan, Ljubljana 2002 in Milan Balažič, Slovenska demokratična revolucija 1986-1988, Liberalna akademija, Ljubljana 2004.

⁸⁰ Milan Balažič, prav tam, str. 362.

⁸¹ Milan Balažič, prav tam, str. 362.

Generalštabna ocena razmer napoveduje katastrofo

Ne le aretacije in procesi, temveč tudi vsakodnevni politični pritiski in vojaški premiki so izhajali iz groženj z vojaškim posredovanjem. Takšen podaljšan »samoupravni« vojaški udar je potekal vse do pomladnih mesecev leta 1990, ko je general Kadrijević marca poklical admirala Mamulo, da je nastopil čas, ko morata delati skupaj na dogovorjenem načrtu za državni udar. Generalštabna ocena razmer v Jugoslaviji je najavljala katastrofo, saj je bila ustava že suspendirana, Partija razbita, v državi pa sta vladala kaos in anarhija. V takšnih razmerah je general Kadrijević poročal Mamuli, da JLA »že vodi glavno besedo«, toda institucije države naj delujejo, dokler še lahko.⁸²

V tem času bi bilo dobro oceniti, kdaj je bil najugodnejši trenutek za »zadnjo besedo« zvezne armade. Hkrati pa je bil spremenjen obrambni koncept: poleg obrambe pred zunanjim sovražnikom naj bi armada sodelovala tudi v notranji krizi in mogoči državljanski vojni. Čeprav je admiral Mamula prepričeval generala Kadrijevića, da je treba napasti, dokler ne bo prepozno, in prevzeti tveganje, klasični državni udar tudi tokrat ni bil izveden. Mamula je ta paradoks pripisal dejstvu, da general Kadrijević ni general odločitve, saj ni verjel v sposobnost JLA, da bi lahko izvedla državni udar. Poudarjeno je bilo, da je bil pod Miloševićevim vplivom prepričan, da ni treba v Jugoslaviji zadrževati narode, ki tega nočejo; bolje je ustvariti novo državo tvorbo, v kateri bodo v eni državi živeli vsi Srbi.⁸³ Mamula je bil s svojim projugoslovansko in komunistično usmerjenim častniškim zborom še premočan, da bi general Kadrijević lahko popolnoma obvladal vojsko s svojo velikosrbsko linijo. Na podlagi že znanih dejstev je znano, da Mamula ni nikoli verjel v depolitizacijo vojske. Namesto stare razpadle Partije je začel vojaški vrh oblikovati novo Partijo, Zvezo komunistov - gibanje za Jugoslavijo, kot politični del prevzema oblasti. V to novo komunistično organizacijo naj bi se vključile nekatere republiške partije (Bosna in Hercegovina, Srbija, Črna gora in Makedonija) ter vsi komunisti iz Slovenije in Hrvaške, ki niso bili zadovoljni s socialdemokratizacijo nacionalno-republiških partij.⁸⁴

Admiral Mamula je prevzel vodenje iniciativnega odbora nove Partije, Zveze komunistov - gibanja za Jugoslavijo, in prikrito kritiziral nesposobnost vojaškega

⁸² Milan Balažić, prav tam, str. 275.

⁸³ Milan Balažić, prav tam, str. 275.

⁸⁴ Milan Balažić, prav tam, str. 275–276.

vodstva in nepripravljenost generala Kadijevića, da bi izvedel državni udar. Pod obtožbo veleizdaje in »odgovornosti zaradi oboroženega upora in napada na JLA«, je predlagal takojšnjo in pravočasno onemogočanje in odstranitev slovenskega političnega vodstva, ki je že v Demosovih rokah izvajalo politiko »nasilne odcepitve«. Pred aktom odcepitve naj bi zvezna vojska zlomila odpor slovenske Teritorialne obrambe, prevzela meje in prisilila Slovenijo v kapitulacijo s popolno predajo slovenskih oboroženih sil. Jugoslavija se je branila v Sloveniji, zato je bil po admiralu Mamuli zadnji trenutek, da bi vojska prevzela oblast v državi in preprečila razpad Jugoslavije.⁸⁵

Kako do vojaškega udara ali do pokoritve Slovencev

To, kar je razmišljal Mamula javno in tajno, je bilo po Petru Jambreku odklonsko dejanje, pravzaprav nekakšen individualni upor, ki na videz pomeni spopad med posameznikom in družbo, v resnici pa je dostikrat le posledica nasprotja med dvema skupinama in njunima normativnima redoma, od katerih si ena uspešno lasti status legitimnosti.⁸⁶ Ta status si je prisvajala Armada, ker je bila nasilnejša v dokazovanju svoje moči, pa tudi vplivna na vojaškem in političnem področju. Takšen način razmišljanja je vojaškemu vrhu nedvomno ustrezal, ni pa mogel trajati v nedogled, saj se je zadrževanje v svojo moč maščevala v trenutku, ko se je zvezna vojska začela spopadati z enotami Teritorialne obrambe in splošnimi ter posebnimi sestavami slovenske milice.⁸⁷

Po načrtu, imenovanem Jugoslavija, naj bi bil državni udar izveden na celotnem ozemlju države in če bi bilo treba, naj bi Armada onemogočila tudi Miloševića. Admiral Mamula in general Adžić sta predvidevala tajno izvedbo vojaškega

⁸⁵ Milan Balažic, prav tam, str. 276.

⁸⁶ Peter Jambrek, prav tam, str. 286.

⁸⁷ O slovenski milici je bilo objavljenih precej dobrih študij, vendar bi morali njeno vlogo, še posebej v osamosvojitveni vojni, dobro proučiti, saj je bila njena dinamičnost tako strukturirana, da je lahko delovala samostojno ali v povezavi s TO. Njena taktična usposobljenost se je izkazala na celotnem slovenskem operativnem območju, zato spopad pri Holmcu ni bil izjema. Opozoril bi rad, da je o Holmcu izšla posebna brošura. Glej: Vladimir Prebilič in Damijan Guštin, Boj na Holmcu, 27.-28. junij 1991 in Koroška v vojni za obrambo neodvisnosti Republike Slovenije (brošuro je izdalo MNZ RS v Ljubljani leta 2006). V tem spopadu je poleg TO sodelovala tudi milica kot oborožena komponenta. Tudi zmaga na Holmcu je prepričala vojaški vrh, da ima Slovenija pomembno vojaško silo.

udara, prikrita tudi jugoslovanskemu predsedstvu kot vrhovnemu poveljniku. To naj bi bilo postavljeno pred dejstvo, ko bi bil vojaški udar opravljen. Čas je hitel in tega se je zavedal tudi Mamula, zato se je 24. junija 1991, dan pred razglasitvijo slovenske samostojnosti, odločil za posredovanje med takratnim predsednikom vlade Antejem Markovićem in generalom Kadijevićem, da bi se zaradi skupne koristi izvedel »protiudar« v Sloveniji. Takrat naj bi Milošević »rešil« Slovenijo, saj je Kadijeviću prepovedal večje angažiranje JLA v Sloveniji, ker naj bi bile prihodnje meje »tretje« Jugoslavije začrtane na zahodni etnični meji Srbov na Hrvaškem. Armada se je morala navkljub Mamulovim poskusom »totalnega odgovora« Sloveniji z Miloševićevim tihim pristankom umakniti na te meje. Če tega ne bi storila, bi Srbija oblikovala svoje oborožene sile in JLA prepustila usodi.⁸⁸

Dvomljiva legalnost oboroženega posega JLA

Anton Bebler je poraz zvezne armade na Slovenskem v letu 1991 videl v luči vojaške neuspešnosti in nelegalnosti ter nelegitimnosti vojaške intervencije. Pravi, da je vojaški vrh med krizo SFRJ leta 1990/1991 deloval kot Štab vrhovnega poveljstva oboroženih sil Jugoslavije. Za svoj oboroženi poseg v Sloveniji ni mogel pridobiti veljavnega pooblastila notranje blokiranega predsedstva SFRJ. Da bi se vsaj delno zavaroval s sklepom zvezne skupščine SFRJ in s podpisom predsednika zvezne vlade Anteja Markovića, je moral jugoslovanski vojaški vrh prikazati svoj oboroženi poseg kot omejeno akcijo ponovne vzpostavitve zveznega policijskega in carinskega nadzora nad mednarodnimi mejnimi prehodi z Italijo, Avstrijo in Madžarsko.⁸⁹ Bebler se ne ukvarja z vprašanjem, ali je verjeti trditvam Markovića, da take vojaške akcije JLA zvezni izvršni svet ni nikoli odobril. Ugotavlja, da je najmanj dvomljiva legalnost oboroženega posega JLA utesnjevala obseg vojaških sredstev, ki bi jih lahko uporabila proti Sloveniji. Iz teh omejitev, prej omenjenega mednarodnega okolja, iz zgrešene presoje posledic oboroženega posega ter iz podcenjevalnega odnosa do »Janezov« kot vojakov je sledila odločitev vojaškega vrha za »srednje mehko« različico vojaške operacije.⁹⁰

⁸⁸ Milan Balažic, prav tam, str. 276.

⁸⁹ Takšna trditev zahteva pozornost, saj je vse do danes ostalo odprto vprašanje, zakaj je armada posredovala v Sloveniji s tako skromnimi silami. Vsekakor je treba upoštevati dvomljivo legalnost vojaške intervencije, kar se je do zdaj premalo upoštevalo.

⁹⁰ Glej: Anton Bebler, O vojaškopoličnih vidikih osamosvojitve Slovenije, v: Acta Histriae, 11, 2003, 1 Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper 2003, str. 139.

Usodne pomanjkljivosti, predvsem generalitete, so bile ugodna priložnost za slovenske obrambne in varnostne sile, zato so v nekaj dneh popolnoma uničile sestave JLA v Sloveniji. To, kar sta storili predvsem TO in milica, bo treba še posebej proučevati, vendar v okviru posebnih razmer, ki jih je opisal Janez Janša.

V svojih prispevkih sem večkrat posredno ali neposredno obravnaval legitimnost in legalnost. Še posebej je to natančneje zajeto v dveh obsežnih besedilih z naslovoma *Somrak generalov*⁹¹ in *Vzroki poraza JLA v Sloveniji leta 1991*.⁹² Iz prvega dela prispevka *Somrak generalov* sem za ta prispevek pripravil razmišljanja generalov Kadrijevića in Negovanovića. Obe prepričanji naj bosta dokaz, kako sta si člana vojaškega vrha zamišljala legitimnost dejanj zvezne vojske in nelegitimnost aktivnosti oboroženih formacij Slovenije.

V svojem prispevku *Somrak generalov* sem opozoril, da so v Kadrijevićevi knjigi *Moje viđenje raspada* opisani oboroženi spopadi v Sloveniji. General Kadrijević je bil prepričan, da je Slovenija napadla JLA. To naj bi se zgodilo zato, ker je bila Slovenija v tesni povezavi z Nemčijo kot glavnim nosilcem razbijanja Jugoslavije. Kadrijević v nadaljevanju pojasnjuje: ko je Zvezni izvršni svet na svoji seji 25. junija 1991 sprejel odločitev o zavarovanju zveznih predpisov, ki so se nanašali na prehajanje državnih meja na območju Slovenije, je armada takoj ukrepala. Nalogo naj bi opravilo približno 1900 vojakov in starešin s primerno tehniko in oborožitvijo. Intervencijska zvezna vojska naj bi v 48 urah zavzela na mejah kar 133 objektov od 137.⁹³ To naj bi bil povod, da so oborožene formacije Slovenije napadle JLA, ki se je znašla v težkem položaju in do nje so se Slovenci obnašali kot do okupatorske vojske.

---

⁹¹ Glej: Karlo Nanut, *Somrak generalov*, v: zbornik *Vojaška zgodovina*, številka 1/03 (6), letnik 4, Ljubljana, september 2003. V tem prispevku je objavljena skrajšana različica besedila, ki ga navaja Predojević v svojem delu *U procjepu*. Glej tudi: Karlo Nanut, *Somrak generalov*, v: zbornik *Vojaška zgodovina* št. 1/04 (7), letnik 5. Ljubljana, oktober 2004.

⁹² Glej: Karlo Nanut, *Vzroki poraza JLA v Sloveniji leta 1991*, v: zbornik *Vojaška zgodovina* št. 2/04 (8), letnik 5, Ljubljana, november 2004.

⁹³ Takoj po agresiji na Slovenijo je Stjepan Mesić poskušal vzpostaviti zvezo z generalom Kadrijevićem in admiralom Brovetom, vendar je ni dobil. Ante Marković je po telefonu prepričeval Mesića, da ni obveščen o gibanju enot JLA v Sloveniji. To dejstvo je objavljeno v knjigi *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, str. 33.

Eden izmed vzrokov za neuspehe v Sloveniji je bila po Kadijeviću vse manjša možnost za mobilizacijo, saj se je prostor za to v Jugoslaviji vse bolj krčil. General Kadijević je v svojem delu izjavil, da JLA ni pravilno ukrepala, saj ni razglasila izrednega ali vojnega stanja, splošne ali delne mobilizacije, ustreznih političnih in kazenskih ukrepov. Zato naj bi bila onemogočena oziroma paralizirana mobilizacija ter premikanje mobiliziranih enot na mesta njihove uporabe. Vse to naj bi določalo, da mora JLA zapustiti Slovenijo, ker se noče počutiti kot okupatorska vojska. Pred koncem oboroženih spopadov v Sloveniji je general Kadijević opisal svoja razočaranja, ki se nanašajo na ponujeno možnost, da bi se Slovenijo najprej vojaško porazilo, šele nato naj bi se vojska umaknila. Verjetno je general Kadijević mislil na ponovno operacijo proti Sloveniji (po brionskem sporazumu – op. K. N.), ki je nazorno predstavljena v knjigi admirala Mamule.⁹⁴

Trditve generala Negovanovića⁹⁵

Še vedno ni povsem jasno, s kakšnimi vojnimi cilji⁹⁶ je JLA izvedla agresijo na Slovenijo. Vojaški vrh je pred vojno in po njej trdil, da je reševal vprašanje meja. Če upoštevamo samo grožnje in dejstva, ki so navedena v knjigi Ilije T. Radakovića,⁹⁷ je bolj sprejemljivo dejstvo, da je hotela vojaška elita z okupacijo onemogočiti slovenske politične in oborožene sile. General Negovanović,⁹⁸ pomočnik zveznega

⁹⁴ Branko Mamula: Slučaj Jugoslavija, CID, Podgorica 2000. Njegova razmišljanja in ukrepanja so opisana v prispevku: Karlo Nanut, Somrak generalov, v: zbornik Vojaška zgodovina, številka 1/03 (6), letnik 4, Ljubljana, september 2003, strani 28 in 29. Da bi razumeli tudi razmišljanja in dejanja generala Kadijevića, glej: Veljko Kadijević: Moje viđenje raspada, Politika, Beograd 1993.

⁹⁵ General Negovanović ni bil kdor koli. Njegove naloge na obveščevalnem in političnem področju so za poznavanje vloge zvezne armade v Sloveniji pomembnejše, kot si lahko predstavljamo. Generala Adžič in Negovanović bi nedvomno odgovorila na mnoga še nepoznana dejstva, če bi pojasnila, kaj se je med osamosvojitveno vojno v Sloveniji dogajalo od začetka leta 1991 naprej.

⁹⁶ Karlo Nanut, prav tam, str. 29. Vojne cilje Jugoslavije, JLA in vojne cilje Slovenije je opisal dr. Damijan Guštin v svojem prispevku Vojaškopolično dogajanje v jugoslovanski krizi in osamosvojitve Slovenije. Prispevek je bil objavljen v zborniku Slovenska osamosvojitve 1991, Pričevanja in analize. Vojni cilji so opisani na str. 203–205. Zbornik je nastal po simpoziju v Brežicah, ki je bil 21. in 22. junija 2001.

⁹⁷ Ilija T. Radaković: Besmiselna YU ratovanja, Društvo za istinu o antifašističkoj borbi 1941–45, Beograd 1997.

⁹⁸ Karlo Nanut, prav tam, str. 29. Leto 1988 je bilo obdobje nadaljnega utrjevanja srbskega

sekretarja za idejno in politično delo, ki je v začetku devetdesetih let vodil varnostno službo, je podpisal dokument ZSLO, ki ga je prejelo tudi poveljstvo petega vojaškega območja v Zagrebu. V tem prispevku bo predstavljena le skrajšana različica tega dokumenta, v razširjeni obliki pa jo najdemo v knjigi dr. Vase Predojevića (glej opombo št. 98). Povzetki iz dokumenta nas seznanjajo o naslednjih stališčih generala Negovanovića:

Jugoslovanska ljudska armada je edina legitimna oborožena sila Jugoslavije, ki si prizadeva za teritorialno celovitost Jugoslavije. Preprečila naj bi tudi mednacionalne oborožene spopade večjih razsežnosti. Enote JLA so v Sloveniji uspešno in v razmeroma kratkem času opravile svojo nalogo. Delovale so zelo obzirno in z ognjem odgovarjale le v samoobrambi oziroma v skrajni sili. Oboroženim sestavam Slovenije je bilo ukazano, naj brezobzirno uporabljajo vsa razpoložljiva sredstva pri napadih na JLA. To se je izvajalo na umazan, surov in zahrbtnen način, s pomočjo množične uporabe fašističnih metod. V nadaljevanju je Negovanović trdil, da sta bili ostudni tako neresnica kot prevara, ko se je govorilo, da bi morala armada okupirati Slovenijo. Slovenija je republika v enotni Jugoslaviji in je del enot petega vojaškega območja. Če bi armada imela nalogo, da okupira Slovenijo, kot je trdilo slovensko vodstvo, bi angažirala vse razpoložljive sile in bojna sredstva na način, ki je potreben za izvajanje takšnih operacij. Predsedstvo Slovenije v bistvu ni razumelo in tudi ni izvajalo odločitev Predsedstva SFRJ z dne 4. julija 1991, čeprav je že pretekel rok za realizacijo četrte naloge od sedmih.⁹⁹

---

nacionalizma, vendar je bil ta prikrit z frazami o Titu, revoluciji, bratstvu in enotnosti itn. Glej uvodni prispevek generala Negovanovića v knjigi Stazama revolucije, Beograd 1988, str. 6. V praksi so bile te fraze zamenjane z reorganizacijo JLA (namesto armadnih območij nastanejo vojaška območja), admirala Mamulo nasledi general Kadijević, vojaški vrh vse bolj posega v družbena in politična dogajanja, aretirana je »četverica« itn. Tisto leto naj bi bil izveden vojaški udar v Jugoslaviji in uvedena začasna vojaška uprava v Sloveniji. O tem je pisal Božo Repe v delu Jutri je nov dan, str. 214–215.

⁹⁹ Karlo Nanut, prav tam, str. 29–30. Kar je general Negovanović zagovarjal, je dr. Vaso Predojević (visok častnik v poveljstvu 5. vojaškega območja v Zagrebu) objavil v nekoliko skrajšani obliki v svoji knjigi U procjepu. Knjiga je imela podnaslov: Dnevne zabilježbe o razbijanju Partije, Armije i Države. Njegovo delo je izšlo v Dan Graf v Beogradu leta 1997. Negovanovića navaja na straneh 119–120. Glej: Karlo Nanut, Somrak generalov, v: zbornik Vojaška zgodovina, številka 1/03 (6), letnik 4, Ljubljana, september 2003. V tem prispevku (na straneh 28–30) je objavljena skrajšana različica besedila, ki ga navaja Predojević v svojem delu U procjepu.

Generala Kadrijević in Negovanović sta uporabila trditve, ki so osredičene v vsaki polresnici in laži. Še več: njune besede so namenjene demoniziranju in relegitimaciji nasprotne strani. Sloveniji sta tako hotela odvzeti vso legalnost in legitimnost, ki sta se nanašali na osamosvajanje oziroma združitevna prizadevanja. S teoretičnim jezikom bi to lahko pojasnili tako:

Ustreznost vključevanja vojske v politiko je povezana s pojmom legitimnosti. Vključenost legitimnosti v politiko je legitimna samo, če njeno vključevanje poteka po načelih, ki jih določena politična kultura priznava za svoje. Problem pa nastane tam, kjer gre za soobstoj različnih političnih kultur v eni državi. Vsaka vojska je namreč državna institucija, ki se ravna po načelih centraliziranega vodenja in poveljevanja, zato tudi svoje vključevanje v politiko prilagodi prevladujočemu konceptu politične kulture. Pluralizem političnih kultur in centralizirana zvezna vojska prej ali slej destabilizirata državo. Med najverjetnejše posledice tega protislovja sodita dve: ali se vojska prilagodi in decentralizira ali pa se unitarizirajo različne politične kulture v eno oziroma se ravnajo po eni prevladujoči politični kulturi.¹⁰⁰ V našem primeru bi bila to prosrbsko ali celo srbsko usmerjena politična kultura.

Intervencija zvezne vojske v Sloveniji je tudi za Janeza Drnovška vprašanje, ki zahteva razlago. Avtor knjige *Moja resnica* pravi, da je bila razglasitev slovenske in hrvaške samostojnosti opravljena v času, ko zvezno državno predsedstvo zaradi blokade Mesičeve izvolitve ni več delovalo. Sklep jugoslovanske vlade, ki je deloval kot formalno kritje JLA za vojaško intervencijo v Sloveniji, je bil v nasprotju z ustavo, saj vlada ni bila poveljnik jugoslovanske armade. Drnovšku se postavlja vprašanje, »zakaj je to storila jugoslovanska vlada in zakaj so se generali odločili za ta korak, ki so se mu do takrat izogibali, ko v različnih krizah JLA ni upala vojaško intervenirati.«¹⁰¹ Janez Drnovšek meni, da je Ante Marković napačno ocenil nekatere okoliščine, zlasti odnos mednarodne politike do jugoslovanskega vprašanja. Marković je bil prepričan, da je mednarodna skupnost zainteresirana za ohranitev Jugoslavije in da bo spregledala, če bo federalna oblast poskušala urediti razmere v državi. Tako naj bi položaj ocenjevali tudi generali JLA.¹⁰²

¹⁰⁰ Ljubica Jelušič, prav tam, str. 14.

¹⁰¹ Janez Drnovšek, prav tam, str. 265.

¹⁰² Janez Drnovšek, prav tam, str. 265. Tako Janez Drnovšek kot Anton Bebler ugotavljata nelegalen (vsekakor tudi nelegitimen) intervencijski poseg zvezne vojske v Sloveniji. To dejstvo je posredno potrdil tudi France Bučar, saj je v prispevku *Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja na strani 118* napisal: »... takoj, ko je jugoslovansko vodstvo

Nastal je splet vprašanj, ki zadevajo legalnost, legitimnost, suverenost, akte samostojne in neodvisne Slovenije, praznino v delovanju zveznega predsedstva, intervencijo armade idr. Prepričan sem, da je prišel čas, ko bo treba obravnavati ta vprašanja vsestransko in poglobljeno. Ta prispevek lahko odpre le nekatera vprašanja in nakaže smer za njihovo reševanje. Do zdaj pa se je nakopičilo toliko dvoumnih dokazovanj o vzrokih in posledicah, ki se nanašajo na obdobje pred osamosvojitveno vojno, pa tudi na čas vojne, da se predvsem v Sloveniji ne moremo zadovoljiti s prenagljenimi sodbami in poenostavljenimi dejstvi.

LEGALNOST IN LEGITIMNOST ORGANOV OBLASTI NA SLOVENSKEM – ANALIZA S POMOČJO DOKUMENTARNEGA GRADIVA¹⁰³

Moč leninističnega režima je videti zelo velika in nepremagljiva, vendar je zelo krhka. Opira se več ali manj le na grobo nasilje. Poleg tega se nima na kaj opreti, ker boja »za duše« ne more dobivati in je zato vedno omejena na površje, pa še tega vzdržuje le z zunanjimi sredstvi. Človeka ne more osvojiti, saj je ta cilj protisloven v samem sebi. Z osebnostjo nima kaj početi, ker osebnost ne more biti predmet manipulacije. Razosebljen človek pa je vedno le predmet, s katerim razpolaga tisti, ki ima moč. Dokler tako absolutno moč ima, je zanj na videz vse v redu. Brž pa, ko ljudje prerastejo v osebnosti in kolikor prerastejo, se absolutna moč razdrobi in v velikem delu preide na tiste, ki naj bi bili predmet njegove manipulacije. In tako postaja cerkev (kot ustanova pogumnih – opomba K. N.), ne toliko kot institucija, pač pa kot skupnost vernikov, velikanska potencialna sila, če je skupnost resničnih vernikov.¹⁰⁴

France Bučar

V tem delu prispevka bo dokazano, v kakšnem asimetričnem razmerju sta bili legalnost in legitimnost v Sloveniji in zvezni Jugoslaviji. Razlike v različnih pojmovanjih ne bi povzročile takšnih destruktivnih dejanj, če ne bi postajala

---

opustilo pota legalnosti, svoji vojski pa dalo proste roke za ustvarjanje Velike Srbije, se je Zahod iz njenega zaveznika spremenil v nasprotnika«. Trditev Franceta Bučarja je bila objavljena v zborniku Slovenska osamosvojitve 1991, Pričevanja in analize.

¹⁰³ Navedeni dokumenti so bili povzeti iz knjige Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije, (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006 in iz zbirke objavljenih arhivskih virov, ki jih najdemo v: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2004.

¹⁰⁴ France Bučar, Usodne odločitve, druga izdaja, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana (februar) 1989, str. 176.

zvezna vojska vse močnejša politična sila. Jugoslovanska armada je delovala v pogojih pravnega reda, ki je dopuščal celo paraliziranje predsedstva SFRJ kot najvišjega organa vodstva in poveljevanja oboroženim silam Jugoslavije, kar je bilo že večkrat poudarjeno.¹⁰⁵ Takšne okoliščine so bile pogoj, da je armada postala ključni razsodnik za vsa bistvena vprašanja v zvezni državi, zato je tudi nasprotovala uveljavljanju slovenske suverenosti in njenemu zavzemanju za ustavni in pravni red, ki bi bil zasnovan na racionalnih pravnih procedurah in institucijah. Iz tega izhaja, da je armada poskušala preprečiti odločitev Slovencev, da vzpostavijo legitimnost legalne oblasti, saj bi tako onemogočili pravni red v državi, v kateri je bila najpomembnejša moč socialistične ideologije.

Da bi bolje razumeli vprašanja, ki se bodo pojavljala pri ugotavljanju upravičenosti legalnosti in legitimnosti v spodaj navedenih dokumentih, bom s pomočjo izraza legitimnost, ki je povzet iz Hrvatske enciklopedije, znova poudaril, kaj je zanj najpomembnejše.

Legitimnost

Legitimnost (v srednjeveški latinščini *legimitas*, v latinščini *legitimus*: zakonit) je lastnost političnega in pravnega sistema, na temelju katerega člani politične skupnosti sprejemajo ta sistem kot veljaven in upravičen. Običajno se razlikujejo trije temeljni tipi politične legitimnosti oblasti:

(1) legitimnost tradicionalne oblasti v sprejemanju oblasti vladarja (monarha) in temelji na »božji volji/milosti«; (2) legitimnost karizmatične oblasti temelji na sprejemanju (strinjanju) oblasti vodje, na temelju vere v njegove izjemne lastnosti ali sposobnosti; (3) legitimnost legalne oblasti temelji na sprejemanju sistema, ker je zasnovan na racionalnih pravnih procedurah in institucijah. Sodobni liberalno-demokratski sistemi se utemljujejo na spletu procedur in institucij, katerim se zagotavljajo zaščita neodtujljivih pravic človeka, oblast večine in zaščita manjšine, svobodna javnost in predstavniško načelo odločanja.¹⁰⁶

V tem delu prispevka je predstavljenih trinajst izbranih povzetkov aktov, ki naj bi omogočili vpogled na področje delovanja legalnosti in legitimnosti v času odcepitve Slovenije od SFRJ. Predstavljene vsebine bodo prispevale h končnim ugotovitvam, kaj je legalno in legitimno ter kaj ni. Pojavljala se bodo nasprotna

¹⁰⁵ Glej: Strobl-Kristan-Ribičič, prav tam, 380.

¹⁰⁶ Hrvatska enciklopedija, 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2004, str. 487 (prevod - avtor prispevka).

stališča med »Ljubljano in Beogradom«. Dokumenti bodo predstavljeni v povzetkih vsebin, saj bi predstavitev celotnega dokumenta preseгла okvir tega prispevka. Povzetki bodo pojasnjeni tudi ob podpori razmišljanj švedskega sociologa in politologa Görana Therborna. To naj bi omogočilo jasnejšo predstavo o tem, kaj je v resnici pomenilo soglasje prebivalstva Slovenije o razdružitvi in odločitve, da svojo pravico uveljavi v osamosvojitveni vojni.¹⁰⁷

Rad bi opozoril, da šele proučevanje legalnosti in legitimnosti omogoča spoznati pravo naravo predosamosvojitvenih in osamosvojitvenih procesov, pa tudi bistvo osamosvojitvene vojne v Sloveniji leta 1991. Poudaril bi, da so takratna razmišljanja in dejavnosti Slovencev temeljila na zakonitosti in legitimnosti, ki je po Webru temelj za izvajanje racionalno-legalne oblasti.¹⁰⁸ Slovenci so hoteli postati moderna nacija, zato so se opredelili za pravno državo, kjer ne bi vladala moč ideologije. Glede legalnosti pa že France Bučar opozarja na dejstvo, da moramo pri slovenskem osamosvajanju z vidika oblikovanja svoje države upoštevati predvsem pravna vprašanja, saj je država v resnici zaključen pravni sistem z lastno suverenostjo. Osamosvojitve naj bi v tem okviru pomenila, da je Slovenija hotela izstopiti iz jugoslovanskega pravnega sistema, z druge, jugoslovanske strani, pa je šlo za prizadevanje, da bi se Sloveniji ta poskus onemogočil.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Osamosvojitvena vojna in v njej obramba slovenskega naroda sta bili nujnost, vendar legalno in legitimno utemeljeni. Janez Janša je to dejstvo ponazoril z izjavo Winstona Churchilla, ki je dejal: »Kot eden tistih, ki so takrat živeli in delovali, bi rad pojasnil, kako lahko bi preprečili tragedijo druge svetovne vojne in kako je zloba podležev pospeševala slabost spodobnih ljudi ... Videli bomo, kako nasveti previdnosti in zmernosti lahko postanejo glavni vzroki smrtne nevarnosti, kako srednja pot, izbrana v želji po varnosti in mirnem življenju, lahko pripelje naravnost v največje zlo.« Glej: Janez Janša, Premiki, Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992, str. 102.

¹⁰⁸ Takšna oblast bi bila po Webru predstavljena tako: Tisti, ki imajo, so zmožni izdajati ukaze, ki jih ljudje ubogajo, ker sprejemajo pravne okvire, ki podpirajo oblast. Ljudje torej ubogajo (...), ker sprejemajo pravne okvire, ki jim dajejo moč. Pravila, na katerih temelji njihova oblast, so racionalna v smislu, da so bila zavestno oblikovana za doseganje posameznega cilja in določajo sredstva, s katerimi naj bi bil ta cilj dosežen. Glej: Michael Haralambos in Martin Holborn, Sociologija, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1999, str. 510.

¹⁰⁹ France Bučar, Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja, objavljeno v: Slovenska osamosvojitve 1991, Pričevanja in analize, Simpozij Brežice, 21. in 22. junij 2001, Ljubljana 2002, str. 117.

Pri proučevanju izbranih dokumentov moramo biti glede legalnosti pozorni na preambule¹¹⁰ v aktih, saj nam te jasno povedo, na kaj se pravni akt sklicuje.

(1)

Deklaracija o suverenosti države Republike Slovenije¹¹¹

Povzetek bistvenega dela deklaracije

V deklaraciji je poudarjeno, da politični, gospodarski in pravni sistem Republike Slovenije temelji na ustavi in zakonih Republike Slovenije. Prav zato ustava SFRJ, zvezni zakoni in drugi zvezni predpisi veljajo na območju Republike Slovenije, če niso v nasprotju z ustavo in zakoni Republike Slovenije.

Skladno z načelom državne suverenosti in načelom primarnosti ustave in zakonov Republike Slovenije morajo republiški organi in organizacije zagotavljati, da bodo vsi zvezni organi in organizacije na območju Republike Slovenije poslovali skladno z veljavnim pravnim redom v Republiki Sloveniji.

Akt je bil sprejet le nekaj mesecev po prvih demokratičnih volitvah v Sloveniji.

Deklaracija o suverenosti države Republike Slovenije nima posebej oblikovane preambule, zato se v prvem členu sklicuje na pravice slovenskega naroda do samoodločbe, amandmaje k ustavi Republike Slovenije in določbe Mednarodnega pakta državljanskih in političnih pravic.

Pojasnilo:

Deklaracija je razburila politične in vojaške vrhove vse do Beograda. Zvezno državno predsedstvo se je odzvalo tako, kot je bilo pričakovati: slovensko republiško oziroma državno predsedstvo so pozvali, naj razveljavi deklaracijo.¹¹² Armadno glasilo pa je zagovarjalo stališče, da je celovita suverenost le na ravni

¹¹⁰ Preambula je uvod, zlasti v zakon ali ustavo. Glej: France Verbinc, Slovar tujk, Cankarjeva založba, Ljubljana 1974, str. 565.

¹¹¹ Akt skupščine RS, sprejet 2. julija 1990. Objavljen v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije, (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh 213-214.

¹¹² Glej: Slovenija 1990, Kronika slovenskega prelomnega leta v besedi in sliki, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana 1991, str. 124.

SFRJ, ne pa na ravni republike, in da ustava federacije uveljavlja enotno suverenost oziroma izhodišče, da je samo na najvišji ravni mogoče doseči popolno suverenost vseh narodov in vsakega posebej.¹¹³

To je bila reakcija sistema, ki je izključeval pravni akt legalne oblasti, ki je bila utemeljena na legalnosti in legitimitnosti. V aktu Skupščine Republike Slovenije je poudarjeno, da politični, gospodarski in pravni sistem Republike Slovenije temelji na ustavi in zakonih Republike Slovenije. Tako je bila izključena vloga zvezne ustave, saj se je uporabljala le po presoji nosilca legalne in legitimne oblasti v Republiki Sloveniji. Razumljivo je, da je legitimitnost oblasti v Sloveniji izhajala iz konsenza oziroma privolitve ljudstva.

(2)

Deklaracija o spoštovanju temeljnih konvencij Sveta Evrope¹¹⁴

Povzetek bistvenih sestavin deklaracije

Predlagatelji deklaracije so se zavedali, da so konvencije Sveta Evrope o človekovih pravicah dostopne le državam, ki zagotavljajo uresničevanje človekovih pravic. Zato je Skupščina Republike Slovenije izrazila prepričanje, da so v Republiki Sloveniji izpolnjeni pogoji, ki jih za države članice postavljajo konvencije Sveta Evrope, med katerimi je zlasti poudarjena Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pripadajoči protokoli in deklaracije.

To je bil tudi glavni razlog, da je Skupščina Republike Slovenije izrazila željo, da Republika Slovenija postane enakopravna članica Sveta Evrope. Da bi se to uresničilo, je bila dana izjava, da bo Republika Slovenija v svoji notranji ureditvi dosledno spoštovala standarde, ki jih opredeljujejo konvencije Sveta Evrope.

¹¹³ Revija Narodna armija št. 2682, 6. 12. 1990. O tej deklaraciji je bil v reviji Narodna Armija objavljen obširen »študijski« prispevek prof. dr. Gavra Perazića z naslovom Rušenje ozemeljske celovitosti SFRJ je v nasprotju z listino ZN. V tej reviji so bila predstavljena napačna pojasnjevanja o suverenosti, saj je ustavno pravo določalo, da suverenost v SFRJ izvršujejo republike in federacija skupaj. Večino pravic in dolžnosti naj bi izvrševale republike in avtonomni pokrajini samostojno, kar naj bi pomenilo, da so glede teh zadev republike suverene. Glej: Strobl-Kristan-Ribičič, Ustavno pravo SFR Jugoslavije (že navedeno delo), str. 349.

¹¹⁴ Deklaracija o spoštovanju temeljnih konvencij Sveta Evrope je akt Skupščine RS, sprejet 6. decembra 1990. Objavljen je v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije, (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na strani 222.

Pojasnilo:

Deklaracija o spoštovanju temeljnih konvencij Sveta Evrope se sklicuje na voljo vseh v skupščini zastopanih političnih strank in skupin ter na ustavo Republike Slovenije.

Ker je legitimnost oblasti v Republiki Sloveniji izhajala iz konsenza ljudstva, je morala slovenska oblast zagotavljati varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Le tako se je oblast lahko uzakonila kot legalna in legitimna v evropskih parlamentarnih demokracijah. Svoje pravno ozadje je Skupščina RS lahko našla le v evropski Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Z deklaracijo je demokratično evropsko skupnost opozorila na svoj položaj v okviru zvezne države (Jugoslavije).

(3)**Resolucija o predlogu za sporazumno razdružitev Socialistične federativne republike Jugoslavije¹¹⁵**

Legitimnost se nanaša na kakovost državne oblasti, ki izhaja iz vprašanja, ali slednja je ali ni zasnovana na prevladujočih merilih »pravnega vladanja«. Državna oblast ima ali nima legitimnosti; je ali ni legitimna. Konsenz ali privolitev pa se na drugi strani nanaša na »civilno družbo« in v tem sklopu na njene povezave z državno oblastjo. Civilna družba pristaja na določen režim ali pa ne. Skladno z liberalnimi in demokratičnimi konceptijami vladavine mora legitimnost izhajati iz družbenega konsenza in biti na njem utemeljena.¹¹⁶

Göran Therborn

Povzetek bistvenih vsebin resolucije

Skupščina Republike Slovenije je obvestila Skupščino SFRJ, da se z resolucijo začinja postopek za razdružitev SFRJ na dve ali več samostojnih in neodvisnih držav. V resoluciji je bilo opozorjeno, da Republika Slovenija začinja postopek na temelju trajne in neodtujljive pravice slovenskega naroda do samoodločbe, ki je eno od temeljnih načel mednarodnega prava ter veljavnih ustavnih ureditev

¹¹⁵ Resolucija o predlogu za sporazumno razdružitev Socialistične federativne republike Jugoslavije je akt Skupščine Republike Slovenije, ki je bil sprejet 20. februarja 1991. Objavljen je v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh 226–228.

¹¹⁶ Göran Therborn, prav tam, str. 123.

Republike Slovenije in Socialistične federativne republike Jugoslavije. Še posebej je bilo poudarjeno, da je bil 23. decembra 1990 v Republiki Sloveniji izveden plebiscit za odločitev, ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država, ki ne bo več združena v zvezo držav SFRJ.

V nadaljevanju je napisano, da plebiscitarna odločitev zavezuje Skupščino Republike Slovenije in vse druge državne organe Republike Slovenije, da sprejmejo v šestih mesecih od dneva razglasitve odločitve ustavne in druge akte ter ukrepe, ki so potrebni, da Republika Slovenija prevzame izvrševanje suverenih pravic, ki jih je prenesla na organe SFRJ. Na plebiscitu sprejeta odločitev zavezuje Skupščino Republike Slovenije, da začne pogajanja o pravnem nasledstvu in prihodnji ureditvi medsebojnih odnosov na načelih mednarodnega prava.

Pojasnilo:

Resolucija o predlogu za sporazumno razdružitev Socialistične federativne republike Jugoslavije se sklicuje na trajno in neodtujljivo pravico slovenskega naroda do samoodločbe ter na veljavno ustavno ureditev Republike Slovenije in SFRJ. Še posebej je poudarjeno, da je bil na ustavni podlagi izveden plebiscit, ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država.

Zvezna država ni bila utemeljena na legitimnosti, ki bi izhajala iz družbenega konsenza, zato za Slovenijo ni bila več v območju legalnosti in legitimnosti. Slovenci nismo pristajali na režim, ki bi temeljil na pravnem redu, ki ne upošteva, da Republika Slovenija začinja postopek na temelju trajne in neodtujljive pravice slovenskega naroda do samoodločbe, ki je eno od temeljnih načel mednarodnega prava ter veljavnih ustavnih ureditev Republike Slovenije in Socialistične federativne republike Jugoslavije.

Temeljni poudarek je bil ta, da plebiscitarna odločitev zavezuje Skupščino Republike Slovenije in vse druge državne organe Republike Slovenije, da v šestih mesecih od dneva razglasitve odločitve sprejmejo ustavne in druge akte ter ukrepe, ki so nujni. Iz tega je izhajalo, da bo Republika Slovenija prevzela izvrševanje suverenih pravic, ki jih je prenesla na organe SFRJ. Poudarjeno je bilo, da na plebiscitu sprejeta odločitev zavezuje tudi Skupščino Republike Slovenije, da začne pogajanja o pravnem nasledstvu in prihodnji ureditvi medsebojnih odnosov na načelih mednarodnega prava.

S tem aktom se je začel formalni razdružitveni proces, ki je izoblikoval dve nasprotujoči si strani v smislu pojmovanj legalnosti in legitimnosti oblastnih organov, pa tudi umeščenosti partije oziroma stranke in vojske v državnem sistemu.

(4)

Sklep o ustanovitvi operativnega koordinacijskega telesa za primer izrednih razmer¹¹⁷

Podobno kot strah tudi resignacija izvira iz premisleka o tem, kaj je v dani situaciji mogoče. Pokornost iz strahu je odvisna od prevladujočih odnosov moči in je v veliki meri združljiva z ohranjanjem upanja v možnost boljše alternative v prihodnosti, za resignacijo pa so značilne globoko zasidrane konotacije. Resignacija označuje globok pesimistični pogled na možnost spremembe. V tem kontekstu uporabljamo ta izraz zato, da bi z njim označili tiste oblike poslušnosti, ki izhajajo iz koncepcij praktične nezmožnosti boljše alternative in ne toliko iz koncepcij represivne moči obstoječe oblasti. Ta resignacija se lahko opira na sprejetje trditve, da vsa(ka), tudi alternativna oblast, človeka kvari.¹¹⁸

Göran Therborn

Povzetek bistvenih sestavin sklepa

Bistvo sklepa je v tem, da je namenjen usklajevanju in usmerjanju priprav za delovanje v primeru izrednih razmer. Operativno koordinacijsko telo je bilo za svoje delo odgovorno Predsedstvu Republike Slovenije.

Republiška sekretarja za notranje zadeve in za ljudsko obrambo sta morala zagotoviti materialne in druge pogoje za delo operativnega koordinacijskega telesa ter določiti način opravljanja administrativno-tehničnih in drugih del za njegove potrebe.

¹¹⁷ Sklep o ustanovitvi operativnega koordinacijskega telesa za primer izrednih razmer je akt Predsedstva RS, sprejet 18. marca 1991. Objavljen je v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije, (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh od 229 do 230. Koordinacijsko telo je bilo oblikovano, da bi usklajevali in usmerjali priprave za delovanje v primeru izrednih razmer. Za svoje delo je bilo odgovorno Predsedstvu Republike Slovenije.

¹¹⁸ Göran Therborn, prav tam, str. 120–121.

Pojasnilo:

Sklep o ustanovitvi operativnega koordinacijskega telesa za primer izrednih razmer temelji na Zakonu o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti.

Že v poletnih mesecih 1990 je bilo odločeno, da se bo legalna in legitimna slovenska oblast zavarovala z oboroženo silo, imenovano Manevrska struktura narodne zaščite.¹¹⁹ Koordinacijska medresorska telesa na ravni RS in pokrajin so zagotavljala usklajenost delovanja v primeru izrednih razmer, vendar so bila namenjena tudi za okoliščine, ki bi še bolj ogrožale Republiko Slovenijo. S tem aktom sta bili poudarjeni legalnost in legitimnost delovanja tega telesa in vseh obrambnih struktur, ki so bile potrebne za zagotavljanje osamosvojitvenih procesov.

Z oblikovanjem koordinacijskih teles je bila odpravljena še zadnja možnost, da bi se v Sloveniji zaradi groženj Armade pojavljala čezmerna strah in resignacija. Vse bolj se je krepilo upanje v možnost boljše alternative v prihodnosti.

(5)**Sporočilo Skupščine Republike Slovenije Skupščini SFRJ¹²⁰**

Režim je *ali* legitimen *ali* pa ni; ljudje se pokoravajo *ali* zaradi normativne privolitve *ali* zaradi fizičnega nasilja; *ali* podrejeni razredi imajo koncepcijo revolucionarne spremembe *ali* pa sprejemajo status quo in se zadovoljijo z reformami po koščkih; ljudje delujejo bodisi na podlagi resnega spoznanja *ali* pa na podlagi napačnih idej. Nobena pozornost torej ni bila namenjena medsebojni odvisnosti sile in privolitve, (str. 125) obstoju in medsebojnemu odnosu različnih vrst znanja, širokemu razponu med seboj tekmujočih človeških interesov in želja *ali* pa možnosti diskontinuirane, od položaja odvisne motivacije.¹²¹

Göran Therborn

¹¹⁹ O tej strukturi oboroženih sil glej: Albin Mikulič, Uporniki z razlogom, Manevrska struktura narodne zaščite, Ministrstvo za obrambo RS in Vojaški muzej SV, Ljubljana, oktober 2005.

¹²⁰ Akt Skupščine RS (z dne 8. 5. 1991), v katerem sporoča Skupščini Socialistične federativne republike Jugoslavije, da bo v skladu s plebiscitarno odločitvijo najpozneje do 26. 6. 1991 razglasila samostojnost in neodvisnost države Republike Slovenije. Objavljen je v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh 233-234.

¹²¹ Göran Therborn, prav tam, str. 126.

Povzetek bistvenih vsebin sporočila

Skupščina Republike Slovenije je obvestila Skupščino SFRJ, da bo skladno s plebiscitarno odločitvijo najpozneje 26. junija 1991 razglasila samostojnost in neodvisnost države Republike Slovenije. Poudarjeno je bilo, da bo Skupščina Republike Slovenije pripravljena začeti takojšnja pogajanja med organi Republike Slovenije in zveznimi organi o vprašanih glede oblik in načinov začasnega opravljanja določenih funkcij, ki jih bodo zvezni organi po dogovoru opravljali za Republiko Slovenijo, dokler ne bo sama v celoti prevzela njihovega izvrševanja.

Nato so razpravljali o pravnem nasledstvu SFRJ, pa tudi o mogočih oblikah in načinih gospodarskega, obrambnega, mednarodnega in drugega interesnega sodelovanja in povezovanja Republike Slovenije z drugimi republikami dosedanje SFRJ ali z njihovo morebitno zvezo.

Pojasnilo:

Slovenska skupščina je Skupščini SFRJ utemeljila sporočilo na podlagi odločitve plebiscita, ki je bil 23. decembra 1990, in na podlagi Resolucije o predlogu za sporazumno združitve SFRJ, ki je bila sprejeta 20. februarja 1991.

Skupščina RS je na podlagi legalne moči obvestila zvezno skupščino, da bo začela takojšnja pogajanja med organi Republike Slovenije in zveznimi organi o vprašanih glede oblike in načina začasnega opravljanja določenih funkcij, ki jih bodo zvezni organi po dogovoru opravljali za Republiko Slovenijo, dokler ne bo sama v celoti prevzela njihovega izvrševanja.

Iz omenjenih dejstev je razvidno, da je moč slovenske oblasti preseгла okvire predlogov. V tem aktu je Skupščina RS postavila zvezno državo pred odločitev, in sicer le dobra dva meseca in pol pred intervencijo jugoslovanske vojske v Sloveniji. Slovenska stran je zveznim oblastnim institucijam pokazala, da se obnaša kot pravna država in da hoče o tej problematiki vzpostavljati odnose le z za to pristojnimi oziroma legitimnimi organi. Iz akta so izločeni organi in organizacije, ki temeljijo na ideologiji (partija) in represiji (vojska).

(6)**Deklaracija ob neodvisnosti¹²²**

Če z normativnega vidika obstaja med silo in privolitvijo jasna, nadvse pomembna ločnica, pa se v praksi medsebojno celovito povežeta. Smer akcije, v katero nekdo privoli, je vedno odvisna od situacije, od tega, kar zaznava, kar razume kot obstoječe in mogoče, drugače povedano, odvisna je od položaja sil. Vsak režim lahko ustvari družbeno privolitev v obstoj tako, da prikazuje različne lastne prednosti pred opozicijo. Ni nujno, da privolitev vključuje med podrejenimi široko razširjen občutek zastopanosti, vendar se ji ni treba utemeljevati na množičnem strahu.¹²³

Göran Therborn

Povzetek bistvenih vsebin deklaracije

V tem pomembnem aktu Skupščine Republike Slovenije je najprej poudarjeno, da so se prebivalci Slovenije na plebiscitu 23. decembra 1990 z absolutno večino odločili, da si za prihodnje življenje oblikujejo samostojno in neodvisno državo, ki ne bo več združena v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo.

V deklaraciji je sporočeno, da se je Republika Slovenija »razglasila za samostojno in neodvisno državo in se želi kot mednarodnopravni subjekt v polnem pomenu besede ter v skladu z načeli združevanja suverenih držav v Evropi povezovati z drugimi državami«. Nato je sledilo, da Republika Slovenija »kot samostojna in neodvisna država razglasa, da ustava SFRJ na ozemlju Republike Slovenije ne velja več in da bo nadaljevala postopke prevzema dejanske oblasti na svojem ozemlju«.

Poudarjeno je bilo, da je Republika Slovenija pripravljena takoj nadaljevati pogovore o oblikah povezovanja z državami, ki bodo nastale na območju dosedanje SFRJ. Na podlagi vzajemnega priznanja želi takoj skleniti dogovore o sklenitvi sporazuma o vzpostavitvi skupnosti suverenih držav na območju dosedanje SFRJ. Vsa vprašanja, ki v tem trenutku še niso v celoti rešljiva, kot na primer status JLA in odnos Republike Slovenije z njo, vprašanje pooblastil na

¹²² Deklaracija ob neodvisnosti je akt Skupščine RS, ki je bil sprejet 25. junija 1991. Navedeni akt je objavljen tudi v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh 235-238.

¹²³ Göran Therborn, prav tam, str. 132.

področju mednarodnih odnosov in vprašanje delitve skupnega premoženja, naj bi bila urejena s posebnim dogovorom Republike Slovenije z ustreznimi organi v okviru dosedanje SFRJ.

Pojasnilo:

Deklaracija ob neodvisnosti se sklicuje na pravico slovenskega naroda do samoodločbe, na načela mednarodnega prava, na ustavo SFRJ, ustavo Republike Slovenije in na plebiscit, ki je bil izveden 23. decembra 1990.

Z osamosvojitvenimi akti je Slovenija ukinila tisti državni okvir, za katerega sta se zavzemali predvsem vojaška in politična struktura v Beogradu. Ta pa seveda ni priznala nove države, ki je temeljila na vzpostavljeni legalnosti in legitimnosti. Dejanska razdružitev Slovenije od federalne države in vseh njenih institucij je bila vzrok za vojno z armado, ki je delovala v sistemu, kakršnega nam je prikazal (tudi) Borislav Sikimić¹²⁴ v svojem delu Družbenopolitični sistem SFRJ v izrednih razmerah in vojni.

Osamosvojitveni akti so zvezni vojski »omogočili«, da je posredovala v Sloveniji. Ta ni reagirala v afektu, saj je že v začetku leta 1991 vojaški vrh sporočil svojim podrejenim, za kakšno državo se morajo zavzemati. V vojašnice je bil poslan dokument z naslovom Poročilo v zvezi s sedanjimi razmerami po svetu in v Jugoslaviji ter neposredne naloge Jugoslovanske ljudske armade. V poročilu je bilo poudarjeno vse večje zavzemanje Slovenije in Hrvaške za samostojnost in neodvisnost. V poročilu je tudi naslednje:

Jugoslavija lahko obstaja le kot država. Če ni država, potem ni Jugoslavija, temveč nekaj drugega. Tisto, kar nekateri v Jugoslaviji ponujajo kot konfederacijo, dejansko ni država in tudi ne more biti. (...) Naša temeljna naloga mora biti oblikovanje pogojev za delovanje zvezne države. To pomeni odpravo vseh razpok, ki so bile povzročene na področju enotnosti oboroženih sil, to je razorožitev in

¹²⁴ Glej: Borislav Sikimić, Družbenopolitični sistem SFRJ v izrednih razmerah in v vojni, NIO Poslovna politika, Beograd 1986. Že odlomek na strani 76, na kateri je obravnavano stanje izrednih razmer, je dovolj nedvoumen, kaj vse je lahko ogrožalo zvezno državo in neposredno tudi armado. Sikimić opozarja na naslednje: »Toda vse tisto, kar se je dogajalo v naši državi od konca šestdesetih let do danes ni v celoti potrdilo ustreznega političnega in normativnega optimizma. Jugoslavija je bila namreč v vsem tem obdobju izpostavljena udarcem ostankov starih družbenih odnosov, etatizma, tehokratizma, nacionalizma, interesnim konfliktom, torej kontrarevolucionarnim napadom protisocialističnih sil.«

odstranitev vseh paravojaških organizacij v Jugoslaviji. Uresničevanje tega cilja bo prizadejalo poraz nacionalistično-separatistični politiki.¹²⁵

Odlomek iz poročila

Vojaški vrh je tako določil temeljne okvire države, s katero bi bil zadovoljen. V tem odlomku se skriva nelegitimost Armade in tudi zveznega predsedstva, saj je slednje vse bolj izražalo svojo nefunkcionalnost pri vodenju države in vojske. Kako je delovalo predsedstvo SFRJ, je razvidno iz dokumentov, ki so predstavljeni v knjigi Janeza Drnovška z naslovom *Moja resnica*.¹²⁶

(7)

Zapisnik prvega dela 44. seje Predsedstva Republike Slovenije¹²⁷

Povzetek bistvenih vsebin zapisnika

Predsedstvo Republike Slovenije je ugotovilo, da so enote JLA »danes v jutranjih urah začele bojne aktivnosti na območju Republike Slovenije, katere je mogoče oceniti le kot neposredno nasilno intervencijo JLA in poskus trajne okupacije Republike Slovenije«. Zato je Predsedstvo RS pozvalo »vse starešine in vojake, ki so na služenju vojaškega roka v Jugoslovanski armadi, da ne sodelujejo v agresiji na Republiko Slovenijo«. Predsedstvo RS zato »pričakuje, da starešine in vojaki, državljani drugih republik ne bodo sodelovali pri izvrševanju ukazov, ki z vojaško silo ogrožajo suverenost Republike Slovenije«.

Predsedstvo je sklenilo, naj se skladno z nastalimi razmerami »začne preprečevati umik materialno-tehničnih sredstev JLA z območja Republike Slovenije, izvajati blokada infrastrukturnih objektov ter neposredno oviranje manevrov JLA skladno z načrti«. Zaradi takšnih razmer je Predsedstvo RS odredilo »uporabo

¹²⁵ Glej: Laura Silber in Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, CO LIBRI, Ljubljana 1996, str. 124.

¹²⁶ Glej izvlečke iz stenogramov razprav na januarskih in marčnih sejah Predsedstva SFRJ v: Janez Drnovšek, *Moja resnica: Jugoslavija 1989 - Slovenija 1991*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1996, str. 271-292.

¹²⁷ Zapisnik prvega dela 44. seje Predsedstva Republike Slovenije z dne 27. junija 1991. Objavljen v: Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje)*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2004, str. 40-41.

Teritorialne obrambe Republike Slovenije za obrambo objektov in komunikacij, ki jih varuje. Izvedbo teh nalog zagotovi koordinacijsko telo za primer izrednih razmer na posameznih območjih Republike Slovenije«.

Pojasnilo:

Predsedstvo RS se je v okoliščinah vojnih razmer zavedalo, da je na njegovi strani popolna legitimacijska in legalna pravica (tudi po mednarodnem pravu). Na tej podlagi ima vsa pooblastila, da organizira obrambne sile v okviru TO. Predsedstvo je na legalni podlagi preneslo izvedbo teh nalog na koordinacijsko telo, ki je bilo predvideno za primer izrednih razmer v Republiki Sloveniji.

(8)

Stališča Skupščine Republike Slovenije v zvezi s političnim in varnostnim položajem Republike Slovenije¹²⁸

Povzetek bistvenih vsebin iz stališča

Skupščina Republike Slovenije je zelo odločno obsodila brutalno agresijo jugoslovanske armade in zveznih organov na ozemlje Republike Slovenije in najodločneje zavrnila ultimate agresorja. Poleg tega je Skupščina RS »izrekla priznanje vsem državljanom in državljanom, pripadnikom Teritorialne obrambe in policijskih sil Republike Slovenije, za hrabro in uspešno obrambo države«.

Pomembna odločitev je bila, da bo vztrajala pri sprejetih osamosvojitvenih dokumentih (poudaril K. N.). Poleg tega je od vseh državnih organov Republike Slovenije zahtevala, da vztrajajo pri uresničevanju sprejetih odločitev.

Skupščina Republike Slovenije je tudi poudarila, da želi svoje odločitve uveljaviti na političen in demokratičen način. Nadaljnje postopke razdružitve je zato pripravljena izvajati sporazumno in postopoma, seveda pod pogojem, da jugoslovanska armada in zvezni organi za notranje zadeve dosledno spoštujejo dogovorjeno ustavitev bojov in se umaknejo na zahtevan način z bojnih položajev in komunikacij ter se vrnejo v vojašnice.

¹²⁸ Akt Skupščine RS sprejet 30. junija 1991. Objavljen je v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije, (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh 244-245.

Pojasnilo:

Iz akta Skupščine RS je razvidno, da se je zavedala potrebe po uzakonitvi svojih odločitev, saj je vztrajala pri sprejetih osamosvojitvenih dokumentih. S tem, da je obsodila brutalno agresijo jugoslovanske armade in zveznih organov na ozemlje Republike Slovenije, je dokazala, da je Slovenija napadena država, vendar z vsemi legalnimi atributi suverene države, v kateri sta temelj politična neodvisnost in samostojnost. Akt skupščine zatrjuje, da je za ustavitev bojev, vendar pod pogojem, da tudi nasprotna stran spoštuje dogovore o ustavitvi spopadov.

(9)**Ugotovitve in sklepi 45. seje Predsedstva Republike Slovenije¹²⁹****Povzetek bistvenih sestavin iz zapisnika**

Predsedstvo RS je na podlagi poročil Koordinacijske skupine sprejelo sklepe, da bo predsednik izvršnega sveta odgovoril poveljniku petega vojaškega območja generalpolkovniku Konradu Kolšku¹³⁰. V odgovoru naj bi bilo navedeno, da je vojaške akcije na ozemlju Slovenije začela zvezna armada in da se Republika Slovenija le brani pred napadi njenih enot. Predsedstvo je poudarilo, da je vsa odgovornost za nasilna dejanja in človeške žrtve na strani agresorja. Nato je Predsedstvo RS odredilo mobilizacijo TO RS v obsegu, ki je potreben za obrambo suverenosti Republike Slovenije.

Pomembno je dejstvo, da je Predsedstvo RS ugotovilo, da ni treba razglasiti vojnega stanja ali izrednih razmer, čeprav je bilo seznanjeno, da so enote jugoslovanske armade v jutranjih urah (27. junija 1991) začele bojne aktivnosti na ozemlju Republike Slovenije, kar se lahko razume kot nasilno dejanje in poskus trajne okupacije Republike Slovenije.

Pomemben sklep je bil, da je Predsedstvo RS skladno z mnenjem Vrhovnega sodišča RS ocenilo, da ni treba ustanavljati vojaških sodišč in vojaških tožilcev

¹²⁹ Akt Predsedstva RS z dne 28. junija 1991. Objavljen v: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2004, strani 43-45.

¹³⁰ General Kolšek je podrobno opisal vojaške aktivnosti v Sloveniji v času osamosvojitvene vojne, saj je poveljeval 5. vojaškemu območju v Zagrebu. O tem in drugem govori njegova knjiga: Konrad Kolšek: Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji, Založba Obzorja, Maribor 2001.

TO Republike Slovenije, temveč naj redna sodišča in tožilstva po obstoječih procesualnih predpisih obravnavajo vse primere, pri katerih obstaja sum kaznivega dejanja v zvezi z vojaškim delovanjem agresorja.

Pojasnilo:

Iz sklepov je razvidno, da je Predsedstvo RS opredelilo bojne aktivnosti JLA kot nasilno dejanje in kar je pomembno: kot poizkus trajne okupacije Republike Slovenije. Izraz »trajen« je vreden razmisleka, saj je formalno okupacija¹³¹ le začasno dejanje (več o tem v opombi pod besedilom). Predsedstvo RS je verjetno menilo, da bo s pomočjo intervencije zvezne armade vzpostavljeno staro stanje, ki ne bo ne legalno, pa tudi ne legitimno, saj ne bo izhajalo iz konsenza naroda, ki je bil izražen 23. decembra 1990.

(10)

Izjava člana Vrhovne komande oboroženih sil SFRJ Marka Negovanovića¹³²

Reprezentativnost vladajočih je lahko zasnovana na zaznavanju podobnosti ali pripadnosti. Zdi se, kot da vladajoči in podrejeni pripadajo istemu, kakorkoli že opredeljenemu univerzumu. Lahko pa je utemeljena tudi na nasprotju tega načela, če se na vladajoče gleda kot na tisto družbeno skupino ali posameznike, ki imajo nadpovprečne sposobnosti razumevanja, in kot na tiste, ki dejansko branijo potrebe podrejenih. To je karizmatično predstavninstvo, pa naj ga opravlja kdorkoli, »človek s poslanstvom« ali bleščeča TV osebnost.¹³³

Göran Therborn

¹³¹ Okupacija je začasna nasilna zasedba ozemlja neke države ali njenega dela z oboroženimi silami druge države. Zatem sledi vzpostavljanje okupacijske oblasti. To je pravno stanje, ki po mednarodnem pravu nastane na ozemlju, kjer je prebivalstvo prenehalo z odporom, zato je lahko sovražnik vzpostavil svojo oblast, ki jo izvaja nemoteno. Stvarna oblast je vzpostavljena samo, če se prebivalstvo vede na način, kot si to želi okupator. Okupacije ni, če na ozemlju, ki je zasedeno, obstaja organiziran odpor. Glej: Vojni leksikon, Vojnoizdavaški zavod, Beograd 1981, (besedilo je prevedeno in nekoliko prirejeno).

¹³² Izjava člana Vrhovne komande oboroženih sil SFRJ Marka Negovanovića 29. junija 1991 na beograjski televiziji. Objavljena v: Božo Repe. Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2004, strani 47-48.

¹³³ Göran Therborn, prav tam, str. 118.

Celotna izjava generala Negovanovića

Hvala lepo. Gradjani Jugoslavije obračam vam se kao član štaba vrhovne komande oružanih snaga Socijalističke federativne republike Jugoslavije koji se ovih doba nalazi u stalnom zasedanju. Situacija u zemlji je dramatična. Preti raspad Jugoslavije, vode se žestoki međjunacionalni sukobi a na pomolu su novi, na početku smo gradjanskog rata. Jugoslavenska narodna armija već godinama ukazuje na neminovnost takvog razvoja dogadjaja ako se ne stane na put politici svršenog čina i jednostranog razgradjivanja jugoslovenske države, bezakonju i anarhiji. Činili smo i činimo sve što je u našoj moći da se obezbede uslovi za miran i demokratski i legalan rasplet jugoslavenske krize. Nažalost umesto toga pribeglo se i primeni sile radi ostvarenja jednostanih odluka kojima se razbijaju teritorialna celokupnost i suverenitet Jugoslavije. Protiv jedinica JNA koje su na teritoriju republike Slovenije izvršavale svoje ustavne obaveze u obezbedjivanju granice i teritorijalne celokupnosti zemlje vodi se rat. To se čini na prljav, surov i podmukako način. Dogovoreni prekid vatre se ne poštuje. Dok se jedinice JNA uzdržavaju od primene sile kojom raspolažu, otvarajući vatru samo u samoobrani ikrajnoj nuždi, nastavljaju se svakovrsne prevare, čak i najviših rukovodilaca Republike Slovenije, bezočni napadi na jedinice, vojne objekte, pripadnike armije i članove njihovih porodica. Istovremeno se na teritoriji Republike Hrvatske privodi kraju opšta mobilizacija svih oružanih snaga. Večeras je štab Vrhovne komande oružanih snaga uputio poslednji zahtev predsedniku i Vladi republike Slovenije čijim ispunjenjem se otvara mogućnost za prekid oružanih sukoba. Ako rukovodstvo republike Slovenije ne ispuni postavljene zahteve čija je suština u obezbedjivanju bezuslovnog prekida vatre i stvaranju normalnih uslova za život i rad armije, Štab vrhovne komande naredit će preduzimanje mera u skladu sa situacijo u zemlji, uključujući maksimalno podizanje borbene gotovosti JNA, potrebne mobilizacijske radnje i odlučne vojne mere. Štab vrhovne komande poziva sve gradjane i patriotske snage da se suprostave guranju zemlje i naših naroda u svekoliku katastrofu.

Pojasnilo:

General Negovanović je uporabil bojevniško terminologijo,¹³⁴ ki je seveda le površinska plast militantnega naboja ideološkega govora, ki ima poudarjeno

¹³⁴ Kdaj se pojavi opis bojevniške terminologije, je odlično opisal Nebojša Popov v prispevku Kriza, kritika i ideologija, objavljeno v: Suvremeno društvo i sociologija, Zbornik radova s skupa »Proturječja i razvojni problemi suvremenog jugoslovenskog društva«, Globus/Zagreb, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, tisk ČGP Delo, Ljubljana 1986, str. 149.

socialno funkcijo, prav v času globokih družbenih motenj in kriz, kot sredstvo homogenizacije bojnih skupin. Hkrati je prepričan, da je legitimna upravičenost na strani zvezne države in vojske. Da bodo njegove besede imele še močnejši legitimacijski naboj, je prikazal neustavnost dejanj Republike Slovenije, saj je dejal: »Protiv jedinica JNA koje su na teritoriju republike Slovenije izvršavale svoje ustavne obaveze u obezbedjivanju granice i teritorijalne celokupnosti zemlje vodi se rat.«

Pred tem je potekalo iskanje »notranjih in zunanjih sovražnikov« na način, kakršen je opisan v prispevku Nebojše Popova. Avtor pravi, da takrat, ko je »sovražnik« že označen, sledi nov korak – »opozarjanje« na zvezo med notranjim in zunanjim »sovražnikom«. Notranji izgleda začasno nenevaren. Kljub temu se njegove morebitne nevarnosti ne sme podcenjevati, ker jih mora povezovati z morebitnimi nevarnostmi, ki jih predstavljajo zunanje reakcionarne sile. Iz tega izhaja, da moramo biti pozorni na grobe pritiske zunanjih sil na Jugoslavijo, saj bi v teh okoliščinah skupine notranjega sovražnika lahko ustvarile akcijska zavezništva.¹³⁵

(11)

Odgovor predsednika izvršnega sveta in predsednika Predsedstva Republike Slovenije načelniku štaba vrhovnega poveljstva oboroženih sil SFRJ¹³⁶

Precej razširjena je napačna domneva, da se lahko vlada samo s silo, v resnici pa sila nikoli ne more vladati sama. Razlog za to je, da (...) nekdo lahko vlada samo nad življenjem. In celo če nepokorščina vodi do zanesljive smrti, lahko prizadeti vedno izbira ali odpor in smrt ali pokorščino in življenje. Strah je učinek ideološke dominacije, ki povzroči, da prizadeti sprejme drugo odločitev. (...) Zato je pomembno poudariti, da sila in nasilje kot obliki vladanja delujeta samo prek ideološkega mehanizma strahu. Vendar pa ne velja obratno: strah ne postane dejaven samo takrat, ko je podprt s silo in nasiljem – v tej točki je najsijajnejši primer religiozni strah nadnaravne kazni.¹³⁷

Göran Therborn

¹³⁵ Nebojša Popov, prav tam, str. 149.

¹³⁶ Odgovor predsednika izvršnega sveta in predsednika Predsedstva Republike Slovenije načelniku Štaba vrhovnega poveljstva oboroženih sil SFRJ in zveznemu sekretarju za ljudsko obrambo, generalu armade Veljku Kadjeviću. Odgovor je datiran: 30. 6. 1991. Odgovor je objavljen v: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2004, strani 85–86.

¹³⁷ Göran Therborn, prav tam, str. 119–120.

Povzetek bistvenih sestavin odgovora

Stališče predsedstva in izvršnega sveta je bilo, da je v trenutnih razmerah najpomembnejše, da se brezpogojno spoštuje ustavitev bojev. V Sloveniji je temu cilju podrejeno vse delovanje.

Načelnik štaba vrhovnega poveljstva je bil opozorjen, da je zahteve, ki jih ultimativno postavlja, mogoče reševati le s političnimi pogovori. Seznanjen je bil, da je republiška skupščina na svoji seji ponovno poudarila odločenost, da uveljavi svoje odločitve na političen in demokratičen način. Predsedstvo in izvršni svet sta opozorila, da je treba vprašanja, na katera se nanašajo njegove zahteve, reševati z dogovori. Pri tem pa je temeljni pogoj prekinitve ognja in ustavitve bojev, ki jih je izzvala agresija na ozemlje Republike Slovenije, pa tudi pripravljenost, da se enote Jugoslovanske armade umaknejo z bojnih položajev in komunikacij ter se vrnejo v vojašnice.

Pojasnilo:

Načelnik Štaba vrhovnega poveljstva OS SFRJ je bil opozorjen na načela, ki se uveljavljajo v suvereni državi, čeprav je ta žrtev agresije. Suverena država lahko ohrani svojo legitimnost le pod pogojem, da se ne odreče svojim izvirnim pravicam in dolžnostim. Slovenska oblast je načelniku štaba generalu Veljku Kadrijeviću pisno sporočila, kaj mora upoštevati pred reševanjem določenih zadev. Skupščinska stališča so bila odločna in brezkompromisna, kar ustreza suvereni državi.

(12)

Zapisnik 22. izredne seje vseh zborov Skupščine Republike Slovenije¹³⁸**Povzetek bistvenih sestavin zapisnika**

Skupščina Republike Slovenije je ponovno poudarila, da želi svoje odločitve uveljaviti na političen in demokratičen način. Nadaljnje postopke, razdružitve »je pripravljena izvajati sporazumno in postopoma, seveda pod pogojem, da jugoslovanska armada in zvezni organi za notranje zadeve dosledno spoštujejo dogovorjeno ustavitev bojev in se umaknejo na zahtevan način z bojnih položajev in komunikacij ter se vrnejo v vojašnice«.

¹³⁸ Zapisnik 22. izredne seje vseh zborov Skupščine Republike Slovenije, ki je bila 29. oziroma 30. junija 1991. Objavljen v: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2004, strani 82-84.

Pojasnilo:

Skupščina RS se je dobro zavedala, da imajo oblastni organi v Republiki Sloveniji popolno legitimno in legalno pravico tudi po mednarodnem pravu. Da bi se zavarovala legitimna pravica do obstoja države, je bilo sklenjeno, da se organizirajo obrambne strukture v okviru Teritorialne obrambe in policijskih sil. Skupščina RS je na temelju legitimnega stališča poudarila, da želi svoje odločitve uveljavljati na demokratičen način. Tudi nadaljnji postopki glede razdružitve naj bi potekali v pogojih, za katere je odgovorna tudi jugoslovanska armada. S tem aktom je bilo dokazano, da je armada agresor, ki se mora tako tudi obnašati na ozemlju suverene države.

(13)**Sklep Skupščine Republike Slovenije, da v celoti sprejema Skupno deklaracijo¹³⁹****Povzetek bistvenih sestavin zapisnika**

Skupščina Republike Slovenije je na skupni seji vseh zborov 10. julija 1991 obravnavala in sprejela brionsko Skupno deklaracijo brez rezerv in pogojev. V nadaljevanju je predstavljena tudi izjava, ki govori o tem, da pravica do samoodločbe Republike Slovenije ni bila nikoli sporna za nobeno jugoslovansko republiko. Ta pravica je izrecno poudarjena tudi v Ustavi SFRJ. Predmet spora je samo način uveljavitve te pravice. Potrditev tega stališča vidi Skupščina Republike Slovenije tudi v ugotovitvi Skupne deklaracije, da »le narodi Jugoslavije in zgolj oni sami lahko odločajo o svoji prihodnosti«.

Skupščina Republike Slovenije je sprejela brionsko Skupno deklaracijo brez rezerv in pogojev. Tako je izrazila svoje popolno zaupanje v dobronamernost Evropske skupnosti.

Pojasnilo:

Sprejetje Skupne deklaracije je bilo zaključeno legalno opravilo, saj je to storilo slovensko zakonodajno telo, pristojno za takšno odločitev. Posledice sklepa so

¹³⁹ Akt Skupščine RS, ki se nanaša na sprejem brionske Skupne deklaracije, izhajajočo iz dogovorov med ministrsko trojko Evropske skupnosti in predstavniki vseh strani, ki so bile neposredno vključene v jugoslovansko krizo. Deklaracija je bila sprejeta 10. julija 1991. Objavljena v: Enotni v zmagi, Osamosvojitve Slovenije (skupina avtorjev), Nova revija, Ljubljana 2006, glej: Dokumentarno gradivo na straneh 246–267.

bile za Republiko Slovenijo pozitivne, saj je lahko na tej podlagi, po treh mesecih moratorija, uresničila svojo dejansko samostojnost in neodvisnost. S tem dejanjem je Skupščina RS omogočila oblikovanje države Slovencev in omogočila prehod iz naroda v nacijo.

NAMESTO SKLEPA

Igor Grdina se je v svojem delu *Poti v zgodovino* zavedal usode in številčnosti slovenskega naroda. V podnaslovu *Bo kdaj anahronizem biti, kar si?* je uporabil misel slovenskega filozofa Franca Vebra, ki je dejal: »Pri malem narodu /.../ ne gre le za njegovo posebno 'kulturo', temveč tu gre v odločilnih primerih že za sam življenjski obstoj naroda. In tu je ona posebna sila take notranje, duhovne zavesti že za tak sam življenjski obstoj ne samo zelo priporočljiva, temveč kar neobhodno potrebna.«¹⁴⁰

V nadaljevanju je Grdina zapisal: »Eksistenca Slovencev kot samosvojega naroda (oziroma še prej kot etnične skupnosti) ni bila nikoli nekaj po sebi danega, temveč se je zmerom kazala v obliki zavestnega – bolj ali manj prebujenega – bivanja. Vedno je bila določen napor. Zanj je bil potreben trud. Obstoj narodov z večjim številom pripadnikov pa je videti podoben naravni danosti. (...) Toda to je bržčas le optična prevara: ne prav majhno število mogočnih in fascinantno obsežnih imperijev je iz zgodovine dobesedno izpuhtelo – skupaj z njihovimi etničnimi nosilci vred, ker so za dlje časa duhovno zaspali in se zanašali samo na svojo fizično moč.«¹⁴¹

Z razmišljanji Franca Vebra in Igorja Grdine končujem svoj prispevek. V gornjih stavkih so opozorila, do kdaj se Slovenci lahko zanašamo na svojo moč. Samo ta nam daje pravico, da obdržimo zavest o pravici do legalnosti in legitimnosti. To pa je za našo nacijo življenjskega pomena.

¹⁴⁰ Igor Grdina, *Poti v zgodovino*, (že navedeno delo), str. 67. France Veber je to zapisal v knjigi *Nacionalizem in krščanstvo*, Kulturna pisma Slovincem, Ljubljana 1938, str. 189.

¹⁴¹ Igor Grdina, prav tam, str. 67–68.

**VOJAŠKA ZGODOVINA DO OSAMOSVOJITVENE
VOJNE**

Janez J. Švajncer

NASILNO IZVIDOVANJE KOT PROBLEM RAZUMEVANJA BOJEV ENOT NOV Z NEMŠKO VOJSKO MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

V zgodovini je precej pogosto, da stvari niso le takšne, kot so videti na prvi pogled. Z razumevanjem določenih okoliščin se pokažejo celo popolnoma drugačne in se spremenijo njihov smisel. Tako je tudi pri podobi o bitkah in bojih. S poznavanjem taktike, ki je vodila poveljnike k takšnim ali drugačnim odločitvam, se pokaže prava podoba nekega dogajanja. Pri tem taktika ni mišljena kot posebna izvirna spretnost zelo nadarjenih poveljnikov, temveč kot predpisana taktika, ki jo vojske zahtevajo od svojih generalov in častnikov. Osnov taktike jih učijo na akademijah in drugih častniških šolah, zahtevnejšo taktiko na višji ravni pa skladno s kariero in prevzemanjem vedno odgovornejših in zahtevnejših dolžnosti. Na višjih vojaških akademijah, generalštabnih tečajih, vojnih šolah ali kakor koli že imenujejo višje stopnje vojaškega usposabljanja kandidati pridobijo teorijo, na štabnih igrah pa pridobljeno znanje preizkušajo v praksi. To so izrazito strokovna vojaška vprašanja, neznana vsem, ki v vojski niso dosegli te ravni, predvsem pa so tuja vsem zunaj vojsk, tudi civilnim zgodovinarjem.

Taktika je vojaška veda, ki določa ravnanje posameznikov in enot v vseh oblikah vojnih spopadov. Sodobne vojske jo predpisujejo zelo natančno za vse ravni. Poznavanje teorije taktike vsakemu poveljujočemu oziroma poveljniku omogoča, da v določenem položaju to znanje tudi ustrezno uporabi. Od tega je največkrat odvisen tudi rezultat boja oziroma bitke.

Odločilnega pomena pa ni le poznavanje lastne taktike, temveč tudi taktike nasprotnika. Le tako lahko poveljnik ustrezno načrtuje ukrepanje po odločitvah, ki jih bo nasprotniku določala taktika njegove vojske. Naj so si taktike vseh sodobnih vojsk še tako zelo podobne, so med njimi vendar tudi razlike, ki jih določajo različni vzroki. Po eni strani so to izkušnje vojske ali vztrajanje pri določeni šoli, po drugi pa konkretne možnosti, ki so odločilne tudi za taktiko, na primer oborožitev in oprema, oskrba, izurjenost in fizična pripravljenost vojakov, zemljišče, posebne podnebne razmere ter druga podobna dejstva.

Poveljnik pred vsakim spopadom, bojem ali bitko oceni lastne sile in sile sovražnika ter vse druge okoliščine, ki bi lahko vplivale na dogajanje, šele nato sprejme poveljniško odločitev. Z njo svojim silam določi ravnanje v boju ali bitki. Poveljniško odločitev potem načelnik štaba s svojimi operativnimi častniki spremeni v konkretne in natančno določene naloge podrejenim štabom in enotam.

Prvi pogoj za uspešno načrtovanje vsakega boja je poznavanje sovražnih sil, ki bodo predvideni nasprotnik. Ustrezno usposobljeni poveljnik pozna sovražno vojsko, njene značilnosti, taktiko, oborožitev in glavne zmožnosti, saj mu to omogočajo podatki obveščevalne službe in strokovna literatura, toda to je pred neposrednim merjenjem moči premalo. V vsakem konkretnem primeru mora posebej vedeti, katere nasprotnikove enote ima pred seboj, kolikšna je njihova moč, kakšna bojna pripravljenost, predvsem pa kakšna je nasprotnikova bojna razporeditev, na podlagi katere lahko sklepa o nasprotnikovih načrtih. Če bo poveljnik nasprotnika napadel, mora vedeti za šibke točke v njegovi obrambi. Če se bo branil, mora poznati smer, iz katere lahko pričakuje odločilni, najmočnejši udar.

Splošne podatke o sovražniku je poveljniku že prej priskrbela obveščevalna služba, tudi o nasprotnikovi enoti, ki so pred njim. Vse druge nujne konkretne podatke tik pred bojem lahko dobi le z izvidovanjem.

Izvidovanje je sodoben slovenski izraz za dejavnost, ki jo srbska vojaška terminologija imenuje izvidjanje, angleška in francoska reconnaissance, nemška Aufklärung, ruska разведка.¹⁴² V Slovarju slovenskega knjižnega jezika in Slovenskem pravopisu besede izvidovanje ni, je pa v Vojaškem slovarju.¹⁴³ Zato je mogoče sklepati, da je nastala kot skovanka ob poizkusih iskanja ustreznih slovenskih besed za srbske vojaške izraze. Srbsko izvidjanje je tako postalo slovensko izvidovanje. Koren besede je izvid, kar pa z dejavnostjo, ki naj bi jo izvidovanje pomenilo, nima nobene zveze. Ustvarjalci slovenskega vojaškega jezika v jugoslovanskem obdobju bi lahko uporabili staro besedo poizvedovanje ali kar izvidništvo, vendar se jim je to verjetno zdelo preveč domače in zato premalo imenitno, pa tudi premalo podobno srbskemu izvorniku, zato so »izumili« novo besedo izvidovanje. Zdaj je, kar je, spreminjanje bi skoraj gotovo spet povzročilo zmedo.

¹⁴² Vojna enciklopedija, Beograd 1972, knjiga 3, str. 764.

¹⁴³ Vojaški slovar, 1977, str. 109.

Teorija in praksa izvidovanja je posebna in obsežna problematika. Izvidovanje se deli na več vrst, predvsem po načinu, kdo ga izvaja, kako ga izvaja in s kakšnimi cilji.¹⁴⁴

Med drugo svetovno vojno je bila tehnika na bistveno nižji stopnji razvoja, kot je danes, zato je bilo težje dobiti podatke o nasprotniku. Na sprednji bojni črti so stalne podatke o nasprotnikovih sprednjih položajih prinašale izvidniške patrolje. Če so s seboj pripeljale ujetnika ali ujetnike, je bilo mogoče več zvedeti tudi o enoti in njenih morebitnih posebnostih na drugi strani. Takšno zbiranje podatkov o nasprotniku so poznale in uporabljale tudi enote NOV, enako tudi nasprotnik tako okupatorske kot kvizlinške enote.

Posebna in manj znana oblika izvidovanja je bilo nasilno izvidovanje. Nemška vojska je imela to obliko izvidovanja določeno v okviru svoje taktike. Poznavalci strokovne literature nemške vojske pred 2. svetovno vojno in med njo bi v nemških taktičnih učbenikih gotovo našli jasna določila, kako in kdaj poteka ter kolikšen je njen obseg.

Po predpisih sovjetske vojske je bilo nasilno izvidovanje del taktičnega izvidovanja.¹⁴⁵ Predpisano je bilo, da je pred napadom glavnih sil treba obvezno izvesti nasilno izvidovanje. Izvedli so ga bataljoni prve linije, izvidniški in prednji odredi. Njihova naloga je bila ugotoviti, kje poteka nasprotnikova sprednja utrjena linija obrambe, kje so glavne sile ter kakšna je organizacija ognjenega sistema in sistema ovir.

Po pravilih JLA je bilo nasilno izvidovanje način zbiranja podatkov o sovražniku z bojem.¹⁴⁶ V jugoslovanski vojaški terminologiji je pojem opredelil Vojni rečnik.¹⁴⁷ Nasilno izvidovanje je bilo pojasnjeno kot eden od načinov delovanja, s katerim sovražnika prisilimo, da odkrije svojo razporeditev, moč in sestavo enot, način utrjevanja in sistem ognja. Poleg tega se pri nasilnem izvidovanju ujamejo sovražnikovi vojaki in zaplenijo dokumenti, orožje in podobno. V nasilnem izvidovanju lahko določeni deli poleg že navedenih nalog dobijo še posebne naloge, na primer vklinjanje v sovražnikovo bojno razporeditev in zavzemanje pomembnih

¹⁴⁴ Več o tem: Vojna enciklopedija, 3. knjiga, Beograd 1972, str. 764-779.

¹⁴⁵ Vojna enciklopedija, 3. knjiga, Beograd 1972, str. 766.

¹⁴⁶ Splošna ratna služba, Beograd 1955, str. 65.

¹⁴⁷ Jovan Hadžidamjanović: Vojni rečnik, Beograd 1955, str. 112.

taktičnih točk, rajonov in drugega. Za nasilno izvidovanje se običajno odredijo enote, katerih velikost je odvisna od naloge, značilnosti predmeta izvidovanja, zemljišča, verjetnega sovražnikovega odpora na določenem odseku itn. Nasilno izvidovanje izvajajo enote od okrepljene čete do okrepljenega bataljona. V njegovo sestavo so lahko vključene izvidniške enote, ki večinoma opravljajo posebne izvidniške naloge, in sicer zajetje sovražnih vojakov, zaplenitev dokumentov itn. Nasilno izvidovanje se običajno izvaja v smeri glavnega udara ali proti težišču obrambe, čeprav mora zaradi zavajanja sovražnika zajeti precej širše območje.

Nasilno izvidovanje je bilo tudi del taktike jugoslovanske kraljeve vojske. Čeprav se je jugoslovanska vojska zgledovala predvsem po tradicijah srbske in francoske vojske, je poznala tudi nemško vojaško misel.

Vojna služba vojske Kraljevine SHS je kot cilj nasilnega izvidovanja določala »zbiranje podatkov o silah in razporedu sovražnika med bojem, ko do teh podatkov ni mogoče priti na drugi način«. ¹⁴⁸ Predpisano je bilo, da to nalogo opravljajo »združeni odredi, katerih moč je odvisna od velikosti enote, za katero se izvidovanje opravlja, in od velikosti fronte«. Nasilno izvidovanje se izvrši z napadom. Boj traja le tako dolgo, dokler ni cilj dosežen, torej dokler ni jasna podoba o nasprotnikovih silah in njihovi razporeditvi. Potem se boj konča.

Za nasilno izvidovanje je pravilnik Vojna služba vojske Kraljevine SHS sile, ki so bile za to določene, razdelil v sile I. bojne črte in sile II. bojne črte. Sile I. bojne črte so sestavljale tri četrtine enote, samo ena četrtina vojakov je ostala za sile II. bojne črte. V okviru nasilnega izvidovanja je pehota napadala v široki bojni črti. Z napadom je izzivala nasprotnika, predpisani cilj pa je bilo tudi zavzetje dobrih opazovalnih točk. Topništvo je z nasilnim izvidovanjem skušalo izzvati nasprotnikove topniške enote, da odgovorijo s streljanjem in tako izdajo svoje položaje.

Vojna služba je določala, da je podatke, do katerih se pride z nasilnim izvidovanjem, treba uporabiti pri sprejemanju odločitve o prekinitvi boja ali pritegnitvi drugih sil. ¹⁴⁹

Iz navedenega predpisa Vojne službe je razvidno, kakšna je bila razlika med nasilnim izvidovanjem in napadom. Če je bilo tako v pravilih taktike vojske

¹⁴⁸ Taktički podsetnik, Beograd 1927, str. 516.

¹⁴⁹ Taktički podsetnik, Beograd, 1927, str. 516.

Kraljevine Jugoslavije, ni bilo gotovo nič manj ali pa še bolj dodelano tudi v taktičnih pravilih nemške kopenske vojske. Nasilno izvidovanje je bilo napad po obliki, ne pa po cilju in intenzivnosti. Za nasilno izvidovanje so določene enote napadale le toliko, da so ugotovile moč in položaje nasprotnikovih sil pred seboj. Temu so prilagodile tudi odločnost napada, dejansko tipanja, kje je sovražnik najmočnejši in kje so položaji, kjer je odziv bolj šibak. V nasprotju z nasilnim izvidovanjem je bil cilj pravega napada obvladati sovražnikove položaje in njegove sile na njih. Zaradi tega cilja je bila odločnost napada bistveno večja kot pri napadu v okviru nasilnega izvidovanja. Nasilno izvidovanje je bilo demonstrativnemu napadu podobno po intenzivnosti, ne pa po cilju. Cilj demonstrativnega napada je odvrniti pozornost sovražnika od smeri glavnega napada ali ga z navideznim napadom zavesti zaradi drugih ciljev. Cilj nasilnega izvidovanja je način iskanja podatkov o sovražniku.

Poznavanje razlike med navedenimi oblikami napadov, pri čemer je nasilno izvidovanje napad le po obliki, ne pa tudi po cilju in intenzivnosti, je bistveno za razumevanje bojev med nemškimi okupacijskimi enotami in enotami NOV med drugo svetovno vojno. Bojno taktiko nemške vojske so morali poznati tudi oficirji nemških policijskih enot, bila pa je del osnovnega znanja vsakega nemškega oficirja oziroma poveljnika. Nasilno izvidovanje je bilo del njihove vojaške izobrazbe in usposobljenosti. Ko so ga uporabljali, so ravnali le tako, kot je bilo predpisano. Ni šlo za nikakršno posebnost nekaterih nemških poveljnikov, temveč za taktiko, ki so jo morali poznati in uporabljati vsi.

Zakaj je to pomembno za slovenskega zgodovinarja?

Brez razumevanja taktičnega pojma nasilnega izvidovanja ni mogoče razumeti bojev med nemškimi enotami in enotami NOV, čeprav ne vseh bojev, saj je do njih prihajalo v raznih okoliščinah, predvsem pa ne bojev, ko so se partizani borili na gverilski način. Takrat Nemci taktike nasilnega izvidovanja niso mogli uporabiti, toda ko so enote NOV sprejele frontalni način boja, so razmere nemškemu poveljnikom določale tudi nasilno izvidovanje. Tisto, kar v določenih primerih v prikazovanju partizansko-nemških bojev imenujemo prvi uspešno odbiti nemški napad, in mu dodamo zmagoslavni prizvok, dejansko ni bil napad, temveč le nasilno izvidovanje nemške strani. Pravi napad - pogosto uničujoč, kot se je partizanom v frontalnih bojih pogosto dogajalo - je sledil šele pozneje. Če zgodovinar ali kateri koli opisovalec določenega boja ali bitke naredi svoj

opis le na podlagi spominov udeležencev ali poročil partizanskih poveljstev, bo tudi njegova predstavitev takšna, kot jo je našel v spominih in poročilih. Borci in komandirji na položajih so si zapomnili, da so pred seboj zagledali nemške vojake, kako prodirajo proti njim. Nanje so začeli streljati, streljali pa so tudi Nemci, ki so se nato umaknili. S seboj so odvedli padle in ranjene. Očitno so se umaknili zaradi partizanske obrambe. Pri tem je pozabljeno, da ni bilo nobene ognjene priprave napada in da so Nemci sicer kričali Napad! in podobno, toda kljub temu jih skoraj ni bilo videti in tudi nič kaj prizadevno niso silili naprej. Vse to preglasi zmagoslavje, da so se umaknili, torej da so se morali umakniti, in če so se morali umakniti, so bili premagani.

Zgodovinar, ki zaradi nepoznavanja taktike ne bo razumel, da je šlo le za poizvedovalni napad, bo pisal o napadu, njegovi zavrtnitvi in zmagi, čeprav se to sploh ni zgodilo.

Vojna enciklopedija kot temeljno delo v Jugoslaviji je pri obravnavanju izvidovanja poudarila pomen zbiranja podatkov o sovražniku tudi za enote NOV. Kot je bilo zapisano, so enote NOV nasilno izvidovanje uporabljale le izjemoma.¹⁵⁰ Zato ostaja vprašanje, ali so v okviru taktike v oficirskih šolah in tečajih NOV nasilno izvidovanje sploh obravnavali. Ali so tistim, ki so jih usposabljali tudi za najvišje poveljniške dolžnosti, nasilno izvidovanje predstavili kot del taktike nemške vojske?

Če bi bil poveljnikom NOV pojem nasilnega izvidovanja v okviru taktike nemške vojske znan, bi takrat, ko je prihajalo do frontalnih bojev, v določenih primerih gotovo ravnali drugače, kot so, in sebi in svojim borcem prihranili hude poraze in izgube.

Poraz na Šukovem griču 29. septembra 1943

Eden velikih vojnih uspehov 14. divizije je bila prekinitev železniškega prometa pri Ravbarkomandi v zadnjih dneh septembra 1943. To je bil pomemben prispevek k zavezniškemu bojevanju na jugu Italije. Toda ta zmaga je imela tudi manj prijetno stran. Nemci so nazadnje našli šibko točko v partizanski obrambi, prodrli med enotami in deli divizije so se morali umakniti s hudimi žrtvami. Na nekem hribčku, imenovanem Šukov grič, je ostal odrezan in skoraj v celoti pobit ali ujet najmanj en vod Tomšičeve brigade.

¹⁵⁰ Vojna enciklopedija, 3. knjiga, Beograd 1972, str. 766.

Trije bataljoni Tomšičeve brigade so 24. septembra 1943 zvečer zavzeli položaje ob železniški progi Rakek-Postojna in progo uničevali ter jo bolj ali manj nadzirali pet dni. O tem sta največ napisala Franci Strle v knjigi Tomšičeva brigada 1943¹⁵¹ in Stane Semič - Daki v svojih spominih Najboljši so padli.¹⁵² Stane Semič - Daki se je pri pisanju zanesel na svoj spomin, pri tem pa med nemškimi napadi sploh ni bil na sprednjih položajih Tomšičeve brigade in si je zapomnil le to, kar so mu povedali njegovi podrejeni komandanti in komandirji. Zato si z njegovim opisom skoraj ni mogoče pomagati. Kolikor mu lahko verjamemo, pove njegova navedba, da so imeli Nemci v vseh dneh bojev za progo 80 mrtvih, partizani pa le tri mrtve in nekaj ranjenih. »Ali ni bil to uspeh, ki smo ga bili tudi sami veseli!« je zapisal Stane Semič - Daki.¹⁵³ Skoraj gotovo enako neresnično je bilo poročilo komandanta Tomšičeve brigade poveljstvu divizije takoj po bojih septembra 1943.

Franci Strle je predstavil podrobnosti bojev za položaje ob železniški progi pri Ravbarkomandi, zlasti posamezne dogodke udeležencev. Boje predstavlja kot napade Nemcev, ki so jih borci Tomšičeve brigade uspešno odbijali. 28. septembra naj bi partizanske položaje napadlo kar »kakih 500 planincev, vojak pri vojaku, s samimi brzostrelkami in šarci«. Podpiralo jih je 11 tankov. Od proge so potisnili dve četi 2. bataljona, njihov napad pa se je ustavil ob vodu 3. čete na Šukovem griču. Tam so borci vztrajali tudi ob ponovnem nemškem napadu. »Nemške pešake je minila vnema, da bi še kaj silili naprej. Iz zaklonov na Šukovem griču so sikale natančno merjene krogle, zato so se nemški vojaki umaknili. Baje so nameravali po obhodni poti okoli Tolstega vrha priti partizanom za hrbet.«¹⁵⁴

Ta opis dogajanja postavlja določena vprašanja. Katera nemška formacija bi lahko imela »500 planincev, s samimi brzostrelkami in šarci«? Kolikor je znano, jeseni 1943 Nemci na Slovenskem niso imeli nobene enote, ki bi bila tej podobna, pa tudi drugače je bilo osnovno orožje njihovih planinskih in vseh drugih vojaških enot puška. In če je res napadala tolikšna nemška sila, kako bi jo lahko ustavil vod Tomšičeve brigade na Šukovem griču, ki je imel verjetno od 30 do 40 borcev? Tudi če je bil na še tako dobrih položajih, bi jih petsto Nemcev brez težav premagalo. Sicer pa je Franci Strle dodal, da je bil nemški napad pravzaprav

¹⁵¹ Franci Strle: Tomšičeva brigada 1943, Ljubljana 1989, str. 405-327.

¹⁵² Stane Semič - Daki: Najboljši so padli, Ljubljana 1972, III., str. 27-35.

¹⁵³ Najboljši so padli, str. 35.

¹⁵⁴ Franci Strle: Tomšičeva brigada 1943, str. 314.

poskus priti za hrbet bataljonu Tomšičeve brigade na sosednjem hribčku. Torej le ni šlo za silovit napad, katerega namen bi bil zavzeti partizanske položaje na Šukovem griču, temveč za iskanje vrzeli v partizanskih položajih. Očitno so jo Nemci s tem nasilnim izvidovanjem tudi našli, saj je prav to potrdilo nadaljnje dogajanje.

Že naslednji dan, torej 29. septembra 1943, so Nemci povsem nepričakovano prdrli skozi vrzel med 2. in 3. bataljonom ter se nenadoma znašli za hrbtom branilcev Šukovega griča. Z opazovanjem partizanske obrambe prejšnji dan so našli povsem nebranjeno smer. Skozi partizanske položaje so prešli, ne da bi jih bilo treba napadati in prebijati. Mogoče je sklepati, da je poveljstvo Tomšičeve brigade nekaj takega že pričakovalo, saj je nekatere dele brigade že pred nemškim vdorom začelo umikati s položajev. Večina Tomšičeve brigade je po presenetljivem nemškem vdoru pobegnila, odrezani vod pa je ostal prepuščen sam sebi. Njegovi borci so se reševali, kakor so vedeli in mogli. Nekaterim se je uspelo rešiti, večini pa ne. Nekaj jih je padlo, nekaj so jih Nemci ujeli in na mestu ustrelili, nekatere so odpeljali v taborišče, za drugimi je izginila vsaka sled. Ta zadnji dan bojev ob progi je imela Tomšičeva brigada 21 mrtvih, 19 ranjenih in 9 ujetih, ves čas bojev za progo pa 27 mrtvih, 28 ranjenih in 9 ujetih. Primerjava številke pove, da je imela Tomšičeva brigada prej v štirih dneh bojev le 6 mrtvih, 9 ranjenih in nobenega ujetega, in to ob tem, da naj bi Nemci napadali skoraj vsak dan in da bi samo v enem napadu na njene položaje sodelovalo »500 planincev, s samimi brzostrelkami in šarci«. Zlasti podatki o izgubah potrjujejo oceno, da so Nemci glavni napad izvedli šele 29. septembra, prej pa so partizane odločno potisnili od proge, nato pa z nasilnim izvidovanjem iskali slabosti partizanskih položajev.

Poraz na Ilovi gori 4. novembra 1943

Zgodaj zjutraj 4. novembra 1943 sta na Ilovo goro prišli Ljubljanska in Cankarjeva brigada. Še isti dan so bile proti njima poslane enote nemške 162. »turkestanske« divizije. Oficirji in podoficirji so bili Nemci, vojaki pa večinoma nekdanji vojni ujetniki iz azijskih delov Sovjetske zveze.

V knjigi Ljubljanska brigada je naslednji opis:

»Nemci so takoj opazili, da so se partizani vrnili na območje Ilove gore in komandant divizije je 303. polku ponovno ukazal očiščevalno akcijo. Poveljnik nemškega polka, ki je akcijo pripravil, je sodil, da je na Ilovo goro prišlo samo

kakih 200 borcev, vendar se je uštel, saj jih je bilo 1000, tako je v napad poslal samo tri svoje čete ... Pod zaščito megle, ki je bila ta dan zelo gosta, so se nameravali partizanom čim bolj približati, jih presenetiti, potem pa razbiti. Toda to se jim ni posrečilo. Patrulje, ki so vso noč budno spremljale, kaj se dogaja na nasprotnikovi strani, so sovražnikov prihod opazile, to pravočasno sporočile in na položajih pred vasjo Gabrje so takoj naleteli na pripravljen hud odpor drugega bataljona ...«¹⁵⁵

Kot piše v knjigi Ljubljanska brigada, je prvemu nemškemu napadu sledil še eden, toda čisto drugačen in z drugačnim izidom ter posledicami: »Po tem porazu, že drugem na Ilovi gori, je sovražnik zbral svoje bežeče enote, jih okreplil še z dvema svežima in na novo porazdelil, potem pa napad istega dne popoldne ponovil z obilno podporo minometov, topov in tankov, ki jih je razpostavil ob cesti Grosuplje-Zdenska vas. Prvotni načrt napada je nemški poveljnik 303. polka spremenil. Namesto iz Čušperka je glavni udar usmeril iz Račne tako, da bi se vklinil med drugi bataljon in ostale dele Ljubljanske brigade. To naj bi mu omogočilo razbiti brigado na dva dela, potem pa postopoma obkoljevati in stiskati v obroč ločeni partizanski skupini ter ju uničevati ...«¹⁵⁶

Nadaljnji razvoj dogodkov je znan. Nemški napad je popolnoma uspel. Nemci so se vklinili med partizanske bataljone, napad se je spremenil v lovljenje in pobijanje partizanov. Tisti bataljon Ljubljanske brigade, ki ga napad ni zajel in je bil Nemcem celo za hrbtom, soborcem ni prišel na pomoč in ni niti enkrat streljal. V prvem poročilu je potem brigada poročala, da je imela 15 padlih in 20 ranjenih, vseh izgub pa da niso mogli prešteti. V poznejših poročilih so zapisali, da je bilo 100 mrtvih, 50 ranjenih in 40 ujetih. Nemški poveljnik je poročal o 135 padlih partizanih.

Vsekakor je bil to hud partizanski poraz. Opis v knjigi o zgodovini Ljubljanske brigade je bil napisan z željo, da bi pri tragediji poudaril predvsem herojske elemente. To je bilo prav gotovo domoljubno in spodbudno, z vidika vojne zgodovine kot stroke pa so takšni opisi neustrezni. Najbolj dvomljivo je sklepanje o nemških ocenah in načrtih na podlagi svojih sklepanj ter domnev. Če je piscu nasilno izvidovanje kot element taktike neznano, potem lahko pride do zmotne ugotovitve o zavrženem »prvem« nemškem napadu. Samo zato lahko pride

¹⁵⁵ Ljubljanska brigada, Ljubljana 1990, str. 68.

¹⁵⁶ Ljubljanska brigada, str. 70.

celo do ocene o »bežečih« nemških enotah, ki jih je bilo treba spet zbrati. Če bi zgodovinar s poznavanjem taktike vedel, da umik po nasilnem izvidovanju ni beg, ne bi mogel priti do zmotne in zavajajoče ocene o bežečih nemških enotah. Glavni nemški napad, ki je sledil nasilnemu izvidovanju, je pokazal, kakšna je bila resnična bojna vrednost napadajočih Nemcev.

Prvi »napad« Nemcev je bil - kot pove opis - zanesljivo zgolj nasilno izvidovanje. Iz tega je zgodovinar potem naredil opis zmage. Očitno so že 4. novembra 1943 tako mislili tudi poveljniki na Ilovi gori. Mogoče je sklepati, da so bili res prepričani o tem, kako uspešno so zavrnilo prvi nemški napad in kako so zmagali. Če bi poznali načela nemške taktike, bi morali vedeti, da je bilo nasilno izvidovanje le priprava na napad. Nemci so napadli v takem obsegu, da so ugotovili, kje so enote NOV, kje so njihove najmočnejše točke odpora in kje šibko branjeni položaji ali celo vrzeli v obrambi. Zato so potem, ko so šli v pravi napad, poslali proti Ilovi gori veliko več kot le tri čete. Napadli so v tisti smeri, v kateri so pričakovali najmanjši odpor. Preden so poslali v napad pehoto, so izvedli ognjeno pripravo napada.

Če-jev v zgodovini ni in jih ne more biti, toda če bi bil poveljnik na Ilovi gori za svoje poveljevanje dovolj usposobljen, bi moral vedeti, da je nasilno izvidovanje le bojno tipanje, ki mu bo šele sledil glavni napad. Ne bi bil prepričan o svoji zmagi in uspešni zavrnitvi prvega napada, temveč bi vedel, da napadalci zdaj poznajo njegove sile in njihovo razporeditev. Če nič drugega, bi jih razporedil na druge položaje ali vsaj okreplil obrambo tam, kjer je lahko ob nemškem nasilnem izvidovanju spoznal, da ima premalo branjene položaje ali šibke točke.

Tega ni storil, zato in ne zaradi česar drugega je potem pri pravem nemškem napadu prišlo do tragedije.

Tudi višji poveljniki se očitno niso ukvarjali z vprašanji taktike nemških napadov in partizanske obrambe, zato poveljevanje na Ilovi gori ni bilo nič posebnega, spornega. Poleg poveljniške nesposobnosti pa tudi primer nerazumnega pobijanja vojnih ujetnikov. Deset »Turkestancev«, ki so se med prvim »napadom« predali, so postrelili. Pobite so jih pri pravem, glavnem napadu naši njihovi tovariši, zato je manj nerazumljivo, da tudi sami niso jemali vojnih ujetnikov.

Kaznovan pa ni bil niti poveljnik tistega bataljona Ljubljanske brigade, ki je Nemcem za hrbtom ostal čisto miren in tiho ter je boj in pobijanje ujetih in ranjenih partizanov od daleč le poslušal. Tudi po bitki je z bataljonom odšel po svoje - pozneje pa postal celo narodni heroj. Tako so nemške patrolje še ponoči pobijale posamezne ranjene partizane na bojišču, hudega ranjenca so celo živega vrgle v ogenj in z zasedami čakale na razgnane posameznike.

Naj je domoljubje z naklonjenostjo do svojih, ko pišemo zgodovinske knjige, še tako pomembno, mimo resnice vendar ne moremo. Tako je za razumevanje vojne zgodovine poleg vsega drugega vojaškega znanja nujno tudi poznavanje osnov taktike.

Gorazd Stergar

KAMNIŠKO-ZASAVSKI NARODNOOSVOBODILNI PARTIZANSKI ODRED IN NJEGOVA VLOGA V NARODNOOSVOBODILNI VOJNI NA SLOVENSKEM LETA 1944

UVOD

Članek opisuje delovanje Kamniško-zasavskega odreda leta 1944 in je zelo skrajšana oblika diplomskega dela¹⁵⁷. Cilj naloge je bil prikazati delovanje odreda, opozoriti na njegov pomen v razvoju NOV na Slovenskem leta 1944 in predstaviti glavne naloge, v katerih je odred s svojimi enotami sodeloval. Predvsem sem poskušal opozoriti na vlogo odreda pri napadih na komunikacije in pri transportu ljudi, oborožitve, streliva in opreme čez reko Savo. Po zgodovinsko-kritični metodi sem skušal prikazati pozitiven prispevek ene od partizanskih entot k skupni zmagi protifašistične koalicije v drugi svetovni vojni.

Za analizo dogajanja v letu 1944 sem se odločil, ker je imel odred takrat pomembne naloge pri napadih na komunikacije in pri organiziranju t. i. partizanskega koridorja čez Savo na Dolenjsko oziroma v obratni smeri na Štajersko. V prvih mesecih leta 1945 je bil odred potisnjen v defenzivo zaradi približevanja sovjetsko-nemškega bojišča in posledično okrepljenega delovanja okupatorskih entot na Štajerskem. Tudi podatkov je več za leto 1944, saj je prav zaradi težkih razmer leta 1945 večina podatkov izgubljenih.

Uporabil sem metodo analize vsebine virov, predvsem dokumentov iz arhivov in literature, metodo razgovora z nekaterimi nekdanjimi pripadniki odreda, precej časa pa sem preživel na terenu in si ogledal prizorišča dogajanja.

Monografije o Kamniško-zasavskem odredu še nimamo, podatki o odredu pa so v literaturi zelo razpršeni. Najti je mogoče le kakšen podatek o številu mobiliziranih ali o vlogi odreda pri prehodih čez reko Savo. Pomembne podatke najdemo v Litijemskem zborniku NOB (I), v katerem so objavljeni predvsem spomini nekdanjih partizanov (predvsem poveljniškega kadra). O partizanskih prehodih

---

¹⁵⁷ Gorazd Stergar (2002): Kamniško-zasavski narodnoosvobodilni partizanski odred in njegova vloga v NOV na Slovenskem leta 1944.

čez reko Savo je izšlo delo Partizanski koridor, ki prinaša nekatere spomine borcev, opise poti čez reko Savo, kurirskih zvez in podatke o mestih prehodov čez Savo. Precej podatkov je mogoče najti v knjigah Knjižnice NOV in POS o enotah, ki so delovale na območju, na katerem je kot teritorialna enota deloval Kamniško-zasavski odred.

Iskanje arhivskega gradiva so mi zelo olajšale knjige VI. dela Zbornika dokumentov in podatkov o NOV (srbohrvaška ali slovenska različica), v katerem so kronološko urejeni ohranjeni dokumenti slovenskih in okupacijskih enot. Arhivsko gradivo tega obdobja je obdelano, podatki o Kamniško-zasavskem odredu pa razpršeni.

1 POT DO USTANOVITVE KAMNIŠKO-ZASAVSKEGA ODREDA

1.1 Kamniško-savinjski partizanski odred

V pričakovanju obsežne spomladanske vstaje leta 1942 je slovensko vojaško-politično vodstvo aprila 1942 oblikovalo štiri grupe odredov.¹⁵⁸ Po preboju 2. grupe odredov na Štajersko so bili na Štajerskem štirje bataljoni (Pohorski, Savinjski, Moravški in Kozjanski bataljon), iz katerih naj bi nastali odredi.¹⁵⁹ Konec leta 1942 so namesto grup odredov nastale štiri operativne cone.¹⁶⁰

¹⁵⁸ 1. na Gorenjskem, 2. na zahodnem Štajerskem, 3. v Ljubljanski pokrajini in 4. na vzhodnem Štajerskem. Toda potek vstaje je bil drugačen od pričakovanega, saj je NOB doživel razmah predvsem v Ljubljanski pokrajini, kjer je nastalo obsežno osvobojeno ozemlje, na Štajerskem pa zaradi hudega pritiska Nemcev do takega razvoja ni moglo priti. Tako 4. grupa odredov ni bila oblikovana, 2. grupa pa je dobila nalogo, da se prebije na Štajersko.

¹⁵⁹ Brigade so bile enote, namenjene bojevanju na večjem območju, odredi pa so bili teritorialne enote, namenjene stalnemu delovanju na določenem območju.

¹⁶⁰ Z ukazom glavnega poveljstva 26. 12. 1942 so bile oblikovane operativne cone: prva (Dolenjska), druga (Notranjska), tretja (Alpska) in četrta (Štajerska) operativna cona. Preoblikovanje 2. grupe odredov v IV. operativno cono je bilo izvedeno 14. 1. 1943. Po načrtu naj bi jo sestavljalo pet samostojnih bataljonov: Kamniški, Moravški (oz. Zasavski), Kozjanski, Savinjski in Pohorski bataljon. IV. operativna cona je s prekinitvijo med 6. 8. (ustanovitev Šlandrove brigade) in 19. 9. 1943 (ko je bila spet obnovljena) delovala do konca vojne. Kljub temu, da cone niso preoblikovali v tretji slovenski korpus, je imel štab IV. operativne cone od pomladi 1944 dejansko vlogo štaba korpusa. Delovala je na zelo pomembnem območju, na katerem so potekali zadnji boji v Sloveniji in Evropi. (Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, str. 128-129, 338; 4. zvezek, str. 383; 5. zvezek, str. 351; 8. zvezek, str. 144; 9. zvezek, str. 44; 10. zvezek, str. 414; 15. zvezek, str. 74).

Kamniško-savinjski narodnoosvobodilni partizanski odred je bil ustanovljen 14. 1. 1943 na Lesu. Imel je tri bataljone: Kamniškega, Zasavskega oziroma bataljon Alojza Hochkrauta, ki sta še naprej delovala na svojih območjih, in Savinjskega oziroma bataljon Slavka Šlandra, ki je zaradi visokega snega dobil začasno operativno območje Menino in hribovje med Črničcem in Kozjakom, po izboljšanju razmer pa naj bi odšel v Savinjsko dolino.¹⁶¹

Glavna naloga odreda je bila napadanje komunikacij v dolini Radomlje, Nevljice, Bolske ter rušenje železniške proge Ljubljana–Zidani Most. Odred je imel premalo orožja in streliva; tako je bila v vsakem bataljonu, ki je štel okoli 100 ljudi, približno tretjina borcev neoborožena. Enote so bile potisnjene v hribovja, stran od komunikacij. Po težki zimi se je spomladi 1943 odred tako številčno kot materialno okreplil. 22. maja istega leta je imel celoten odred 451 borcev in bork, oboroženih z 292 polavtomatskimi puškami, 9 puškomitraljezi, 7 brzostrelkami, 33 pištolami in 180 bombami.

Poleti 1943 so bataljoni odreda, kljub nemškim poskusom, da bi enote uničili, uspešno nadaljevali ofenzivno taktiko. Glavni štab NOV in POS jih je celo postavil za zgled drugim enotam. Tako so bili postavljeni realni temelji za ustanovitev prve brigade na Štajerskem.

1.2 Ustanovitev prve brigade na Štajerskem in Štajerski odred¹⁶²

Zaradi anglo-ameriškega izkrcanja na Siciliji (10. 7. 1943) in pričakovanja operacij večjega obsega na območju Slovenije naj bi vse razpoložljive enote vključili v brigade in te v dve diviziji, v posameznih pokrajinah pa pustili odrede (moči čete), ki naj bi izvajali mobilizacijo in diverzantske akcije. Diviziji naj bi se zbrali v Ljubljanski pokrajini, kjer bi ob bližnji kapitulaciji Italije razorožili italijansko vojsko in preprečili beli in plavi gardi prevzemanje oblasti in orožja. Štab IV. operativne cone je dobil nalogo, da oblikuje Štajersko brigado in Štajerski odred, ki bi ga sestavljalo »pet čet in trije minerski vodi, z nalogami izvajanja diverzantskih akcij na komunikacijah in industrijskih objektih, postavljanja zased, likvidiranja izdajalcev in gestapovcev, mobiliziranja in transporta novincev na Dolenjsko ter prirejanje mitingov.«¹⁶³

¹⁶¹ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 27–28.

¹⁶² O pripravah na ustanovitev brigade in o ustanovitvi je zelo podrobno pisal dr. Miroslav Stiplovšek v knjigi Šlandrova brigada, str. 43–56. V poglavju navajam le ključne dogodke, ki so bili posebnega pomena za območje, kjer je pozneje deloval Kamniško-zasavski odred oz. ki so pripeljali do ustanovitve odreda.

¹⁶³ Navodilo Glavnega štaba NOV in POS je štab IV. operativne cone dobil 14. 7. 1943.

Brigada je bila ustanovljena 6. 8. 1943¹⁶⁴ in odšla na Dolenjsko do 8. 9. 1943, nato je bila priključena XV. diviziji.¹⁶⁵ Tako sta bila ukinjena Kamniško-savinjski odred in IV. operativna cona, kajti na tem območju naj bi deloval Štajerski odred.¹⁶⁶ Sredi septembra so bile na območju nekdanje cone naslednje enote: Kamniška, Savinjska, Kozjanska in Koroška četa, del Pohorskega bataljona in minerski vod.¹⁶⁷ IV. operativna cona je bila obnovljena septembra, konec septembra pa tudi Zasavski (iz Savinjske čete, borcev z Dolenjske in novincev) in Kamniški bataljon (iz Kamniške čete in borcev z Dolenjske), ki sta takrat postala sestavni del preoblikovane Šlandrove brigade.¹⁶⁸ Štab IV. operativne cone je z oblikovanjem novih enot moral počakati do začetka leta 1944.¹⁶⁹

2 USTANOVITEV KAMNIŠKO-ZASAVSKEGA ODREDA

2.1 Terenska, minerska in specialna četa – neposredni predhodniki odreda

Terenska četa je nastala sredi decembra 1943 na Javorščici pri Moravčah kot odgovor na potrebo po enoti, ki bi opravljala mobilizacijo, transport orožja, streliva in opreme ter sabotažne in druge naloge. Specialna četa pa je nastala zaradi enakih potreb, toda na desnem bregu Save. Njeni temeljni nalogi sta bili transport ljudi, orožja in opreme čez reko Savo ter mobilizacija. Delovala je na območju Janč, Besnice in Prežganja.¹⁷⁰ Četa je v obdobju delovanja uspešno organizirala prehode Save¹⁷¹ in tako imenovane nemške meje za okoli 3000

¹⁶⁴ 6. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Slavka Šlandra.

¹⁶⁵ V okviru nemškega načrta o premiku enot v Ljubljansko pokrajino oz. na njeno obrobje (predvsem na Gorenjsko) so čez Trojane prišle številne pehotne, artilerijske in tudi oklepne enote. Nemci so poskušali s tem načrtom (operacija Achse) zagotoviti pravočasno zasedbo ključnih točk v Italiji in Ljubljanski pokrajini, preprečiti partizansko zasedanje italijanskega orožja in zavarovati zaledje prihodnjega bojišča (v primeru anglo-ameriškega izkrcanja v Italiji), kajti s padcem Mussolinija se je napovedovala kapitulacija Italije.

¹⁶⁶ Ta odred je bil sicer ustanovljen, vendar ni nikoli zaživel, ker niso bile oblikovane podrejene enote.

¹⁶⁷ Zdravko Klanjšček: Pregled NOV 1941-1945 na Slovenskem, str. 165; Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 72-73.

¹⁶⁸ Na Štajersko se je vrnil štab brigade z enim bataljonom, iz preostanka brigade pa je na Dolenjskem nastala 12. brigada (ali Štajerska).

¹⁶⁹ 8. 1. je nastala Pohorska oziroma poznejša 11. SNOB Miloša Zidanška. Kot terenske enote so delovale manjše čete, odredi pa so bili oblikovani leta 1944. (Zdravko Klanjšček: Pregled NOV 1941-1945 na Slovenskem, str. 217-219).

¹⁷⁰ Partizanski koridor, str. 108.

¹⁷¹ Opremo in ljudi so prejeli od Kamniško-zasavske čete pri prehodu pri Lipi (zahodno

ljudi, od tega za 1500 novincev. Mejo so največkrat prestopili pri Osredku nad Stično.¹⁷²

Kot je navedeno v Partizanskem koridorju, je bilo delo v specialni patrulji zelo naporno, saj je bilo treba v eni noči premagati Savo, opraviti pohod do meje, spraviti ljudi čez mejo in se vrniti do Save, kar pomeni približno 20 do 30 kilometrov na noč. Nič čudnega, da so borci dostikrat prosili za premestitev, ki pa jim je bila ugodena le, če so bili bolni ali šibki. Veliko (predvsem) neizkušenih borcev je dezertiralo in se priključilo beli gardi.

Prve minerske akcije na železniški progi Ljubljana–Zidani Most so bile izvedene že poleti 1941; leta 1941 so bile sicer redke, dejavnost minerskih skupin se je povečala leta 1943, vrh pa je dosegla leta 1944. Minerska četa¹⁷³ je nastala iz minerskega voda Šlandrove brigade; ko se je ta konec 1943 premaknila v Kamniško-Savinjske Alpe in na Koroško, je štab IV. operativne cone sklenil v Zasavju pustiti tudi minerski vod te brigade, ki se je preoblikoval v četo in pozneje postal samostojna četa v odredu. Naloge čete so bile rušenje železniških prog Kamnik–Domžale, Litija–Zidani Most, Zidani Most–Celje in Zidani Most–Brežice in drugih komunikacij. Poveljeval ji je Ivan Okrajšek, ki je prišel z Dolenjske, kjer je opravil minerske tečaje, in na Štajerskem poskrbel najprej za usposabljanje inženircev¹⁷⁴, potem pa zelo uspešno vodil minersko četo. Vse omenjene enote je bilo treba povezati zaradi usklajevanja posameznih akcij. Tako bi bil štab IV. operativne cone razbremenjen ukvarjanja s posameznimi majhnimi enotami, brigade pa ne bi imele več nekaterih neoperativnih nalog.¹⁷⁵

---

od Jevnice), pri prehodu Ribče–Slatnar, pri prehodu Drčar (med Spodnjimi Ribčami in Kresnicami, kjer je vozil čoln na žici) in pri Hotiču. Prehod čez reko je potekal z bređenjem, dostikrat pa tudi s čolni.

¹⁷² Partizanski koridor, str. 109–110; Ivan Belec - Beli: Obnovljeni Kamniško-zasavski odred, str. 208.

¹⁷³ Glede na številčno stanje je šlo za vod, sestavljen iz treh desetih. Zaradi originalnega imena minerska četa v nadaljevanju uporabljam prav tak izraz.

¹⁷⁴ Minerski tečaj je bil uspešno končan januarja 1944. Med drugim so tečajniki izvedli akcijo v tekstilni tovarni v Jaršah in nekajkrat zaminirali proggo.

¹⁷⁵ Šlandrova brigada bi tako lahko namenila več časa ofenzivnim nalogam, predvsem napadom na utrjene nemške postojanke, ne bi pa ji bilo več treba skrbeti za mobilizacijo, ranjence ... Na območju IV. operativne cone je bilo treba ustanoviti štiri odrede: Kamniško-savinjskega (ust. 15. 2. 1944), Koroškega (ust. kot Vzhodnokoroški odred 5. 2. 1944), Pohorskega (ust. 27. 6. 1944) in Kozjanskega (ust. 21. 3. 1944).

2.2 Ustanovitev odreda in njegove naloge

2.2.1 Prostor, na katerem je deloval odred

Prostor med Kamnikom, Celjem in Savo je gričevnat, hribovit, teže prehodan, poraščen z gozdom, s strmimi nakloni in kar dobro prehodnimi dolinami, ki so glavne smeri na območju. Reka Sava pusti območju pomemben vtis. Na območju Litije si ustvari zadnjo ravnico pred sotesko med Litijo in Krškim. Podnebje je zmerno celinsko.¹⁷⁶ Značilnost poselitve so manjša naselja in zaselki na vrhovih in južnih pobočjih Posavskega hribovja, v dolinah pa prevladujejo večja gručasta naselja. Izstopajo tri rudarska mesta (Trbovlje, Zagorje, Hrastnik). Najpomembnejša povezava med drugo svetovno vojno je bila železniška proga Ljubljana-Zidani Most in Zidani Most-Celje, od cestnih komunikacij pa cesta Domžale-Trojane-Vransko. Ti dve sta bili strateškega pomena, druge pa so bile pomembne le v taktično-operativnem smislu. Okupacijske sile so jih uporabljale predvsem za nadzor območja.

V vojaškem smislu je območje zelo pomembno, saj potekata čez ta del Slovenije dve strateški evropski smeri: baltiško-jadranska in padsko-panonska. Za sile osi je območje pomenilo del povezave med italijanskim bojiščem (od leta 1943), vzhodno fronto in Balkanom, za partizansko stran pa je tam potekala povezava med enotami VII. korpusa in IV. operativne cone. Glavne vojaške smeri so med Ljubljansko in Celjsko kotlino¹⁷⁷ ter med Ljubljansko in Krško kotlino¹⁷⁸. Smeri in operativno območje so prikazani na spodnji sliki.

Prevali so bistvenega pomena, saj omogočajo nadzor nad prehodi iz Ljubljanske v Celjsko kotlino. Nemci so vse večje kraje na teh smereh dobro utrdili in vanje namestili posadke, da bi lahko nadzirali promet med obema kotlinama. A prav razgiban teren in zelo otežene prečne povezave so partizanom omogočale, da so

¹⁷⁶ Podnebje je zmerno celinsko (celinski padavinski režim, povprečna letna količina padavin med 1000 in 1300 mm, povprečna aprilaska temperatura je nižja od oktobrske, povprečna januarska temperatura znaša od 0 do -2 °C, julijska pa od 18 do 20 °C v ravninah in od 6 do 10 °C v višjih legah, število dni s padavinami med 120 in 130, čas trajanja snežne odeje povprečno 56 dni na leto).

¹⁷⁷ Trojanska (čez prelaz Trojane), črniška (čez prelaz Črnivec), tuhinjska (čez prelaz Kozjak) in moravska smer

¹⁷⁸ Dolska (Zagorje-Hrastnik-Laško), zasavska (Šentjakob-Litija-Zagorje), reška (Besnica-Šmartno pri Litiji-Radeče), janška (Domžale-Prežganje-Višnja Gora), temeniška (Moravče-Litija-Radohova vas; Trojane-Podkum-Trebnje) in radeška smer (Celje-Zidani Most-Tržišče).

se zadrževali na območjih med posameznimi smermi in upadali na komunikacije ter onemogočali običajen promet. Tako so prihajali v stik z dosti večjimi silami, kot so bili sami, kar je pomembno vplivalo na razkroj nemške bojne morale.

Zaradi zelo razširjene partizanske dejavnosti na Dolenjskem so Nemci nadzirali le Zasavsko in Dolsko smer, druge pa le občasno. Posebej zasavska smer je bila zaradi ozkosti zelo primerna za partizanske napade. Nemci so poskušali porušeno popraviti in spet vzpostaviti promet, toda »le malo vlakov je od leta 1944 do konca vojne brez ovir prevozilo progo skozi Zasavje«. ¹⁷⁹ Druge smeri, kot so janška, reška in temeniška, so bile uporabljene tako v ofenzivnih operacijah (vdori na osvobojeno ozemlje in očiščevalne akcije) nemških in kvizlinških enot kot v ofenzivah enot VII. korpusa.

2.2.2 Ustanovitev odreda in oblikovanje podrejenih enot

Štab IV. operativne cone je Kamniško-savinjski narodnoosvobodilni partizanski odred ustanovil oziroma obnovil 15. 2. 1944. ¹⁸⁰ Štab IV. operativne cone je določil

¹⁷⁹ Litijski zbornik NOB, 1, str. 236.

¹⁸⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/11, dok. št. 59. Odred se je sicer imenoval Kamniško-savinjski, vendar se je že na začetku uveljavilo ime Kamniško-zasavski odred, ker je deloval na kamniškem in zasavskem področju, ne pa tudi v Savinjski dolini, kot je bilo sprva načrtovano. V nadaljevanju označujem Kamniško-zasavski odred kot KZO (npr. 1. bataljon KZO ali minerska četa KZO).

štab odreda, ki sta ga sestavljala komandant Ivan Belec - Beli in politični komisar Anton Grošelj - Jesen. Odred naj bi imel dva bataljona. 1. bataljon naj bi deloval na desnem bregu Save (Dolenjska), njegova poglavitna naloga bi bila prevzemanje novincev in drugih ljudi, ki so bili namenjeni na Dolenjsko, nazaj pa naj bi prenašal orožje, strelivo in drugo opremo. 2. bataljon naj bi bil na levem bregu Save, sprejemal naj bi orožje in opremo od 1. bataljona in skrbel za skladiščenje in razpošiljanje prispele opreme. Naloga minerske čete je bila miniranje komunikacij. Odred je moral skrbeti tudi za skladišča orožja in organiziranje tehničnih delavnic. Območje, ki ga je pokrival odred, je zajemalo vse ozemlje znotraj črte Kamnik-Menina-Vransko-Celje-Zidani Most-Litija-Domžale-Kamnik.

Odred je deloval na »odredni« način: s številnimi manjšimi akcijami je vznemirjal nasprotnika, ves čas nadziral ozemlje, mobiliziral ljudi, skrbel za skladišča in delavnice, vse akcije je izvajal z majhnimi enotami, in sicer vodi, četami, redkeje z bataljoni. Odred kot celota je ponavadi sodeloval v vnaprej načrtovanih akcijah, ki so jih vodile brigade. Te so imele v sestavi nekaj težje oborožitve, kar je bilo nujno za napade na utrjene postojanke. Odred je imel nalogo zaščite dostopov iz posameznih smeri na območje bojev, sam pa se je, kot vse partizanske enote, izogibal frontalnemu bojevanju.

Na Štajerskem, in s tem tudi na območju KZO, so za boj proti »bandam« Nemci večinoma uporabljali 25. policijski polk SS (25. SS Polizei Regiment), h kateremu je spadala vsa policija SS na Štajerskem. Njegove enote so menjale postojanke skladno s potrebami. Za nadzor ozemlja in za boj proti partizanom je na Štajerskem deloval Wehrmannschaftski polk Spodnja Štajerska (Wehrmannschaft Regiment Untersteiermark)¹⁸¹, na območju Kamnika in Litije pa so se predvsem pozimi 1944/1945 razširile postojanke Gorenjskega domobranstva (Oberkrainer Selbstschutz). Za varovanje komunikacij so bili angažirani 18. polk deželnih strelcev (18. Landeschützenregiment)¹⁸² in obmejne čete (Grenzwachtkompanien)¹⁸³.

¹⁸¹ Wehrmannschaft je nastal spomladi 1941 po zgledu Sturmabteilungen (SA). V njem so bili za orožje sposobni moški, ki naj bi jih vojaško izobrazili in ponemčili. Vojaško, politično in jezikovno so se izobraževali ob dela prostih dneh. Wehrmannschaftski polk Spodnja Štajerska je bil formiran 1. 3. 1944. Po hudih izgubah v partizanski ofenzivi v Zgornji Savinjski dolini poleti 1944 se je začel razkroj Wehrmannschafta, tako da so jeseni 1944 ostale pripadnike vključili v Volkssturm, ki so ga aprila 1945 razpustili zaradi nezanesljivosti moštva (Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, str. 414).

¹⁸² 922. bataljon je varoval železniško progo v Zasavju, 611. progo Celje-Dravograd, 649. pa progo Celje-Grobelno.

¹⁸³ 18. polk deželnih strelcev in obmejne čete so spadali pod Obmejni odsek

Ob ustanovitvi odreda enote niso bile popolnjene, ker je primanjkovalo tako ljudi kot oborožitve, zato je kar nekaj časa trajalo, da je odred lahko začel izpolnjevati naloge. V poročilu štaba IV. operativne cone Glavnemu štabu NOV in POS z dne 18. 4. 1944 že lahko beremo, da je štab odreda popolnjen, 1. bataljon ima dve četi, 2. tri, minerska četa pa tri vode.¹⁸⁴

2.2.3 Razbitje Kamniško-zasavske čete pri Oklem 24. 2. 1944

Začetek je bil torej spodbuden, nepričakovano pa je prišlo do nemške akcije, ki je povzročila skorajšnje uničenje odreda. 23. 2. 1944 je bila Kamniško-zasavska četa v Brezovici pri Dobu, proti večeru je odšla v smeri Dobovelj in od tam v jutranjih urah v približno kilometer oddaljen zaselek Oklo nad Goričico pri Ihanu. Četa se je skupaj s člani Okrožnega komiteja KP Slovenije za Kamnik, ki so prišli na dogovorjeno mesto, namestila po treh hišah, ki so stale v nižjem delu čistine. Postavljena so bila štiri stražarska mesta. Še pred 8. uro zjutraj so nemški policisti in »raztrganci«¹⁸⁵ nenadoma zasedli ključne točke okoli zaselka in tako obkolili četo. Patrulje so bile odposlane tik pred začetkom napada, ki se je začel ob 8. uri. V vseh treh hišah je bilo 105 ljudi, od teh je bilo oboroženih 63 oziroma 60 odstotkov¹⁸⁶. Nemci so dosegli popolno presenečenje in uničili celo četo.

Padlo je 48 partizanov in devet članov OK Kamnik, trije so bili ranjeni, Nemci pa so zajeli 27 borcev. Celotne partizanske izgube so znašale 87 ljudi oziroma 83 odstotkov. Seveda so bile velike tudi materialne izgube: mitraljez, puškomitraljez,

---

(Grenzwachtabschnitt) v Beljaku, ta pa pod 438. divizijo za posebno uporabo (438. Division zur besonderen Verwendung). Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 143, VI/17, dok. št. 83.

¹⁸⁴ Prav zaradi območja delovanja se je minerska četa dostikrat štela kot 3. četa 2. bataljona, kar je bilo velikokrat zmotno navedeno v dokumentih. Tudi ko je bila pozneje ustanovljena 3. četa 2. bataljona, se je to četo v dokumentih navajalo kot 4. četo 2. bataljona. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/13, dok. št. 8.

¹⁸⁵ Raztrganci: tudi Gegenbanden, pripadniki posebne oborožene skupine nemške varnostne policije in gestapa za boj proti manjšim partizanskim skupinam in za odkrivanje njihovih sodelavcev med prebivalstvom med leti 1942 in 1944. Med raztrgance je policija pritegnila vodiče nemških enot, izvidnike in obveščevalce ter prebegle partizane, ki so izdali soborce. Ime raztrganci so dobili po oblekah: nosili so raztrgane obleke s partizanskimi oznakami, da bi lažje odkrivali in napadali partizanske tabore, terenske aktiviste in kurirje ter ugotavljali, kdo podpira partizane. V kamniškem okrožju je delovala »skupina raztrgancev Martin«. (Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek, str. 118).

¹⁸⁶ Neoboroženi so bili novomobilizirani vojaki.

približno 60 pušk, vse bombe, strelivo, pištole in oprema, ki so jo imeli padli in zajeti. Izgubljena je bila skoraj vsa oprema. Rešilo se je okoli 20 ljudi. Izgubljeni so bili tudi dokumenti čete, med katerimi so bili podatki o številu ljudi, ki so prešli Savo februarja, in poimenski seznam borcev. V napadu je sodelovalo od 80 do 100 policistov, gestapovcev in raztrgancev, ki so bili oboroženi z avtomatskim orožjem, za podporo pa so imeli minomete, tromblonske mine in dve protitankovski puški. Nemci so imeli 10 mrtvih.

V četi med napadom ni bilo štaba odreda, ker je bil takrat na poti k četi, pred tem pa je organiziral prehode čez reko Savo. Poveljstvo čete ni bilo sposobno, da samo vodi obrambni boj oziroma preboj v gozd, ker je bil dan prej ranjen poveljnik čete, namestnik poveljnika in namestnik političnega komisarja pa sta bila v zaščitnici, ki jo je četa dala za zavarovanje partijske šole oblastnega komiteja za Štajersko. Preboj ni bil mogoč, ker je bila četa obkoljena, okoli hiš pa je bila čistina, ki so jo pokrivali Nemci. Stražarska mesta so bila slabo postavljena. O hitrosti nemške akcije potrjuje tudi to, da kmet iz zaselka, ki je bil poslan v dolino, ni mogel opozoriti čete, ker so ga Nemci na poti domov prehiteli.

Kot je poročal štab IV. operativne cone, je s tem porazom zelo padla morala prebivalstva, kar je otežilo mobilizacijo, velik udarec je bil izguba moštva in opreme, izgubo pa so primerjali celo z uničenjem Pohorskega bataljona. Tako so na celotnem območju, kjer naj bi deloval Kamniško-zasavski odred, ostale le minerska četa in specialne patrolje.¹⁸⁷

2.2.4 Prehodi čez reko Savo, organiziranje odrednih prevoznih postaj in mobilizacija do junija 1944

Reka Sava je že zaradi svoje velikosti pomenila glavno oviro pri uspešni organizaciji prehodov iz IV. operativne cone v VII. korpus in obratno. Vendar to ni bila edina ovira. Treba je bilo premagati cesto na obeh straneh reke in zelo dobro zastraženo železniško progo ter nemško-italijansko razmejitveno črto, ki je bila zaminirana in zavarovana z žičnatimi ovirami. Pomen stalne zveze med IV. operativno cono in VII. korpusom je bil zelo velik že zaradi prenašanja ukazov in načrtov, seveda pa tudi zaradi transporta novomobilizirancev s Štajerske na Dolenjsko in orožja, streliva ter opreme v obratni smeri.

Ob Savi je bila dobro organizirana mreža kanalov. Reko so ponavadi brodili, zelo pogosto pa prečkali s čolni ali z brodom, dokler je ta deloval. K organizaciji

¹⁸⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/11, dok. št. 93 in 99.

prehodov čez Savo je spadalo izdelovanje čolnov (ponavadi pri kakem kmetu, kot npr. v Hotiču). Pomembno je, da je bila velika večina ljudi ob Savi na strani NOB. Tako je bilo mogoče organizirati dober obveščevalni sistem, sistem preskrbe in nastanitve ljudi ter podobno. Prehodi so delovali vsako noč vse letne čase, razen ko je reka nadpovprečno narasla. Dobra organizacija je bila nujna zaradi velikosti transportov in dolžine poti.¹⁸⁸

Štab KZO se je takoj po ustanovitvi lotil dela pri izboljšanju prehodov čez reko Savo. Ustanavljanje odrednih prevoznih postaj¹⁸⁹ je potekalo počasi zaradi izgub pri Oklem. Vendar je štabu uspelo, da je do začetka aprila pripravil nove prehode čez Savo, do takrat pa so reko prečkali na dveh starih prehodih pri Jevnici (prehod pri Lipi) in Ribčah (Ribče-Slatnar). Organizirane so bile tri OPS.

OPS-1 je imela dva prehoda čez reko: prvi je bil prehod Mačkovina (bredenje in čolni), drugi pa most v vasi Sava. Pri okoliških kmetih je bilo organizirano izdelovanje čolnov. Prehod čez most (pokriti most za pešce in vprege) je bil mogoč le za posamezne ilegalce ali manjše količine opreme. Posebej pomembna je bila osvoboditev Save 9. 9.-28. 9. 1944, ko je bil čez most organiziran prehod vpreg za oskrbo. Pot je od Save vodila do Mamolja, od tam pa do Čateža in dalje do Žužemberka.

OPS-2 je bila po svoji zmogljivosti najmočnejša, prevoz je potekal s čolni, ki so jih izdelovali v Hotiču. Vedno je bilo na razpolago 4-5 čolnov. Prehod Save je potekal zahodno od Hotiča pri Litiji (Hotič-Presenčev mlin, bredenje in čolni). Poseben podvig OPS-2 je bil prevoz 6. in 11. brigade 23./24. 12. 1944, ko sta se vračali v sestav IV. operativne cone. Zaradi pomembnosti tega prehoda so vezisti KZO napeljali poljsko telefonsko linijo, ki je vodila od Strmca pri Vačah, po dnu Save do Kresniškega vrha na desnem bregu reke. Telefonsko žico so zasegli ob železnici, telefone pa pobrali iz železniških čuvajnic.¹⁹⁰ Poleg prehoda s čolni je bila ena od možnosti še žičnica tovarne apna v Kresnicah, ki je nehala obratovati

---

¹⁸⁸ Pot iz Štajerske na Dolenjsko je bila dolga 70-80 km, zato so jo razdelili na tri etape. Prva je potekala z moravškega sektorja čez Savo na območje Janč ali Mamolja, druga od tam do območja Sv. Križa, tretja, najdaljša, pa do Zagradca, Žužemberka ali do Dvora pri Žužemberku. Dolenjski odred je organiziral dve bazi, kjer so se novinci in drugi najedli in odpočili; bazi sta bili na območju Janč in Mamolja ter na območju Sv. Križa. (Jože Peskar: Dolenjski odred, str. 265-266; Ignac Vozelj, ustni vir; Franc Rajšek, ustni vir).

¹⁸⁹ OPS - odredne prevozne stanice.

¹⁹⁰ Ignac Vozelj, ustni vir.

29. 3. 1944. Speljana je bila med tovarno in kamnolomom v Zapodju. Prevoz ljudi je bil zelo tvegan, dalo pa se je prevažati pošto, orožje in drugo opremo.¹⁹¹

OPS-3 je delovala na območju med Senožeti in Ribčami na levem bregu oziroma med Jevnico in Kresnicami na desnem. Do srede leta 1943 je med Senožeti in Jevnico vozil brod, nato so ga zažgali, pozneje so prehajali s čolnom ali bređenjem. To je bilo izvedljivo zaradi širine reke ob normalnem vodostaju. Na tem odseku so bili trije prehodi: pri Lipi (zahodno od Senožeti, bređenje in čolni), Ribče-Slatnar (bređenje in čolni) in Drčar (Spodnje Ribče-Kresnice, čoln na žici). Pot je vodila od Save na Dolgo nogo, Kresniški Vrh oziroma Golišče, od tam pa vzporedno z reko Savo do Štangarskih Poljan, mimo Šmartnega pri Litiji in gradu Bogenšperk do Kostrevice in območja Sv. Križa.¹⁹²

Prehod čez reko Savo je bil z ustanovitvijo odrednih prevoznih postaj tako precej olajšan, stara prehoda bistveno razbremenjena, možnosti odkritja transportov in zased manjše, zveza med obema bregovoma pa mogoča tudi, če je bil en prehod onemogočen.

Točnih podatkov o številu ljudi, ki so potovali čez reko, ni mogoče ugotoviti. Čez reko niso potovali le novomobiliziranci, temveč tudi številni ranjenci, tečajniki, poslani v šole pri GŠ NOV in POS, poveljniki in člani štabov, poslani iz GŠ v enote IV. operativne cone, razni delegati, kurirji, člani zavezniških vojaških misij pri slovenski narodnoosvobodilni vojski, nemški vojni ujetniki, zavezniški letalci, ki so bili sestreljeni in so jih rešili pripadniki odporniških gibanj, pobegli zavezniški vojni ujetniki in številni civilisti, ki so se zatekli na Dolenjsko. Realna številka vseh oseb je med 12 in 13 tisoč ljudi, ki so bili razdeljeni v približno 120 večjih in manjših transportov. V partizanskem koridorju navajajo, da je bilo po seštevkih iz ustnih virov približno 24.000 ljudi, a postavljajo Peskarjevo oceno (okoli 6000 ljudi po pisnih virih) kot zelo verjetno.¹⁹³

Odred je izpolnjeval tudi nalogo mobiliziranja. Do 1. 4. 1944 je odred mobiliziral več kot 400 borcev, aprila 1944 1034 (od 2119, kolikor so jih mobilizirale vse enote IV. operativne cone) in maja 1944 990 (od 2480).¹⁹⁴ Od 1. 1. do 1. 5.

¹⁹¹ Ta tovarna žičnica obratuje za potrebe tovarne gradbenega materiala (apno) v Kresnicah še danes.

¹⁹² Partizanski koridor, str. 114-118 in 151-165; Jože Peskar: Dolenjski odred, str. 265-268.

¹⁹³ Jože Peskar: Dolenjski odred, str. 269; Partizanski koridor, str. 186-190.

¹⁹⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/14, dok. št. 98.

1944 je bilo čez Savo poslanih 1234 ljudi; število je bilo dejansko precej večje, ker so bili podatki ob uničenju ene čete na Oklem izgubljeni.¹⁹⁵ Odred je med 1. 5. in 26. 5. prepeljal čez Savo 789 ljudi. V obdobju od 1. 1. 1944 do začetka junija 1944 je bilo čez Savo poslanih več kot 2023 ljudi.

2.4 Delovanje odreda do konca maja leta 1944

V prvem obdobju delovanja so izstopale tri stvari: podpora premiku XIV. divizije na Štajersko, diverzantske akcije in osvoboditev Moravske doline. Kot piše dr. Stiplovsšek, pomoč enot IV. operativne cone ni bila uspešna. Šlandrova brigada je sicer nase vezala nemške enote na litijškem in kamniškem območju, minerska četa KZO pa je napadala komunikacije, toda zaradi slabih zvez in pomanjkanja enot in kadra IV. operativna cona ni mogla onemogočiti nemške ofenzive proti diviziji; kljub temu je pohod na Štajersko uspel in divizija je spomladi 1944 začela krepiti napade na komunikacije in postojanke.¹⁹⁶

Minerska četa je med 18. 2. in 3. 3. 1944 devetkrat minirala progo Ljubljana-Zidani Most-Celje, promet je bil prekinjen skupaj 134 ur, uničenih je bilo 14 vagonov, poškodovani sta bili 2 lokomotivi. Najpogosteje minirana odseka proge sta bila Sava-Zagorje in Kresnice-Litija.¹⁹⁷ Izvedene so bile tudi akcije na druge komunikacije, 19. 2. je bil uničen transformator v Litiji, poškodovani so bili vsi električni drogovi, tako da so bili nekaj dni brez elektrike na širšem območju: v Litiji, Šmartnem, Kresnicah in na Savi, obratovati pa je prenehala litijska predilnica.¹⁹⁸

Med diverzantskimi akcijami je treba omeniti diverzijo v premogovniku Kisovec pri Zagorju 17. 3., ki jo je izvedlo šest minerjev minerske čete. Akcija je bila odmevna zato, ker je bil rudnik zelo poškodovan, proizvodnja pa dalj časa otežena. V akciji so bili uničeni štirje elektromotorji in dve črpalki, tako da je čez dan voda poplavila rove v višini enega metra. Minerji so delo dokončali s ponovno diverzijo v Kisovcu 29. 3., ko so uničili še kompresor. Nemški dokument¹⁹⁹ pravi, da je bil uničen najsodobnejši kompresor v revirjih. Rudnik je proizvedel okoli

¹⁹⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/13, dok. št. 8 in 93.

¹⁹⁶ Prav tam, str. 246–253; Zdravko Klanjšček: Pregled NOV 1941–1945 na Slovenskem, str. 220–221.

¹⁹⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/12, dok. št. 32, 40 ter VI/11, dok. št. 90, 139 in 147.

¹⁹⁸ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/11, dok. št. 72. Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 228.

¹⁹⁹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/12, dok. št. 146.

24 vagonov premoga na dan, proizvodnja pa se je po napadu zmanjšala za 250 ton na dan.²⁰⁰ Pohvala štaba IV. operativne cone je bila prebrana pred vsemi enotami cone, kar je zelo dvignilo moralo.²⁰¹

Seveda napadi na komunikacije niso prenehali: med 1. 3. in 31. 3. je bilo izvedenih enajst napadov na progo Zidani Most-Kresnice in eden na odsek Zidani Most-Celje, 19. 3. pa je odred porušil štiri cestne mostove na cesti Zagorje-Litija (med Mlinšami in Vidrgo).²⁰² Aprila in maja se je intenzivnost napadov zmanjšala - vse skupaj je bilo osem napadov - zaradi pomanjkanja minkoeksplozivnih sredstev.²⁰³ Dva voda minerske čete sta v akciji v Litiji uničila tovarniški transformator in vodne črpalke ter kretnice na postaji v Litiji. V tem napadu odred ni imel izgub, po spominih Ivana Belca - Belija pa je bilo zaradi uspeha akcije zamenjano poveljstvo železniške policije v Litiji.²⁰⁴

Železniška proga je bila zaradi minerskih akcij pogosto zaprta za promet, toda Nemcem je nekako uspevalo, da so sproti popravljali nastalo škodo in tako omogočali, da je promet potekal kolikor toliko normalno. Kljub temu je bil odsek proge Zidani Most-Kresnice od februarja dalje v nočnem času zaprt za promet, ker je bila nevarnost partizanskih akcij prevelika.²⁰⁵

Kot navaja Stiplovšek²⁰⁶, je štab IV. operativne cone skladno z navodili Glavnega štaba NOV in POS pripravil načrt za ofenzivne operacije sredi marca 1944.²⁰⁷ Štaba obeh brigad sta se odločila, da pred premikom na izhodišče za napad na Luče likvidirata orožniško postojanko v Moravčah, kar se je zgodilo 19. 3. 1944.

²⁰⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/12, dok. št. 51, 68, 95 in 146.

²⁰¹ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 229.

²⁰² Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/12, dok. št. 51 in 68.

²⁰³ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/14/, dok. št. 3.

²⁰⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/13, dok. št. 93, 102 in 162; Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 230; Ivan Belec - Beli: Obnovljeni Kamniško-zasavski odred, str. 212.

²⁰⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/11, dok. št. 147; VI/12, dok. št. 154 in VI/13, dok. št. 202.

²⁰⁶ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 281-284.

²⁰⁷ 18. marca naj bi namreč v ofenzivo prešel IX. korpus, ki naj bi mu delo olajšalo ofenzivno delovanje enot IV. operativne cone. Štab cone je tako podrejenim enotam poslal naloge - odredi naj povečajo aktivnosti na komunikacijah, 6. in 11. brigada pa naj napadeta postojanke (uničenje postojanke v Lučah) in glavno cestno komunikacijo Lukovica-Trojane-Vransko.

V Moravčah so bile sovražne enote nastanjene v dobro utrjeni in zavarovani kaplaniji ter v prav tako utrjenem prosvetnem domu; posadka je štela 42 orožnikov. V dolini Radomlje, v Domžalah in na Vačah so bile nemške posadke, zato je Šlandrova brigada zavarovala dostopne smeri (iz Domžal, Kamnika, Lukovice in Krašnje) z zasedami, z demonstrativnim napadom na Krašnjo pa odvrnila pozornost od glavnega cilja napada. Kamniško-zasavski odred je dobil nalogo, da ovira komunikacije in prepreči dostop do Moravč iz smeri Zagorja. Minerji odreda so tako porušili štiri mostove na cesti med Mlinšami in Vidrgo, na cesti do Moravč pa na več mestih naredili zaseke (s smrekami in drugim drevjem). Tako so preprečili Nemcem, da bi iz Zagorja poslali pomoč napadeni moravški postojanki.²⁰⁸

Napad 11. brigade na postojanko se je začel 19. 3. okoli 22. ure. Postojanka je bila dobro utrjena; minerskemu vođu KZO, ki je bil dodan brigadi, je približno ob pol treh ponoči uspelo zrušiti orožniško postojanko v kaplaniji, pol ure pozneje pa še prosvetni dom. Zgradbi sta bili zelo poškodovani, zajel jih je tudi ogenj, a Nemci se niso hoteli predati. Zatekli so se v betonske bunkerje v kletih. Partizani so se umaknili med sedmo in osmo uro zjutraj zaradi premajhnega števila sil, ki so bile na voljo za zavarovanje vseh dostopov v Moravško dolino.²⁰⁹ Pred tem so požgali še šolo in združni dom, v katerem je bila pisarna krajevne organizacije Koroške ljudske zveze (Kärntner Volksbund), poškodovana sta bila občinski urad in pošta. Zaplenjeno je bilo precej denarja, živilskih izkaznic in podobnega. Partizansko poročilo navaja, da so imeli Nemci dva mrtva in dva zajeta, okoli 15 ljudi je bilo ranjenih, nemško poročilo pa govori o dveh mrtvih in treh ranjenih. Partizani so imeli tri mrtve in tri ranjene.²¹⁰

Naslednjega dne, 20. 3., so Nemci patroljirali po dolini z lahkimi tanki, tovornimi vozili in avtomobili, popoldne pa je v Moravče pripeljala kolona 12 tovornjakov s spremstvom. Nemci so pobrali vse žive, ranjene in mrtve orožnike. Kolona se je naslednji dan, 21. 3., vrnila in pregledala območje. Postojanka je bila nato opuščena. Stiplovšek navaja poročilo domžalske orožniške postaje, da »so Moravče napadle tri brigade, po drugih vesteh pa okrog 4000 mož. S temi pretiranimi vestmi je verjetno poskušala opravičiti opustitev moravške postojanke«. ²¹¹

²⁰⁸ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 229.

²⁰⁹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/12, dok. št. 51, 68, 141 in 153.

²¹⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/12, dok. št. 68 in 153.

²¹¹ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 284.

Tako je bilo oblikovano prvo strnjeno osvobojeno ozemlje na Štajerskem²¹², »dobro organizirano zaledje partizanskih enot, izvoljeni pa so bili tudi prvi narodnoosvobodilni odbori na Štajerskem«, zaledna baza za partizansko delovanje v zahodnem delu Štajerske vse do konca julija 1944, ko so enote cone začele osvobajati Zgornjo Savinjsko dolino. Osvoboditev so ljudje skupaj s partizani proslavili 23. 3., ko so pripravili javni miting, na katerem je poleg drugih imel svoj program pevski zbor Kamniško-zasavskega odreda.²¹³

3 OFENZIVA NOV IN POS NA KOMUNIKACIJE POLETI IN JESENI LETA 1944

Poleti 1944 so se sile osi na vseh frontah umikale pred prodirajočimi zavezniki. GŠ NOV in POS je 31. 5. štabu IV. operativne cone izdal ukaz o pripravi načrtov za sistematično rušenje komunikacij na področju Štajerske,²¹⁴ kar naj bi preprečilo koncentracijo nasprotnikovih enot in onemogočilo prevoz enot in opreme med bojišči; v štab Cone je ukaz sicer prišel šele 16. 6., toda štab je že 7. 6. samoiniciativno izdal podrejenim enotam ukaz za prehod v ofenzivo. Načrt je bil poleti tudi uresničen, bistvo ofenzive na komunikacije pa je bilo v vsakodnevnih akcijah na vse komunikacije, ki niso dale možnosti Nemcem, da bi uničeno popravili in spet vzpostavili promet po njih.

3.1 Miniranje železniške proge Ljubljana–Zidani Most poleti 1944

Že prej številni napadi na glavno komunikacijsko žilo - železniško progo - so se po prehodu enot NOV in POS v ofenzivo še povečali.²¹⁵ Proga je bila sicer zelo obremenjena, saj je po njej vozilo okoli 100 transportov na dan, od tega več kot polovica za prevoz težkega orožja (tankov, topov).²¹⁶ Konec maja je bilo v Kamniško-zasavskem odredu 366 borcev in bork, od tega v štabu 17, v 1. bataljonu 145, v 2. bataljonu 151 in v minerski četi 53.²¹⁷

²¹² Imenovano tudi »Mala Rusija«.

²¹³ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 284.

²¹⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/13, dok. št. 151.

²¹⁵ Zaradi stalnega rušenja železniške proge in napadov na druge komunikacije so bili Nemci na območju IV. operativne cone prisiljeni, da sile iz Štajerske v Italijo pošiljajo čez Koroško, enote, ki so prispele v Maribor, pa so na poti v Italijo najprej preiskale Pohorje, po prihodu v Celje pa so bile odpeljane proti Italiji. Izčrpavanje nemških enot še pred prihodom na »pravo« bojišče v Italijo je negativno delovalo na moralo. Tudi to je bil prispevek k zavezniškim uspehom v boju proti silam osi.

²¹⁶ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 215.

²¹⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/14, dok. št. 3.

Napadi na komunikacije so se povečali po 20. 6. 1944. Junija so bile glavne akcije naslednje: 1. 6. pri železniški postaji Zagorje uničena lokomotiva in vagoni oklepnega vlaka, 6. 6. med Zagorjem in Savo poškodovana potniški vlak in proga, 8. 6. minirana proga na odseku Zagorje-Sava, uničeni so bili štirje vagoni z lokomotivo ter 50 metrov proge, 11. 6. uničeno oporišče Wehrmannschafta v Lokah pri Zagorju, 13. 6. med Litijo in Šmartnim pri Litiji uničeni telegrafski in telefonski drogovi, 20. 6. ob cesti Besnica-Volavljje-Prežganje, 20. ali 21. 6. med Savo in Zagorjem uničenih 70 metrov tirov in vlak, 23. 6. proga pri Litiji.²¹⁸ Litijska predilnica je bila 24. 6. ponovno tarča minerske čete, ko so bile minirane vodne črpalke. 25. 6. je uspelo minerski četi za več dni ustaviti promet na progi, saj so minirali progo pri Renkah v zelo ozkem in le po progi dostopnem delu. Promet je bil prekinjen od 21. 6. do 27. 6. 1944²¹⁹ oziroma do 30. 6.,²²⁰ ker je bila minirana proga pri Zidanem Mostu.

Julija je odred vsaj enkrat na teden miniral železniško progo, najpomembnejše akcije pa so bile: 2. 7. (med Savo in Zagorjem porušenih 60 metrov proge), 7. 7. (med Laškim in Celjem - v Tremerjih - uničen vojaški vlak z 11 vagoni in 60 metri proge), 11. 7. (uničen železniški most pri Ponovičah), 12. 7. (uničen vlak med Hrastnikom in Zidanim Mostom), 14. 7. (uničen železniški most med Lazami in Zalogom), 17. 7. (miniran železniški most kamnite konstrukcije, dolg 24 metrov, pri Mošeniku, uničena sta bila oba podporna stebra, kar je povzročilo, da se je most porušil) in 28. 7. (uničen potniški vlak in 120 metrov proge med Savo in Zagorjem).²²¹

Miniranje mostu pri Mošeniku opisuje v Litijskem zborniku Alojz Žužek - Tarzan po pripovedi Ivana Okrajška, prvega poveljnika minerske čete:

»Julija 1944 smo se lotili miniranja železniškega mostu v Mošeniku pri Savi, zgrajenega iz obklesanega kamna. Ponoči je most vedno varovala zaseda, ..., podnevi pa so se vsakih pet minut vrstile ob njem patrolje. Že prej sem šel s Tarzanom, ki je poznal teren, v skalovje nad mostom ter z daljnogledom opazoval most ... Naredil sem skico in na njej označil, kako ga bomo zamirali. Odločili

²¹⁸ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 231; Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/14, dok. št. 41, 54 in 155.

²¹⁹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/14, dok. št. 98; Alojz Žužek - Tarzan: Minerske akcije na progi v Zasavju, str. 230-231.

²²⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/14, dok. št. 77.

²²¹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 47, 67 in 158. Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 231.

smo se, da ga bomo minirali podnevi, med obhodom dveh patrolj. ... Miniranje podnevi (pa) je moralo biti opravljeno v vsega nekaj minutah in vsi minerji v akciji so morali delati natančno, hitro in brez najmanjše napake in zamude. ... V dvanajst vreč eksploziva po dvajset kilogramov, vse trdno zavite, smo vstavili inicialne naboje in posebej še hitro gorečo vrvico z že vstavljenimi detonatorji. ... vsak je do podrobnosti poznal svojo nalogo. Ob devetih dopoldne smo se priplazili v bližino mostu in ko je patrolja izginila za ovinkom, smo stekli pod most. Sedel sem za vrat velikemu minerju in potem so mi podajali v roke eno vrečo eksploziva za drugo. ... Za menoj je minerec, ki je prav tako sedel za vratom soborca, vtikal v mine zažigalne vrvice z vžigalniki in jih spajal med seboj. Ko smo razmestili vso strelivo, smo eno vrečo eksploziva položili še na progo ter jo zažgali. S tem se dal tudi znamenje, naj že prej določeni minerec prižge vrvico za miniranje mostu, mi pa smo stekli stran. Komaj smo prišli z nevarnega območja, že je strašno zagrmelo... Nemci so nas opazili in začeli streljati za nami, mi pa smo bili veseli, da je šlo vse po načrtu in da smo zrušili tri četrtine mostu ...«²²²

Nemci so most popravili tako, da so pripeljali večjo količino železniških pragov, jih povezali skupaj in z njimi zapolnili praznino, nato so čeznje položili tračnice. Toda že 2. 8. je borcem minerske čete uspelo zažgati železniške pragove in uničiti zasilni most. Ognja namreč zaradi hude vročine ni bilo mogoče pogasiti.²²³

Pri miniranju komunikacij so morali minerji in drugi člani odreda uporabljati posebne taktike. Sodelovali so z zaposlenimi na železnici in drugimi obveščevalci, ki so poznali vozne rede vlakov. Do proge je bilo treba priti čim bolj neopazno, namestiti mine in jih zamaskirati. Po premiku na varno razdaljo so minerji lahko počakali na prvi ali na prav določeni vlak. Največji uspeh je bil, če je bila uničena lokomotiva. Kot protiukrep so bili pred lokomotivo pripeti trije vagoni, naloženi s peskom ali kamenjem. Toda partizani so spet iznašli protiukrep: pustili so daljšo vžigalno vrvico ali uporabljali mine z električnim vžigalnikom, proti katerim ni bilo obrambe, saj se je mina sprožila s pritiskom ročice. Dostikrat so partizani po eksploziji položenih min izvedli napad na poškodovani vlak, prisilili posadko ali vojaštvo k vdaji in zaplenili tovor na vlaku. Po izvedeni akciji se je bilo treba varno umakniti, zato za miniranje ni bil primeren vsak kraj. Akcije so opravljali na območjih, poraščenih z gozdom, ali na odsekih proge, kjer je bil

²²² Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 219-220.

²²³ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 83.

strm teren, ki je onemogočal posredovanje Nemcev. Predvsem napade večjega obsega je bilo treba zavarovati z zasedami, kar je po navadi opravil kateri od bataljonov odreda.

Minerske akcije so najpogosteje izvajale skupine dveh ali treh minerjev, oboroženih z lahkim orožjem, s kar največjo mogočo količino eksploziva (plastik ali nobel 808, vžigalniki vseh vrst, vžigalne vrvice ...) ter s pionirskim orodjem (noži, lopatke ...). Majhne skupine so se lažje prikrivale in neopazno približale ciljem, hkrati pa so bile dovolj velike, da je lahko en borec kril druga dva pri premiku. Če je bil eden od treh ranjen, je bilo ranjenca še vedno mogoče spraviti nazaj na varno.

Seveda Nemci niso čakali, temveč so s t. i. gradbenimi vagoni oziroma lokomotivami kolikor hitro se je dalo spet popravili poškodovani del proge in ponovno vzpostavili promet. Manjše uničene mostove so popravili tako, da so praznino zapolnili z železniškimi pragovi in čeznje položili tračnice. Tako je bilo mogoče po navadi v 12-24 urah ali vsaj v nekaj dneh spet vzpostaviti promet. Popravila večjih mostov in podpornega ostenja pa so potekala precej več časa, do nekaj tednov ali celo mesec in več. V tem času je potniški promet potekal s prestopanjem.²²⁴

3.2 Naloge Kamniško-zasavskega odreda pri osvobajanju Zgornje Savinjske doline²²⁵

Brigade so imele nalogo osvoboditi večje utrjene kraje, odred pa je ostal na svojem območju. Med pripravami na ofenzivo je opravil zanimivo nalogo: čez reko Savo

---

²²⁴ Ignac Vozelj, ustni vir.

²²⁵ Štab IV. operativne cone se je odločil osvoboditi Zgornjo Savinjsko dolino zaradi pomena tega območja (povezuje Savinjsko dolino s Koroško in omogoči dostop do Kamnika prek Gornjega Grada in Črničva, vendar je hkrati odmaknjeno od glavnih komunikacij), gospodarskega pomena (lesna industrija), razmeroma slabe zavarovanosti območja (ni bilo večjih vojaških in policijskih enot) in dobre možnosti obrambe po končanem osvobajanju. Na območju bi lahko nemoteno delovale zaledne partizanske ustanove (bolnišnice, delavnice), mogoče pa bi bilo izvesti popolno mobilizacijo. Poseben pomen je bil dan možnosti zaplembe večje količine orožja, s katerim bi opremili novince in tako povečali moč enot cone. V Zgornji Savinjski dolini so bile enote Wehrmannschaftskega polka Untersteiermark, orožniki in gozdna zaščita v skupni moči okoli 900 ljudi.

je prepeljal havbico kalibra 75 mm, namenjeno gorski bateriji Šlandrove brigade za napade na utrjene objekte v Zgornji Savinjski dolini.²²⁶

Zvečer 31. 7. 1944 so padle postojanke na Ljubnem in v Lučah²²⁷, v Šmartnem ob Paki ter v Gornjem Gradu. Zaradi teh uspehov so Nemci avgusta umaknili posadke iz Nazarij in Rečice ob Savinji v Mozirje, iz Motnika in Špitaliča, Bočne, Šmartnega v Tuhinjski dolini, Št. Ožbolta in s Trojan. Nepričakovano sta bila tako osvobojena dolina Drete in del Tuhinjske doline,²²⁸ septembra pa so bili osvobojeni še Mozirje, Letuš in Šmartno ob Paki.

Kot podpora napadu na Ljubno in Luče je odred dobil nalogo demonstrativno napasti Litijo, do česar je prišlo 30. 7. 1944 ob 8. uri zvečer. V napad je štab odreda vključil oba bataljona: 1. bataljon je blokiral Litijo z desnega brega reke Save, 2. bataljon pa napadel z leve strani. 1. bataljon je postavil zasede ob cesti Šmartno-Litija in obstreljeval most ter nekaj zgradb v Litiji. Pri tem mu je uspelo nevtralizirati stražarja pri župnišču in nato izvršiti rekvizicijo v trgovini.

2. bataljon je imel nalogo prodreti na postajo v Litiji, minirati progo in kretnice ter uničiti kretniško prestavljalnico. Bataljonu je uspel prodor do mesta, vendar minerske akcije ni mogel izvesti. Pokazalo se je, da se je približno 60 metrov od postaje utrdila enota policije SS, ki je imela približno 300 pripadnikov. Odpor je bil premočan, bataljon, ki je imel okoli 100 ljudi, pa je imel premalo sil za napad na tako močno enoto. Odred pri napadu ni imel izgub, enota v Litiji pa je imela 2 mrtva in 5 ranjenih. Kljub vsemu je odredu demonstrativni napad uspel, saj je ostala smer do Trojan zavarovana in tako ni bilo mogoče poslati pomoči nemškimi enotam v Zgornji Savinjski dolini, Nemci pa tudi niso ugotovili, kaj je glavni cilj ofenzive.²²⁹

---

²²⁶ Zaščito transporta je opravil 1. bataljon Kamniško-zasavskega odreda, prevoz pa OPS-3.

²²⁷ V glavnem napadu Šlandrove brigade je sodelovala skupina minerjev minerske čete odreda, ki jo je 5. 8. pohvalil štab IV. operativne cone, posebej pa je bil pohvaljen Ivan Okrajšek, poveljnik čete.

²²⁸ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 349-415; Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada, str. 313-333; Zdravko Klanjšček: Pregled NOV 1941-1945 na Slovenskem, str. 247-248; Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 102, 119, 145, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 164.

²²⁹ Ivan Belec - Beli, poveljnik odreda, se spominja, da so pozneje izvedeli, da so Nemci v Litiji mislili, da je cilj napada zavzetje Litije in zato od poveljstva zahtevali, naj okrepi

Že čez dva dni, 1. 8., je 2. bataljon dokazal svojo učinkovitost: enoti SS, ki je iz Podšentjurja patroljirala po okolici, je postavil zasedo med Zagorjem in Podšentjurjem, za zaščito pa je bila druga zaseda postavljena v smeri postojanke. Prva zaseda je bila uspešna.²³⁰ Po napadu so Nemci naredili izpad iz postojanke s patroljo okoli 30 mož, pri tem pa je svojo nalogo uspešno izpolnila varovalna zaseda, ki je preprečila nemški poseg. Nemci so imeli pri tem še deset mrtvih. Bataljon ni imel izgub.²³¹

Za dejavnost partizanskih enot in zalednih služb ter političnih organizacij na teh ozemljih je bila posebej nevarna nova nemška taktika, ki je posnemala partizansko: Nemci so z večjimi motoriziranimi enotami (okoli 300 vojakov) nenadno upadali na osvobojena in polosvobojena ozemlja; s hitrostjo in presenečenjem so zmedli partizanske enote, s tem pa povzročili številne žrtve tako med partizani kot med civilisti. Na teh pohodih so po navadi ropali in požigali, saj so poskušali uničiti zaledje partizanskih enot.²³² Na območje Zgornje Savinjske doline ni bilo lahko vdirati, ker je območje dobro naravno zavarovano, drugače pa je bilo z Moravško dolino in desnim bregom Save²³³. Okoli tega osvobojenega ozemlja so bile močne nemške postojanke, ki so predstavljale baze za vdore na osvobojeno ozemlje.²³⁴

---

postojanko v Litiji.

²³⁰ Padli so 4 vojaki, enemu je uspelo zbežati, eden pa se je ranjen hotel rešiti čez vodo, vendar je pri tem utonil.

²³¹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 67.

²³² Namen teh vdorov je bil potisniti partizanske enote stran od komunikacij, preprečiti mobilizacijo, demobilizirati prebivalstvo in preprečiti transport čez reko Savo. Vpade je olajšalo pomanjkanje partizanskih enot na tem območju, deloval je le 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda in zaledne enote, šele sredi avgusta sta prišli Šlandrova in Zidanškova brigada.

²³³ 6. 8. 1944 so poskušali Nemci in enota Črne roke prodreti iz smeri Kresnic, Jevnice in Prežganja na Janče, kjer je imel položaje 1. bataljon KZO. Najprej je prišlo do boja z enoto, ki je prodirala iz Kresnic. Kljub trikratnemu jurišu Nemcem ni uspelo prebiti partizanske obrambe, tako da so se bili prisiljeni umakniti. Na nemški strani je bilo 22 mrtvih in večje število ranjenih, 1. bataljon pa je imel 4 mrtve in 2 ranjena. Zaradi nevarnosti obkolitve bataljona s strani kolone iz Prežganja in Jevnice se je bataljon umaknil in do bojev ni prišlo. Naslednji vpad je bil že 9. 8., ko je nemška motorizirana kolona (oklepna vozila, lahki tanki in topovi, pehota) prodirala iz Litije proti Vačam. Enoti je uspelo zasesti Vače, toda v njih niso ostali dlje, tako da so ostale osvobojene.

²³⁴ V nadaljevanju tega poglavja pišem le o tistih nemških vpadih do konca septembra 1944, pri katerih je bil udeležen Kamniško-zasavski odred. O tem je dosti napisanega v knjigah dr. Miroslava Stiplovska Šlandrova brigada in Mirka Fajdige Zidanškova

Prvi koordinirani nemški vpad je bil 13. in 14. 8. 1944. Cilj vpada je bila Moravska dolina, nemške enote pa so prodirale iz treh smeri: prva kolona iz Krašnje čez Limbarsko Goro do Moravč, druga (s pomočjo tankov) iz Domžal do Moravč, tretja kolona pa iz Litije čez Grmač in Sv. Miklavža v Moravče. Napad je bil dobro pripravljen in odlično koordiniran, saj so se proti večeru 13. 8. vse tri kolone združile v Moravčah. Kolone, okrepljene z oklepnimi vozili in lahкими tanki, so šteje od 150 do 200 mož, 1. bataljon KZO je sicer poskušal prestreči prvo kolono v vasi Peče, vendar so se Nemci že umaknili oziroma odšli proti Moravčam. Pri požiganju in ropanju jih ni nihče oviral. Kljub premoči pa v Moravčah niso dolgo ostali. Zvečer 13. 8. so se umaknili na izhodišče in naslednji dan zjutraj ponovno prodrli do Moravč.²³⁵

Že 17. 8. so Nemci poskušali z novim vpadom, tokrat proti vasema Zgornji in Spodnji Prekar, ki ležita tik pod reliefno stopnjo ob Savi (Cicelj-Slivna). Okoli 200 mož pehote se je pomikalo iz Ribč proti vasema. Na grebenu med Grmačami in Zgornjim Prekarjem je bila 1. četa 2. bataljona KZO, ki je, ko so se napadalci primerno približali, udarila z vso silo in jih z jurišem pregnala v dolino. Boj je trajal 4 ure, pri tem je imela 1. četa 1 mrtvega in 2 ranjena, nemška enota pa 2 mrtva in več ranjenih.²³⁶ Hrana in živina je bila vrnjena kmetom v obeh vaseh, kar je okrepilo zaupanje do partizanov in dvignilo moralo. Med spopadom pri Zgornji Slivni je bila Zidanškova brigada, ki je prav tako vodila oster boj proti okoli 300 vojakom, ki jih je prisilila k umiku v Litijo.²³⁷

19. 8. zjutraj so Nemci začeli z obsežnim, dobro načrtovanim napadom na Moravško dolino, pri katerem je sodelovalo okoli 1400 mož iz Domžal, Šentvida, Prevoj, Krašnje in Ribč, v bojih pa so uporabili pehoto, tanke, minomete in letala. Prodirali so iz severa, zahoda in juga, torej podobno kot 13. in 14. 8.; zvečer je Nemcem s precejšnjimi izgubami po dnevu hudih bojov (zlasti na območju Ciclja in Murovice z Zidanškovo in Šlandrovo brigado) uspelo prodreti v Moravče, kmalu nato pa so se spet umaknili. Nemcem je prodor olajšalo dejstvo, da v bojih niso sodelovali 1. in 3. bataljon Šlandrove brigade in 2. bataljon KZO.²³⁸

---

brigada.

²³⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 109.

²³⁶ Prav tam.

²³⁷ Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada, str. 352.

²³⁸ Prav tam, str. 354-358.

21. 9. ob 17. uri je bila iz zasede napadena nemška kolona, sestavljena iz 12 tovornjakov, 3 lahkih tankov in motocikla, ki se je premikala iz Spodnjega proti Zgornjemu Hotiču. Zasede je postavila Zidanškova brigada, sodeloval pa je tudi odred. Prva zaseda, ki je bila ob cesti Spodnji Hotič-Zgornji Hotič, je kolono napadla in povzročila številne izgube: 30 mrtvih in ranjenih, sama pa je bila brez izgub. Druga zaseda je bila postavljena pod vasjo Konj, tretja pa na cesti Domžale-Litija. Ob prihodu nemške kolone 4 tankov, 2 oklepnih vozil in 12 tovornjakov je odprla ogenj in pri tem uničila posadke oklepnih vozil ter povzročila 15 mrtvih na tovornjakih.²³⁹

3.3 Napad na Mošenik 31. 8. in 5. 9. 1944

31. 8. (po drugih podatkih 1. 9.) je štab odreda prejel ukaz za uničenje železniškega mostu in bunkerja pri Mošeniku. V izvidnico je bila poslana patrolja, ki je ugotovila, da je bunker velik 2 krat 8 metrov, zgrajen meter pod zemljo, z utrjenimi zidovi iz zemlje in lesa. Imel je štiri strelne line.

1. bataljon, določen za napad, je akcijo začel ob 21. uri. Približno 20 metrov pred bunkerjem je bil onеспособljen stražar na mostu, ogenj iz puškomitraljezov je zadrževal Nemce pri tleh, partizanom pa omogočil vpad v bunker in zajetje cele posadke z opremo (zajetih je bilo 9 vojakov in ubita 2, zaplenjenih pa 9 polavtomatskih pušk, 2 puškomitraljeza, signalna pištola ter nekaj vojaške opreme). Medtem so minerji že zaminirali in porušili most.

2. bataljon naj bi onemogočil posredovanje iz vasi Sava, zato je postavil zasedo, pred Savo pa položil naletne mine. Okoli 21.30 so poslali pomoč napadenemu bunkerju, po enoinpolurnem boju so se morali Nemci vrniti v Savo. Nemške izgube niso bile ugotovljene, odred pa je imel 4 ranjene.²⁴⁰

Mošenik je bil ponovno napaden že 5. 9. Tokrat so bili cilji dva bunkerja in ena zgradba, v kateri so bili Nemci. Okoli 14. ure sta dve četi, določeni za napad, zasedli položaje in odprli ogenj iz puškomitraljezov. Boj je trajal tri ure. Četi sta izvedli tri juriše, pred tretjim pa je uspelo miniranje zgradbe, v kateri je bilo 35 ljudi, med njimi major in stotnik. Partizanom je uspel vpad v objekt, prišlo je do krajšega boja prsi na prsi, v katerem so padli 9 nemških vojakov in

²³⁹ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 81.

²⁴⁰ Arhiv Slovenije, II. oddelek, fond 1869, fascikel 329, mapa 1. Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 41.

2 podčastnika. Spet je prišla pomoč iz vasi Sava, vendar je bila zaseda odreda tudi tokrat dobro postavljena in je preprečila prihod okrepitev. V tem boju so imeli Nemci 11 padlih (2 podčastnika, 9 vojakov), zajetih 24 (major, stotnik, 2 podčastnika in 20 vojakov), partizanske izgube so bile v primerjavi s temi majhne – 5 ranjenih. Zaplenjeno je bilo dosti opreme in orožja: 1 mitraljez, 3 puškomitraljezi, 15 pušk, 1 signalna pištola, 4 bombe in 2630 nabojev, nekaj orožja je bilo uničenega.²⁴¹

Oba napada sta bila dobro pripravljena, predvsem zavarovanje in presenečenje sta razloga za majhne izgube. Posebej odmevno je bilo zajetje dveh častnikov. Štab IV. operativne cone je zato vsem borcem za njihovo uspešno delovanje izrekel priznanje in pohvalo, ki je bila prebrana pred vsemi enotami IV. operativne cone.²⁴²

3.4 Napad na železniški most pri Pogoniku 20. 9. 1944

GŠ NOV in POS je napad na železniški most pri Pogoniku najprej načrtoval že za junij 1944, vendar je bil preložen na september, ker so bile enote VII. korpusa zaposlene z operacijami v Suhi krajini, glavnina enot IV. operativne cone pa v Savinjski dolini in na Pohorju.²⁴³

Most leži med Kresnicami in Litijo na predelu, kjer je Sava ustvarila širok okljuk in se zelo razširila, tako da je postavljen na naraven otok sredi reke. Tik zraven mostu je grad Pogonik, dvotirna železniška proga pa poteka skozi okoli 200 metrov dolg predor. Most je bil dobro zastražen, v gradu Pogonik je bila nemška posadka, na ravnici ob mostu pa baterija protiletalskih topov (po podatkih Mirka Jermana 12 topov kalibra 20 mm²⁴⁴, po drugih pa 9 topov enakega kalibra²⁴⁵), nameščena na območju vse od leta 1942 dalje. Dostop do mostu je bistveno

²⁴¹ Prav tam in Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 76.

²⁴² Arhiv Slovenije, II. oddelek, fond 1869, fascikel 329, mapa 1.

²⁴³ Napad je bil najpomembnejša in najodmevnejša akcija v septembru. Najpomembnejša zato, ker je bil objekt na progi Ljubljana-Zidani Most poleg mostov v Zidanem Mostu ključnega pomena za delovanje proge in eden od ciljev strateškega pomena, najodmevnejša pa zato, ker sta v napadu sodelovala člana zavezniške vojaške misije stotnik James Goodwin in fotograf John Phillips, ki je reportažo o napadu in številne slike objavil v reviji Life 6. 11. 1944, kar je bila dobra propaganda za partizansko gibanje po svetu.

²⁴⁴ Mirko Jerman: Nekaterе akcije Šlandrove brigade na Litijsko-Moravškem območju, str. 199.

²⁴⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 85.

bolj ugoden z desne strani reke, kjer se z gozdom porasel hrib spusti do vode in omogoča bolj prikrit dostop.

Generalštab je vodstvo akcije zaupal štabu VII. korpusa, ki je 17. 9. izdal povelje, v katerem je dal Gubčevi in Cankarjevi brigadi ter Dolenjskemu odredu, ki so bili pod poveljstvom XV. divizije, nalogo, da po zavezniškem bombardiranju uničijo postojanko v gradu, bunkerje pri predoru in mostu ter postavijo zavarovanje proti Kresnicam, Lazam, Litiji, Šmartnem pri Litiji, Prežganju, Ljubljani in Preski. Za napad na most in zavarovanje na levem bregu reke je določil Šlandrovo in Zidanškovo brigado ter KZO pod poveljstvom operativnega štaba 6. in 11. brigade. Zavarovanje naj bi bilo postavljeno na smereh Ljubljana-Litija, proti Domžalam, Vačam in Zagorju, zasede pa naj bi postavili na območju Dolsko-Sv. Trojica-Vače-Sv. Gora. Pričakovali so velik uspeh zavezniških bombnikov, partizani pa naj bi izkoristili zmedo pri Nemcih neposredno po bombardiranju.²⁴⁶

Pripravili so približno 3000 kilogramov razstreliva (uporabili naj bi ga 880 kilogramov), dobro pa so delovale tudi zveze (radijske in telefonska med obema bregovoma Save, ki jo je že spomladi postavil Kamniško-zasavski odred). Operativni štab 6. in 11. brigade je glavno nalogo zaupal 6. brigadi, ki naj bi skupaj z minersko četo KZO izvedla napad na most in ga porušila. Zidanškova brigada in odred sta bila določena za zavarovanje. Toda tik preden naj bi se napad začel, je štab VII. korpusa obvestil operativni štab 6. in 11. brigade, da je napad preložen na 20. 9., ker enote XV. divizije še niso pripravljene. Enote so se umaknile od Save, premike pa so opazili Nemci, ki so začeli v oporišča dovažati okrepitve. Od Hotiča do Litije se je razvrstilo 450 vojakov s 6 tanki, še vedno pa je bilo nevarno, da bi Nemci posredovali iz drugih utrjenih krajev²⁴⁷.

Zaradi nevarnosti vpada enotam v hrbet se je moralo zavarovanje spremeniti. KZO je moral z bataljonom zavarovati smer proti Zagorju in Vranskem (zasedel je položaje pri Mlinšah), z drugim bataljonom pa postaviti zasedo pri Osredku nad Ponovičami. Trije bataljoni Šlandrove brigade so bili razvrščeni takole: 1. nad Spodnjim Hotičem (zavarovanje desnega boka napada), 2. nad cesto pri Zgornjem Logu (neposreden napad na most skupaj z minersko četo KZO), 3.

²⁴⁶ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 47. Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 480-482.

²⁴⁷ Litija (750 mož), Trbovlje (800 mož), Hrastnik (450 mož), Zagorje (400 mož). S trinajstimi kamioni vojakov se je okrepila posadka Šentvid pri Lukovici.

bataljon je ostal na Klancu (zavarovanje proti Limbarski Gori in Moravčam, bil je rezerva). Zidanškova brigada je imela nalogo zavarovati smeri iz Šentvida proti Sveti Trojici z enim bataljonom na Murovici in proti Senožetim prav tako z enim bataljonom, dva bataljona pa sta dobila nalogo napasti Nemce na cesti med Litijo in Zgornjim Logom.

Okoli 16.30 ure je priletelo šest bombnikov v spremstvu dveh lovcev in z višine 1000 metrov odvrгло bombe, ki pa so vse zgrešile cilj za 500 metrov in padle v reko, nekatere nevarno blizu partizanskim položajem. Nemška protiletalska obramba je obstreljevala letala, vendar neuspešno, preprečila pa je bombardiranje z nižje višine. Pomoč letal je bila neuspešna. Enote 6. brigade niso mogle prodreti do mostu, ker so bili Nemci dobro vkopani, pred položaji pa postavljeno minsko polje. Nemci so takoj odgovorili na napad s pehoto in tanki, a dobro postavljene zasede in obrambni položaji treh enot IV. operativne cone so napade zaustavili. Bataljon Kamniško-zasavskega odreda, ki je bil v zasedi nad Ponovičami, je odbil napad nemške čete s približno 100 vojaki.

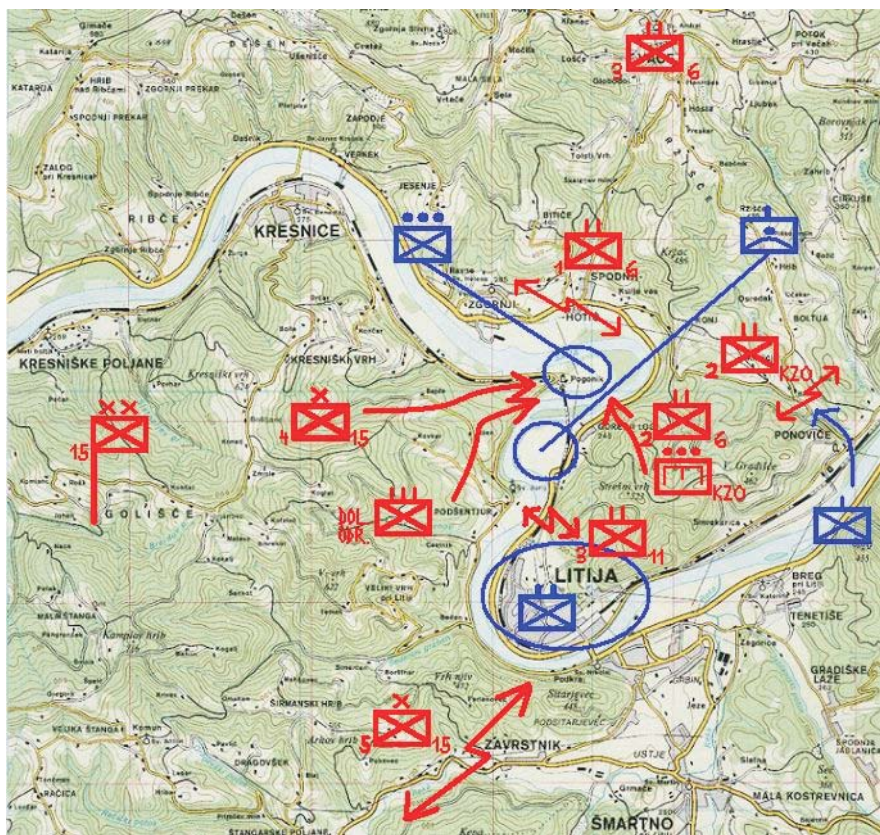
Na levem bregu napad ni bil uspešen, nasprotno pa je bilo na desnem, kjer je enotam Gubčeve in Cankarjeve brigade ter Dolenjskega odreda uspelo uničiti postojanko v gradu, nato pa prodreti do mostu. Zaradi pomanjkanja pionirskega orodja minerji razstreliva niso ustrezno namestili in most le delno porušili ter onesposobili za promet. Večjih količin razstreliva ni bilo, ker je bil pripravljen na levem bregu. Uničena sta bila dva protiletalska topova, zajetih pa približno 30 vojakov.²⁴⁸

Napad torej ni bil popolnoma uspešen, ker je bil most le težko poškodovan, ne pa porušen. Po mnenju operativnega štaba 6. in 11. brigade bi napad 18. 9. brez težav uspel, saj bi dosegli popolno presenečenje, Nemci pa ne bi bili sposobni hitre reakcije. Tudi protiletalska baterija ne bi mogla s polno močjo odgovoriti na napad, saj so polovico topov čistili. Napad 20. 9. je bil izvršen v bistveno težjih okoliščinah. Kljub vsemu pa je zavezniško bombardiranje dokazalo tako partizanom kot prebivalstvu, da zavezniki podpirajo narodnoosvobodilni boj.²⁴⁹

---

²⁴⁸ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, IV/16, dok. št. 60, 65, 81 in 85. Mirko Jerman: Nekateri akcije Šlandrove brigade na litijsko-moravškem območju, str. 198-204.

²⁴⁹ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 486.

Ker je bil cilj prihoda Šlandrove in Zidanškove brigade na litijsko območje onesposobitev železniške proge, ni pa povsem uspel napad na Pogonik, se je operativni štab odločil, da opravi še dve akciji na progi. 3000 kilogramov razstreliva, ki je ostalo od napada, so si razdelili Šlandrova in Zidanškova brigada ter Kamniško-zasavski odred; vsak je dobil tretjino.²⁵⁰ 22. 9. so porušili železniški most pri postaji Sava, 23. 9. pa na težko dostopnem mestu pri Renkah med Savo in Zagorjem podporni zid, dolg 200 metrov in širok 2 metra, ter 300 metrov dolg železniški tir. Proga naj bi bila neprevozna vsaj štirinajst dni. V obeh akcijah so bili enotam Šlandrove brigade dodeljeni minerji minerske čete odreda.

²⁵⁰ Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada, str. 407.

3.5 Diverzantske akcije do oktobra 1944 in mobilizacija

Glavni štab NOV in POS je 30. 7. 1944 štabu IV. operativne cone poslal novo navodilo o nalogah in sektorjih delovanja odredov.²⁵¹ Glavni poudarki so bili na širjenju nadziranih območij, diverzantskih akcijah v nasprotnikovem zaledju ter sodelovanju z brigadami, neprestanem premikanju, pridobivanju orožja in druge opreme ter na mobilizaciji.²⁵²

Julija sta bili izvedeni dve diverziji v industrijskih obratih: 14. 7. v kemični tovarni v Podgradu, kjer je bilo zaplenjenega precej pisarniškega materiala in surovin za izdelavo podplatov za čevlje, in 20. 7. v Zagorju, v tovarni Vesta. Zaplenili so veliko količino uniform (950 vojaških suknjičev, 370 srajc, 3 bale gumiranega platna). Od takrat je bila večina minerjev oblečena v delno predelane nemške uniforme.²⁵³

Odred je bil posebno aktiven na začetku avgusta. 1. 8. je 1. bataljon uničil telefonsko linijo Šmartno-Prežganje, minerski vod pa med Laškim in Celjem vojaški transport in 40 metrov proge. 2. 8. je bil zažgan zasilni most iz železniških pragov v Mošeniku, 3. 8. je bilo uničenih 200 metrov proge med Savo in Zagorjem ter dva bunkerja pri Kisovcu. 4. 8. je odred iz zasede napadel nemško kolono okoli 150 mož, povzročil 5 mrtvih in 20 ranjenih na nemški strani, sam pa ni

---

²⁵¹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 36.

²⁵² Predstavljen je primer uničenja postojanke na Vačah s pošto pošiljko. Poveljnik minerske čete Ivan Okrajšek je izdelal paket, v katerega je namestil tempirano bombo. Paket so 6. 7. 1944 izročili poštarju, ki ga je nato skupaj z drugo pošto dostavil posadki na Vačah. Bomba je imela vžigalnik, ki se je sprožil pri odpiranju paketa. Akcija je po spominih Ivana Belca - Belija uspela bolj, kot so pričakovali. Eksplozija je popolnoma porušila prvo poslopje postojanke. Nemci so imeli tri mrtve in tri ranjene, padel je tudi poveljnik postojanke. Proti večeru 6. 7. so pod zaščito 200 orožnikov zapustili postojanko, ki pozneje ni bila obnovljena. To je omogočilo bolj svobodno gibanje partizanov na tem območju. Odred je zasedel Vače in imel z vaščani miting, poštar, ki je paket dostavil, pa se je pridružil partizanom. Zgledno opravljeno akcijo je Glavni štab NOV in POS dal za zgled drugim odredom, saj naj bi ti delovali v nasprotnikovem zaledju s prav tako izvedenimi diverzantskimi akcijami. (Ivan Belec - Beli: Obnovljeni Kamniško-zasavski odred, str. 212-213; Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 231. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 36.)

²⁵³ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 47; Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 231; Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 379-381.

imel izgub. 5. 8. je odred v Dolu uničil vse zgradbe, ki bi jih bilo mogoče utrditi in ki bi »prišle v poštev za naselitev bele garde«. ²⁵⁴

11. 8. je bila ponovno porušena telefonska napeljava ob cesti Šmartno-Prežganje in uničen most na cesti Litija-Prežganje. Minerska četa je uničila tovorni vlak in 70 metrov železniške proge med Savo in Zagorjem. 12. 8. je 1. bataljon porušil železniški most v razponu 50 metrov na odseku proge Laze-Zalog. ²⁵⁵ Na tem mestu je bila proga ponovno minirana 17. 8. 1944, ko so bili uničeni 50 metrov proge in tovorni vlak. Med popraviljanjem proge je eksplodirala postavljena mina in ubila delavca. ²⁵⁶ Še eno uspešno akcijo je izvedel 1. bataljon 19. 8., ko je postavil zasedo na progi Laze-Jevnica in napadel vojaški transport, natrpan z vojaki. Mrtvih je bilo 7 Nemcev, ranjenih 20, na vlaku pa je zgorel tovorni avto. Bataljon ni imel izgub. 23. 8. je četa 1. bataljona požgala zasilno postavljen most iz železniških pragov pri Gostinci na progi Laze-Zalog, ki je bil sicer že enkrat miniran. Borcem je uspelo pregnati zasedo in most požgati. Promet je bil prekinjen za pet dni. ²⁵⁷

V začetku septembra je odred spet s polno močjo napadal železniško progo in druge komunikacije. 3. 9. je sodeloval s 6. brigado in uničil 1000 metrov odseka med Zagorjem in Renkami, porušeni so bili še most, bunker in podporni zid. 4. 9. je bil miniran železniški most pod Knežakom, 6. 9. pa uničenih 300 metrov proge med Savo in Renkami (spet je sodelovala 6. brigada). Na odseku Sava-Zagorje so se akcije ponovile še 7. in 8. 9.; 12. 9. je bil zažgan lesen cestni most na cesti Litija-Ljubljana, 18. 9. pa uničen Sokolski dom in dva bunkerja v Kisovcu pri Zagorju. ²⁵⁸

9. 9. je minerska četa minirala železniško progo pri Savi in uničila še en lesen bunker, s tem pa prekinila promet vsaj za dvajset dni. ²⁵⁹ Takoj nato je vas Savo zasedel 1. bataljon in jo osvobodil. V kraju je bila do 28. 9. 1944 OPS-1. 28. 9.

---

²⁵⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 67, 83. Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 231-232.

²⁵⁵ Alojz Žužek - Tarzan sicer piše, da je akcijo izvršil Dolenjski odred (Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 232).

²⁵⁶ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 109, 119 in 83.

²⁵⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/15, dok. št. 145.

²⁵⁸ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 81; Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 232-233.

²⁵⁹ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 81.

so Nemci spet zasedli vas in most, OPS-1 pa se je umaknila na staro območje.²⁶⁰ Sava je bila osvobojena 19 dni, v tem času pa je čez most čez reko Savo potekal intenziven promet z vozovi in peš tako z Dolenjske na Štajersko kot v nasprotni smeri. Prehod čez most je bil namreč bistveno hitrejši, enostavnejši in bolj varen kot prevoz s čolni ali prehod z bređenjem, posebej pomembna pa je bila varnost, saj v okolici mostu ni bilo več nemških enot.

22. 9. je minerska četa porušila železniški most med Trbovljami in Hrastnikom²⁶¹ ter prekinila promet za teden dni. Že naslednji dan je bil miniran odsek Sava- Zagorje. Naravne značilnosti zemljišča ob Savi je odred konec septembra še enkrat izrabil sebi v prid: 27. 9. je miniral progo med Hrastnikom in Zidanim Mostom in porušil 45 metrov podpornega zidu ter 60 metrov proge. Cesta in železnica sta speljani tesno skupaj, zato je bil onemogočen tudi promet po cesti Hrastnik-Zidani Most.²⁶²

Prva diverzantska akcija na železniško progo v oktobru je bila izvedena 9. 10., ko je minerska četa v varstvu 1. čete 1. bataljona uničila 100 metrov proge med Savo in Zagorjem, železniški most in lokomotivo tovornega vlaka. Na tem odseku je 13. 10. prvi vod minerske čete uničil 150 metrov proge, 2. vod pa je v bližini zrušil skalovje in 200 m³ kamenja na progi je za pet dni ustavilo promet.²⁶³ Zelo uspešna akcija je bila izvedena 17. in 18. 10. 1944: enote odreda so dvakrat minirale železniško progo na nedostopnem mestu pri Renkah. 17. 10. je minerska četa s 1. bataljonom porušila 900 metrov proge in uničila dva manjša železniška mostova, dolga 6 metrov, med Renkami in Mošenikom. Napad na Renke se je ponovil 18. 10., tokrat s sodelovanjem obeh bataljonov in minerske čete. Uničili naj bi čuvajnico in utrjeno postojanko pod kamnolomom tik ob progi v Renkah, ki so bile izhodišče za nadziranje tega dela proge. 1. bataljon je imel nalogo blokirati bunkerje, 2. pa skupaj z minersko četo porušiti progo.²⁶⁴

Alojz Žužek - Tarzan, poveljnik minerske čete, se rušenja proge pri Renkah takole spominja:

»Ko smo 17. 10. med Renkami in Savo minirali oba tira, sem preizkusil nov

²⁶⁰ Partizanski koridor, str. 115.

²⁶¹ Pri tem jo je ščitila 2. četa 2. bataljona, ki je v obe smeri proge postavila zavarovanje.

²⁶² Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 233.

²⁶³ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 233.

²⁶⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 25; Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 233-234.

način, kako povezovati mine, da ena sama detonacija uniči več sto metrov proge. Na to nalogo smo se pripravljali več dni. ... Dodelili so nam četo ... za močno stransko zasedo, ki naj bi odbila nepričakovan napad kakšne nemške patrolje. ... Minerji so nosili po dva kilograma težke mine z eksplozivom 808, midva s poveljnikom voda sva imela okoli sebe navite kolobarje eksplozivne vrvice s poživilnimi naboji, minerec Cene ... pa je nosil na vreteno navitih približno devetsto metrov eksplozivne vrvice, ko jo je nato na progi v teku odmotaval po tirih, medtem ko sta mu dva minerca nosila vreteno na palici. Drugi so pripravljali na že vnaprej določenih mestih prostor za mine. Položili smo jih po obeh tirih na vsak drugi stik tirnic 900 m na dolgo. Vse mine smo povezali med seboj in jim dodali še poživilne naboje, v katere sem vložil po en električni detonator, ter jih povezali z glavno žico, ki je bila napeljana do električnega vžigalnega stroja. Tega smo postavili v zaklon sto metrov stran. Miniranje je trajalo največ četrte ure in je bilo za tako dolžino opravljeno v rekordnem času. Dal sem znamenje za umik iz zased. Ko so bili borci in minerji na varnem, sem glasno zavpil 'Ogenj!' Priključil sem glavne električne žice na strojček in sprožil. To je bil nepozaben prizor ...»²⁶⁵

Že 19. 10. 1944 je bila proga ponovno porušena in neuporabna za promet za 8 dni: minerska četa je namreč popolnoma uničila 20 metrov dolg železniški most med Savo in Litijo (150 metrov od postaje Sava). Poleg mostu je bilo uničenih 50 metrov železniškega tira.²⁶⁶ 18. 11. je bilo uničenih 300 metrov proge med Kamnikom in Homcem. Pri vračanju z akcije je enota (ena četa, verjetno 2. bataljona) porušila most čez Kamniško Bistrico pri Radomljah (razpon 30 metrov), bataljon pa je v Kamniku uničil jez na Kamniški Bistrici za vodno turbino.²⁶⁷ 21. 11. je patrolja uničila transformator v Kamniku, ki je dajal električni tok za dve tovarni, druga patrolja pa najprej zaradi žične ograje ni mogla uničiti jez na Kamniški Bistrici, potem pa je krenila proti Črncu in uničila dva mostova na cesti Kamnik-Nova Štifta.²⁶⁸

Aktivnost odreda na železnici se je zaradi bližajoče zime in zaposlenosti odreda pri akcijah z drugimi enotami na severni strani sektorja (ob cesti Ljubljana-Trojane) precej zmanjšala. Odred je deloval predvsem na cestah.²⁶⁹

²⁶⁵ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju, str. 224-225.

²⁶⁶ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 25.

²⁶⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 88.

²⁶⁸ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 6.

²⁶⁹ 4. 11. je uničil 3 cestne mostove med Kisovcem in Zagorjem in popolnoma ustavil

Partizani so dostokrat preventivno porušili kak objekt, primeren za utrjeno postojanko Nemcev ali vermanov.²⁷⁰ Zanimiv plen je dobila četa 2. bataljona, ko je 22. 9. ob 9.30 prišla v Zagorje: zaplenila je cigarete za potrebe nemške vojske.²⁷¹ Posebnega pomena je bil napad na vas Savo 8. in 9. 9. 1944, v katerem sta sodelovala Kamniško-zasavski in Dolenjski odred, rezultat akcije pa je bila osvoboditev vasi in možnost prehoda oskrbe ter ljudi čez most.²⁷²

Odred je od 15. 8. do 31. 8. 1944 mobiliziral 231 novih borcev, septembra pa 1698. Avgusta so čez Savo v VII. korpus prepeljali 451 ljudi, septembra pa 2030.

Štab IV. operativne cone je 15. 9. 1944 Glavnemu štabu NOV in POS poročal, da je železniška proga Zidani Most-Ljubljana na več odsekih porušena; porušen ni bil le tir, temveč tudi podporno zidovje in mostovi. Železniški promet je bil prekinjen, stalne poskuse popravljanja proge pa so onemogočale enote Šlandrove

---

promet, 6. 11. je uničil dva mostova na cesti Loke pri Zagorju - Izlake.

²⁷⁰ Tako je minerska četa septembra porušila grad Medija v Izlakah. Po spomilih poveljnika minerske čete so se zavedali kulturne škode, ki so jo povzročili, toda to je bila odločitev, ki se je takrat zdela nujna. Objekt je bil posebej primeren za obrambo, odred pa v svoji sestavi ni imel težjega orožja, zato bi napad na tak objekt zahteval preveč časa in sredstev. Pred miniranjem je bilo treba izseliti nekaj družin.

²⁷¹ Plen je bil bogat: 388.700 cigaret, 3700 cigar, 1330 paketov tobaka, 1320 zavojev cigaretnega papirja in par jahalnih konj. Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 97.

²⁷² Brodnik OPS-1 (ta prevozna postaja je obsegala območje vasi Sava), ki je spadala v Kamniško-zasavski odred, Franc Peterka - Miško je 8. 9. 1944 ob rednem izvidniškem pohodu opazil, da na mostu v Savi ni nemške straže. Obvestil je najbližjo enoto, in sicer 3. bataljon Dolenjskega odreda. Poveljnik bataljona se je odločil, da bo napad opravljen še tisto noč. Skupaj s še enajstimi borci je odšel do mostu, po pozivu, naj se enota preda, so partizani napadli most in stražnice; po kratkem boju so se Nemci začeli vdajati. Ujetih je bilo 34 vojakov, ki so jih partizani brez orožja in opreme napotili proti Litiji, zaplenili so tudi precej orožja: 1 težki mitraljez, 3 puškomitraljeze, 27 pušk, 72 ročnih bomb in 6075 nabojev. Minerji Dolenjskega odreda so nato minirali kretnice in signalne naprave na železniški progih. Tako so bili uničeni bunker pri mostu, postojanka v župnišču in prosvetnem domu ter lesena postaja. Dolenjski odred je dosegel uspeh, ki ga ni pričakoval - bataljon je namreč nameraval le demonstrativno napasti most in vas. Ko je 3. bataljon Dolenjskega odreda izvedel za nastali položaj, je bilo zelo pomembno hitro ukrepanje.

in Zidanškove brigade ter KZO.²⁷³ Promet je bil po poročilu štaba IV. operativne cone zelo moten že avgusta, v celoti prekinjen pa od 1. 9. 1944 do 8. 2. 1945, ko so vlaki spet začeli voziti, a prestopati je bilo treba na več krajih, tako, da je bila proga do konca vojne neuporabna.

3.6 Napad na vas Savo in preboj dveh brigad na Dolenjsko 11. oziroma 12. 10. 1944

Oktober je operativni štab 6. in 11. brigade dobil prek štaba IV. operativne cone ukaz Glavnega štaba NOV in POS, naj se obe brigadi premakneta čez Savo in preideta v sestav VII. korpusa, kjer bosta izvajali operacije južno od Save. Sava je bila takrat močno narasla. Bredenje je tako odpadlo, prevoz obeh brigad in štaba s čolni pa ni bil mogoč, ker ni bilo dovolj čolnov. Borcev obeh brigad je bilo namreč nekaj čez 1000 s precej močnim pratežem.²⁷⁴ Mesto prehoda naj bi izbral operativni štab v dogovoru s štabom KZO; odločili so se za nasilno prečkanje mostu v vasi Sava.²⁷⁵

Operativni štab je glavno nalogo zaupal Zidanškovi brigadi. Ta naj bi izvedla napad na postojanko in preboj čez most, nato pa postavila na drugi strani reke zavarovanje, da bi drugim enotam omogočila prehod čez most in onemogočila posredovanje Nemcev z druge strani reke. Zavarovanje na desnem bregu naj bi postavile enote Dolenjskega odreda, toda operativni štab se ni zanašal le na to.²⁷⁶

Odredu je operativni štab dal nalogo blokirati dva objekta pri železniški postaji ter postaviti zasede na cesti med Ponovičami in Mačkovino (tako bi preprečil dostop iz Litije) ter na hribu nad postojanko Ponoviče, kjer naj bi porušili progo, kar je bilo nujno, kajti le tako bi lahko preprečili posredovanje oklepniških vlakov.²⁷⁷ V napadu naj bi odred blokiral železniško postajo.²⁷⁸ Štab odreda se je odločil, da za napad na železniško postajo uporabi 2. bataljon, 1. bataljon pa naj bi zavaroval

²⁷³ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 41 in 76.

²⁷⁴ Mirko Jerman: Nekaterе akcije Šlandrove brigade na Litijsko-Moravškem območju, str. 204–205.

²⁷⁵ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 104; Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada, str. 423–424; Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 521.

²⁷⁶ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 104.

²⁷⁷ Partizanski koridor, str. 180.

²⁷⁸ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 25.

območje. Šlandrova brigada je bila določena za predhodnico na pohodu, med napadom pa je imela določene položaje v Tirni, kjer je bila v rezervi.

Posadka v vasi Sava je po poročilu operativnega štaba 6. in 11. brigade štela 200 ljudi. Nemci bi lahko posredovali iz Litije, kjer so imeli 250 ljudi, Šmartnega (80 ljudi) ali Zagorja (700 ljudi). V Mošeniku je bila posadka 40 ljudi, v Polšniku 60 ter v Podkumu (takratni Sv. Jurij) posadka prav tako 60 ljudi. Partizanske sile so bile precej močnejše od postojanke v Savi, saj so šteje približno 1300 ljudi.²⁷⁹

V neposredni napad je Zidanškova brigada poslala dve četi 1. bataljona, ki sta se premaknili iz Tirne, kjer je ostala prva četa s podpornimi bataljonskimi enotami, do nemških postojank. Napad se je začel zvečer z dogovorjenim znakom za napad – strel s signalno pištolo. Nemci so se hitro zbrali in zasedli položaje v strelskih jarkih, tako da obema četama, ki sta napadli s severa, napad ni uspel, četa 3. bataljona pa je nevtralizirala stražarja, odstranila španskega jezdeca na mostu in se kljub močnemu ognju iz pehotnega orožja in težkega minometa prebila na drugo stran reke. Po eni uri so bili Nemci prisiljeni, da se umaknejo v stavbe.

Partizani so stavbe napadli z lahкими minometi in ročnimi protiotlepnimi minometi²⁸⁰, po dveh urah so bile stavbe zavzete, del posadke zajet, drugi pa so se umaknili v bližnji gozd. Tako je bil odpor zlomljen in brigadi s štabom sta lahko začeli premik.²⁸¹ 2. bataljon KZO je uspešno napadel na zahodni strani mostu, po nevtraliziranju postojanke pa je zažgal postajo. Pri Ponovičah, kjer je imel nalogo zavarovanja 1. bataljon, pa so bili neuspešni vsi poskusi preboja Nemcev proti ogroženi posadki v Savi.²⁸²

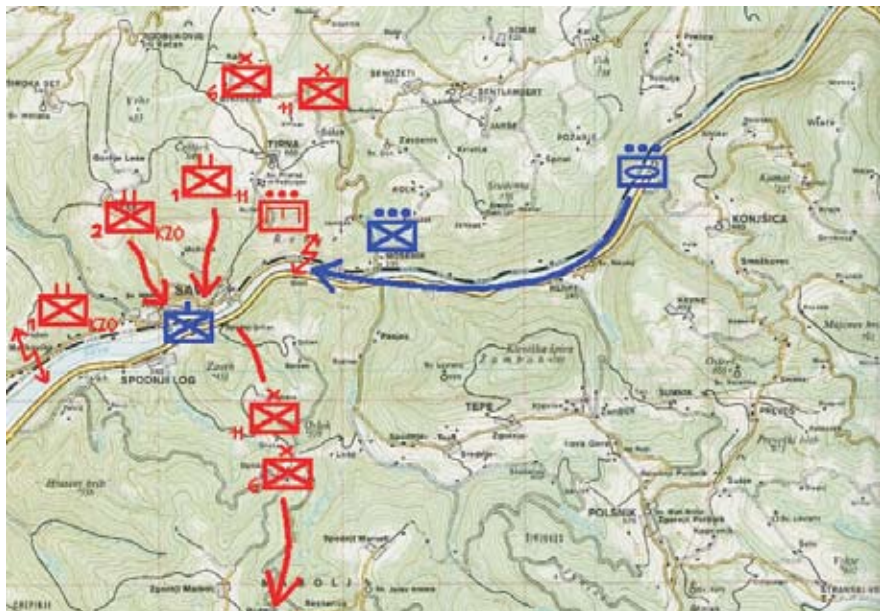
---

²⁷⁹ Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/16, dok. št. 104.

²⁸⁰ PIAT – Projector Infantry Antitank.

²⁸¹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 2; Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada, str. 424–430.

²⁸² Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 25.

Med tretjo in četrto uro zjutraj je most najprej prešla 6. brigada, za njo operativni štab in nazadnje 11. brigada; enote so takoj zatem odšle na pohod proti Dolenjski. Oklepni vlak, ki je pripeljal iz Zagorja, je posredoval neuspešno, ker je bila proga porušena. Nemci so imeli znatne izgube: poročilo Zidanškove brigade navaja, da so imeli 30 mrtvih, 15 zajetih in večje število ranjenih, odred pa je ujel tri pripadnike postojanke.²⁸³ Partizanske izgube so bile 6 mrtvih in 23 ranjenih (od tega 4 iz odreda).²⁸⁴ Število žrtev na partizanski strani bi lahko hitro naraslo, če ne bi bil oklepni vlaku onemogočen dostop do postaje oziroma mostu, za kar gre zasluga pripadnikom minerske čete KZO in minerjem Šlandrove brigade.

Z odhodom obeh brigad na Dolenjsko je na območju med Savo in Savinjsko dolino poleg partizanskih straž komande Moravškega področja ostal le Kamniško-zasavski odred. Druge enote IV. operativne cone so bile namreč razporejene drugod po Štajerski, kjer so s tako imenovano manevrsko obrambo zaposlovale Nemce, da niso mogli onemogočiti osvobojenih ozemelj. S preходом 6. in 11. brigade pa je odred dobil dodatno nalogo: skrb za gorsko baterijo Šlandrove

²⁸³ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 2 in 25.

²⁸⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 25; Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 523.

brigade, ki mu je bila začasno podrejena. Baterija je bila oborožena le z eno havbico, ki jo je brigada nujno potrebovala za rušenje utrjenih zgradb in bunkerjev pri operacijah v Zgornji Savinjski dolini. Zaradi teže orožja ni bila primerna za hitre premike, zato se je štab 6. brigade odločil, da jo do vrnitve na Štajersko pusti pri odredu.²⁸⁵

3.7 Razširitev odreda

26. 11. 1944 je odred dobil 3. bataljon, imenovan tudi jurišni²⁸⁶, ustanovljen je bil v Dobrljevem,²⁸⁷ 3 kilometre severovzhodno od Vač.²⁸⁸ Jurišni bataljon je bil lahko premična in dobro s pehotno oborožitvijo oborožena enota, sestavljena iz poveljstva in dveh čet. Oblikovali so ga iz 4. čete 2. bataljona, ki je prej skrbela za mobilizacijo in transport novincev iz Kozjanskega odreda na Moravško in je bila najštevilčnejša (31. 10. 1944 je štela 128 borcev), ter iz prostovoljcev iz drugih enot odreda, ki je imel v tistem času približno 600 ljudi. 3. bataljon je imel podobne naloge (mobilizacijo, bojni nadzor območja, diverzantske akcije ter sobojevanje z drugimi enotami).

1. 12. 1944 je odred štel 604 ljudi, oboroženih s 36 puškomitraljezi, mitraljezom, 3 PIAT-i, 21 brzostrelkami, 22 pištolami, 2 signalnima pištolama, 446 puškami in 240 ročnimi bombami.²⁸⁹ Sestavljali so ga štab z zaščitno enoto (30 ljudi), 1., 2. in 3. bataljon (skupaj 476 ljudi, od tega 3. bataljon od 100 do 120 ljudi, 1. in 2. pa vsak po približno 180 ljudi), inženirska četa (v katero se je preimenovala minerska četa, 21 ljudi), vod za zveze (35 ljudi), obveščevalni center (26 ljudi) in delavnice (16 ljudi).

---

²⁸⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/17, dok. št. 18.

²⁸⁶ Jurišni bataljoni so bili v divizijah in brigadah namenjeni za odločanje spopadov, saj so s svojo veliko ognjeno močjo lahko vplivali na odločitve. 3. bataljon po podatkih ni bil takšne narave, izraz jurišni je verjetno pomenil le boljšo opremljenost in večjo napadalno moč bataljona.

²⁸⁷ Gre za zaselek pri Vačah in ne za istoimensko vas pod Čemšeniško planino.

²⁸⁸ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 6.

²⁸⁹ Arhiv Republike Slovenije, II: oddelek, fond 1851, fascikel 33, mapa 4.

4 NEMŠKA OFENZIVA POZIMI 1944/1945

Konec leta 1944²⁹⁰ je Štajerska postala neposredno zaledje sovjetsko-nemškega bojišča na Madžarskem, zato so se na območju IV. operativne cone zelo okrepile nemške enote, ki so varovale zaledje in komunikacije ali prehajale prek ozemlja na bojišča oziroma z njih odhajale. Na začetku zime 1944/1945 za Nemce položaj na Štajerskem ni bil dober, saj so bila ustanovljena kar štiri osvobojena ozemlja - na Moravškem, Kozjanskem, Pohorju in v Zgornji Savinjski dolini. Tistega leta se je razmahnilo partizansko gibanje, ljudstvo se je vse manj odzivalo pozivom v delovno oziroma vojaško službo, promet po železniških progah je bil zelo otežen, stalno je pretila nevarnost napadov partizanskih enot. Želja in potreba po varnem zaledju velikega nemško-sovjetskega bojišča je vodila Nemce k temu, da so pripravili obsežen načrt, ki naj bi uničil partizanska osvobojena ozemlja na Štajerskem ali pa bi jih vsaj prisilil, da se umaknejo od komunikacij v prometno odmaknjena območja.

4.1 Uničenje osvobojenih ozemelj

Po napadu partizanskih enot na Paško vas 27. 11. 1944 so se okoli osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini začele koncentrirati močne nemške in kvizlinške formacije, ki naj bi po načrtu napadle iz savinjske²⁹¹, koroške²⁹² in kamniške²⁹³ smeri.²⁹⁴ Nemška ofenziva s skupno okoli 7000 možmi se je uspešno začela 1. 12. 1944. Napad iz savinjske, kamniške in koroške smeri se je nadaljeval 10. 12.

²⁹⁰ Zima 1944/1945 pomeni eno najtežjih obdobij Kamniško-zasavskega odreda. Za ta čas namreč ni na razpolago dovolj virov, pa še tisti, ki so ohranjeni, so zelo pomanjkljivi. Zveze med posameznimi enotami in štabom IV. operativne cone so bile precej časa pretrgane, ves čas pa motene, veliko poročil, ukazov in podobnega gradiva se je med boji izgubilo. Pri pisanju tega poglavja sem si moral v veliko večji meri kot v prejšnjih poglavjih pomagati s sklepanjem.

²⁹¹ 18. polk gorskih lovcev »Treck« (1500 mož), 1. bataljon 25. policijskega polka SS (400 mož), 1. bataljon 17. policijskega polka SS (400 mož), domobranci (400 mož), lovski bataljon SS iz Ljubljane (500 mož), okoli 300 pripadnikov Wehrmannschafta, manjše enote 18. polka deželnih strelcev - skupaj je bilo na tej smeri skoncentriranih 3500-4000 mož.

²⁹² Okoli 1000 mož 13. policijskega polka SS.

²⁹³ Okoli 300 mož motoriziranega orožništva Alpenland, 3. bataljon učnega polka Brandenburg (400 mož), 2. in 3. bataljon 28. policijskega polka SS »Todt« (800 mož), 400-500 pripadnikov Gorenjskega domobranstva in manjše enote 14. policijskega polka SS - skupaj iz te smeri okoli 2000 mož.

²⁹⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 27.

1944. Do evakuacije vseh zalednih enot naj bi razpoložljive sile branile osvobojeno ozemlje,²⁹⁵ po štirih dneh pa so branilci klonili zaradi premoči. Povzročili so številne izgube (več kot 1000 mrtvih in ranjenih). Sledil je splošni umik proti Tuhinjski in Moravški dolini. Na osvojenem ozemlju so nemške enote iskale skrite aktiviste, ranjence, delavnice, skladišča in na veliko požigale, zajete moške in ženske pa so odpeljali na območja, kjer so gradili obrambne črte. Okupatorske postojanke so bile obnovljene v Mozirju, Rečici ob Savinji, Radmirju, Lučah, Novi Štifti, Gornjem Gradu, Kališah in v Črni pri Kamniku.²⁹⁶

Odred je v tem času prejel ukaz, da brani dostop v Zgornjo Savinjsko dolino prek Črničva. Njegovi bataljoni so bili pripravljani na obrambo 7. 12., vendar do 10. 12. še ni prišlo do bojev.²⁹⁷ Odredu je uspelo od 10. do 15. 12. zadrževati močne nasprotnikove enote in jim pri tem povzročiti precejšnje izgube. Najhujši boji so bili 14. 12., ko je Nemcem uspel prodor v Kališe. Po umiku enot KZO v Podlom pod Črničvem je Nemcem uspelo priti na pomembno točko Plešivec, zato so se enote KZO umaknile na Črničev oziroma južno od ceste. Koordiniran nemški napad s treh strani se je začel 15. 12., ko je ena nemška enota prodrla iz Raven pri Šmartnem na Sovinjo peč in tako ogrozila položaje odreda z boka. Zaradi utrujenosti moštva je štab sklenil umakniti enote nad Zgornji Tuhinj, nato pa na svoje operativno območje med Savo in cesto Domžale-Trojane. 3. bataljon je bil v obdobju bojev za Črničev na območju med Savo in cesto Domžale-Trojane. Odred je imel v bojih le 1 mrtvega, 3 ranjene in 2 pogrešana, na nemški strani pa je povzročil 50 mrtvih in 50 ranjenih.²⁹⁸

Razumljivo je, da je bil umik nujen zaradi utrujenosti borcev in nepričakanega nemškega prodora iz Tuhinjske doline. Nadaljnje vztrajanje na položajih tudi ne bi bilo smiselno, saj so Nemci že prodirali v Zgornjo Savinjsko dolino iz savinjske smeri in napad s hrbtni strani je bil le še vprašanje časa. Po navodilu štaba IV. operativne cone²⁹⁹ so se vsi, ki so bili sposobni za operativne enote, morali napotiti v odred, presežki orožja so morali biti prav tako oddani odredu, ki je takrat dobil večje število pušk; 15. 12. 1944 je imel poleg drugega orožja tudi 322 polavtomatskih pušk, 25. 12. je to število naraslo na 528.³⁰⁰

²⁹⁵ Tomšičeva brigada, 3. brigada VDV, Kamniško-zasavski in Koroški odred, enota zgornjesavinjskega vojnega področja in podoficirska šola.

²⁹⁶ NOV na Slovenskem 1941-1945, str. 897-898.

²⁹⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 6.

²⁹⁸ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 6.

²⁹⁹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 14.

³⁰⁰ Glej priložo Pregled številčnega stanja, oborožitve in količine streliva v Kamniško-

Inženirska oziroma minerska četa zaradi okrepljenega nadzora nad železniško progo, na kateri so se začela popravila³⁰¹, v tem obdobju ni mogla uspešno delovati. Četi je 15. 12. uspelo uničiti vojaški transport med Laškimi in Rimskimi Toplicami, dan prej pa porušiti 200 metrov proge med Savo in Zagorjem.

4.2 Boji ob Savi konec leta 1944

Z uspešno prvo fazo so bile na voljo vse možnosti za nadaljevanje nemške ofenzive »za uničenje banditov na Štajerskem«, ki naj bi zajele območja med glavno cesto Ljubljana-Trojane in Savo. Začela se je 29. 12., na tistem območju pa so bile takrat Šlandrova in Zidanškova brigada z operativnim štabom obeh brigad ter Kamniško-zasavski odred.³⁰²

29. 12. je bila Zidanškova brigada na Ciclju in Murovici, glavnina Šlandrove brigade na območju Sv. Miklavža in Grmač, odred pa pri Dešnu. Nemški prodor je potekal v štirih skupinah: od Sv. Trojice, z Javorščice, s Češnjic in z Grmač. Tega dne je partizanom uspelo zadržati prodor proti Ciclju in Murovici, ne pa na Sv. Miklavž, kjer so Nemci požgali vas. V mraku so se Nemci in domobranci umaknili v dolino. Že naslednji dan se je začel nov napad, toda še pred napadom je obema brigadama uspel izmik proti Menini.

Odred je imel v ofenzivi precej izgub, predvsem v zalednih enotah. Nemcem je uspelo zajeti številne politične delavce in pripadnike zalednih vojaških enot, ki so se prej iz Zgornje Savinjske doline umaknili na Moravško. Od 24. 12. dalje niso več delovale OPS, pa tudi kanali čez Savo so bili prekinjeni. Spomladi sta bila obnovljena le prehoda pri Lipi in Ribče - Slatnar, torej prehoda OPS-3. 7. 1. 1945 se je glavnina nemških in domobranskih enot začela umikati v izhodiščne postojanke in tako je bila ofenziva končana. Odredu je uspelo ostati na operativnem območju, čeprav se je številčno stanje zmanjšalo za skoraj 50

---

zasavskem odredu.

³⁰¹ Tako je Nemcem uspelo popraviti oba železniška mosta v Zidanem Mostu, mostove v Tremerjih, Pogoniku in v Črnučah ter ponovno vzpostaviti promet po progi Zidani Most-Celje in Ljubljana-Kamnik, med Zidanim Mostom in Litijo pa je bil še vedno onemogočen.

³⁰² V noči s 23. na 24. 12. 1944 je odred 650 borcev obeh brigad prepeljal čez Savo; nalogo je opravil s petimi čolni, naenkrat je bilo mogoče prepeljati 60 ljudi, torej so enajstkrat prečkali reko. Odred je poskrbel tudi za varovanje območja. Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada, str. 603-605; Partizanski koridor, str. 116; NOV na Slovenskem 1941-1945, str. 890-891; Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada, str. 539-548.

odstotkov (od okoli 600 na 358).³⁰³ O pravem dezertertvu ne moremo govoriti, saj se je spomladi večina borcev vrnila v enote. Kljub vsemu je imel odred v tem težkem obdobju precej več ljudi kot Šlandrova in Zidanškova brigada skupaj.³⁰⁴

4.3 Sklep

Po končani nemško-domobranski ofenzivi konec leta 1944 je za partizanske enote na Štajerskem nastopilo zelo težko obdobje. Zelo se je razširilo Gorenjsko domobranstvo, ki je vzpostavilo postojanke v Litiji, Kresnicah, Moravčah, Dolskem, Podšentjurju, na Vačah, v Šentvidu, Stranjah, Županjih Njivah. Stalno patroljiranje in izpadi so odredu onemogočali mobilizacijo in izvajanje diverzantskih akcij. Razmere je še dodatno poslabšala zima z veliko snega. Tisti, ki so podpirali NOB, so neradi sprejemali partizane, saj je grozila velika nevarnost, da jim bodo domobranske in nemške patrolje požgale domačije.

Odred se je januarja premikal po moravških in zasavskih hribih (območje med cesto Domžale-Trojane in reko Savo), kjer je sprejemal zavezniške pošiljke. Šlandrova in Zidanškova brigada sta se 22. 2. premaknili na območje Čemšeniške planine v Dobrljevo, 25. 2. pa proti Mlinšam, kjer se je operativni štab obeh brigad pripravljaj na prehod čez Savo. Najverjetneje se je skupaj z obema brigadama premikal tudi odred, ki je nekoliko prej, po poročilu 13. 2., spet uspel vzpostaviti kanal čez Savo. Hkrati je poročal, da so Nemci popravili zasavsko železnico v vsej dolžini in da od 16. 2. ponovno obratuje odsek Laze-Zidani Most.³⁰⁵

Z uspešnim končanjem nemške ofenzive konec leta 1944 je torej za odred nastopilo obdobje dekoncentracije enot, izpolnjevanje osnovnih nalog, zaradi katerih je bil februarja leta 1944 ustanovljen, pa onemogočeno. Ljudje so partizanskim enotam manj zaupali, in to v letu, ko se je bližala zmaga, zelo omajana pa je bila tudi morala borcev partizanskih enot.

S prihodom pomladi se je odred številčno okrepil in obnovil napade na komunikacije, v takratnem obdobju predvsem na ceste, saj je bil promet po železnicah zaradi stalnih napadov zavezniškega in partizanskega letalstva

³⁰³ Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1851, fascikel 33, mapa 4.

³⁰⁴ Zaradi bojev, upadle bojne morale in težkih razmer se je številčno stanje ves čas manjšalo. Borci, doma iz bližnjih krajev, so samovoljno zapuščali enote. 26. 1. 1945 je imela Šlandrova brigada 78 borcev, Zidanškova pa 137.

³⁰⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 121.

nemogoč.³⁰⁶ Sodeloval je v bojih za prehod enot IV. operativne cone na Dolenjsko. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je 12. 2. 1945 zaradi približevanja sovjetsko-nemškega bojišča ukazal Glavnemu štabu NOV in POS, naj s Štajerske na Dolenjsko takoj premesti vse enote, razen odredov.³⁰⁷ Odredi naj bi delovali klasično diverzantsko, glavni nosilci boja naj bi bili minersko-sabotažni vodi.³⁰⁸ 28. 2. 1944 je tako štab IV. operativne cone izdal odredbo, s katero je ustanovil Štajersko grupo odredov, ki je imela isto operacijsko območje kot IV. operativna cona, sestavljali pa naj bi jo Kokrški, Koroški, Lackov, Kozjanski in Kamniško-zasavski odred.³⁰⁹ Kamniško-zasavski odred je poskrbel za izdelovanje lesenih čolnov, ki naj bi jih poleg gumijastih, ki so jih z letali spustili zavezniki, uporabili za prečkanje reke, nato pa za zavarovanje mostišča čez Savo, ki so jo enote skušale prečkati 28. 2., 19. 3., 27. 3. in 1. 4. - vsakokrat neuspešno. Končno je 5. 4. Generalštab JA³¹⁰ preklical ukaz o ustanavljanju Štajerske grupe odredov in odhodu XIV. divizije v sestav VII. korpusa.³¹¹

---

³⁰⁶ Glavni štab NOV in POS je 3. 2. 1945 izdal ukaz o ustanavljanju minersko-sabotažnih vodov (MSV) za delovanje na cestah. MSV naj bi ustanovili v inženirskih bataljonih divizij in pri štabih odredov, šteli naj bi okoli 5 mož, oboroženih predvsem z brzostrelkami, za postavljanje zased pa naj bi uporabljali naletne mine in drug minerski material. Desetnik in njegov pomočnik naj bi izšolana minerja, drugi borci pa bi bili le priučeni. Po možnosti naj bi minersko-sabotažni vod imel ostrostrelca, ki bi imel nalogo napadanja častnikov in drugih pomembnejših posameznikov na cestah. Minersko-sabotažni vod je z ukazom dobil še nalogo identifikacije premikajočih se enot, zato naj bi poskušal dobiti posamezne žive ujetnike. Odred je po poročilu ukaz za organiziranje minersko-sabotažnega voda dobil 15. 2. Vlogo minersko-sabotažnega voda je imela v odredu dotedanja minerska četa, ki je še naprej napadala ceste in železnico, kolikor je bilo seveda zaradi okrepljenega nadzora mogoče.

³⁰⁷ XIV. divizijo, operativni štab 6. in 11. brigade, 6. in 11. brigado ter štab IV. operativne cone. Operativni štab 6. in 11. brigade je bil ukinjen, obe brigadi pa podrejeni XIV. diviziji, ki je od takrat štela 5 brigad.

³⁰⁸ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 123, op. 2, NOV na Slovenskem, str. 904-905.

³⁰⁹ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 123.

³¹⁰ 1. 3. 1945 se je Vrhovni štab NOV in POJ preimenoval v Generalštab Jugoslovanske armade, enote NOV in POJ pa v Jugoslovansko armado. Glavni štab NOV in POS se je preimenoval v Glavni štab JA za Slovenijo.

³¹¹ Miroslav Stiplošek: Šlandrova brigada, str. 642-655; Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18, dok. št. 126, 127, 128 in 129; Partizanski koridor, str. 182-183; NOV na Slovenskem, str. 905, 924-925; Zbornik dokumenata i podataka o NOR, VI/19, dok. št. 44, 99, 135.

V zadnjih mesecih je odred sodeloval pri osvobajanju Zasavja, skrbel za razoroževanje umikajočih se enot in za vojne ujetnike. Ko je bil konec vojne, je bil ukinjen, borci pa vključeni v druge enote in postopno demobilizirani.

5 DRUGE DEJAVNOSTI V ODREDU IN POMOŽNE SLUŽBE

Propagandna dejavnost in vojaška vzgoja

V okviru propagandne dejavnosti je štab KZO organiziral mitinge po vaseh, borci so lahko brali številna vojaška glasila iz enot IV. operativne cone (Štajerski kurir - glasilo IV. operativne cone, Naša pest - glasilo Šlandrove brigade ...), nekatere razglase je razmnožila odredna tiskarna na Cirkušah. Leta 1945 je v odredu deloval vojni dopisnik.³¹²

Borci KZO so se, podobno kot pripadniki drugih enot, izobraževali na vojaških tečajih pri Glavnem štabu NOV in POS ali pri VII. korpusu (pehotni, inženirski, obveščevalni, intendantski, sanitetni, politdelegatski tečaji) in pri IV. operativni coni (podoficirska šola). Za politično-moralno dejavnost in zavest so skrbeli politični komisarji. Vojaška in politično-moralna predavanja pa so bila po bataljonih v odredu ves čas, predvsem tiste dni, ko so enote imele počitek ali ko ni bilo nasprotnikove aktivnosti.

Obveščevalna služba

V odredu je deloval obveščevalni center (ali vod)³¹³, ki je skrbel za zbiranje podatkov o transportih po železnici, o premikih enot, o številčnem stanju sovražnih posadk ... Vzdrževal je zvezo z OC IV. operativne cone, kamor je tudi posredoval zbrane podatke.

Zveze

Vojaške zveze so bile kurirske, signalne, telefonske in radijske. Štabu KZO je bil podrejen vod za zvezo, ki je imel štiri desetine: kurirsko, telefonsko, radiotelegrafsko in signalno. Štabi bataljonov so imeli desetine za zvezo. Telefonska zveza se je vzpostavljala le na kratke razdalje, najpomembnejša je bila sredi leta 1944 vzpostavljena zveza med Strmcem pod Vačami na levem bregu Save in Kresniškim vrhom na desnem. Radijska zveza je bila manj zanesljiva

³¹² Arhiv Slovenije, II. oddelek, fond 1865, fascikel 342, mapa 3.

³¹³ 1. 12. 1944 je štel 26 ljudi.

zaradi pomanjkanja radijskih oddajno-sprejemnih naprav. Odredna radijska postaja je delovala na Cirkušah. Najbolj zanesljive so bile kurirske zveze. Odredne OPS so med drugim skrbele za prevoze kurirjev čez Savo med posameznimi postajami (S29 na levem bregu z S3 in TV2 na desnem). Signalna zveza je delovala na ravni nižjih taktičnih enot, predvsem med boji, ko so bile v uporabi signalne pištole, svetilke, piščalke in zastavice.³¹⁴

Intendantska služba

Intendantska služba je bila organizirana prek odrednega intendanta in njegovega pomočnika, bataljonskih in četnih intendantov, ki so skrbeli za hrano, opremo, ...³¹⁵ Znanje partizanov je bilo spretno uporabljeno v partizanskih delavnicah, v katerih so izdelovali vse mogoče stvari za vsakdanje potrebe enot. Izučene čevljarje, krojače, mesarje in podobno so po navadi zaposlili v delavnicah, kjer so skrbeli, da je delo teklo nemoteno, od gospodarskih komisij pri komandah pa so prejeli surovine za izdelavo končnih izdelkov. Veliko surovin so prinesli borci bataljonov ali minerske čete, potem ko so uspešno izvedli kakšno diverzantsko akcijo ali rekvizicijo v obratih po dolini Save. Krojaška delavnica je bila na Slivni, čevljarstva v vasi Štance Laze, kjer so bile verjetno tudi sedlarska, mesarska in orožarska v Cvetežu. Vsi ti kraji so na območju Vač oziroma Slivne. V orožarski delavnici so opravljali manjša popravila pehotnega orožja.³¹⁶

Transport ljudi, opreme, streliva in orožja čez reko Savo je bilo olajšano zaradi organiziranja izdelovanja čolnov v Spodnjem Logu in Hotiču. Na Cirkušah nad Savo (v hribih med Ponovičami in Savo) sta delovali odredna tehnika in tiskarna, ki je tipkala dnevna poročila štabu IV. operativne cone, in bila pristojna za ukaze, informiranje borcev in lokalnega prebivalstva ipd.³¹⁷

Saniteta in veterinarska služba

Partizanska posebnost je bila dobra organizacija skrivnih bolnišnic. Za zdravljenje ranjenih borcev odreda in drugih enot, ki so šle čez operativno območje KZO,

³¹⁴ NOV na Slovenskem, str. 826-828; Viktor Semec, Franc Rajšek, Ignac Vozelj, ustni viri.

³¹⁵ Arhiv Republike Slovenije, II: oddelek, fond 1869, fascikel 332, mapa 3.

³¹⁶ Viktor Semec, ustni vir, Franc Rajšek, ustni vir. Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1869, fascikel 331, mapa 2.

³¹⁷ Viktor Semec, ustni vir; Ivan Belec - Beli: Obnovljeni Kamniško-zasavski odred, str. 210-211.

sta bili organizirani bolnišnici, prva v bližini vasi Peče pri Moravčah, druga pa v Kraščah na drugi strani Moravč. Po oceni Ivana Belca - Belija je bilo v obeh pozdravljenih okoli 120 partizanov in partizank.³¹⁸ Sanitetno oskrbo operativnih enot so opravljali četni bolničarji in bolničarke, ki so skrbeli za prvo pomoč, v bataljonih so bili bataljonski sanitetni referenti ali bolničarji, pri štabu odreda pa so delovali odredni zdravnik, zobozdravnik in lekarniški referent.³¹⁹ Za konje so skrbeli borci, posebne veterinarske službe ni bilo.

Odredno sodišče je bilo v odredu od ustanovitve; njegovi člani so bili vojaški in politični funkcionar, eden od borcev in tožilec. Krivda je morala biti popolnoma dokazana, sodba določena s tajnim posvetovanjem, izvršena pa šele po potrditvi višjega sodišča. Kot kazenske zadeve so bili obravnavani dezerterstvo, paničarstvo, ki je pustilo posledice, izdajstvo, odrekanje poslušnosti, širjenje sovražne propagande, kraja ... Sodišče je lahko izreklo naslednje kazni: ukor, pogojni zapor, zapor z odlogom do konca vojne, degradacija s položaja ali smrt z ustrelitvijo.³²⁰ Odredno sodišče je delovalo do 11. 9. 1944, ko je bilo ukinjeno, odred pa v sodnem smislu podrejen Zidanškovi brigadi. V odredu je delovalo brigadno sodišče s senatom. V vsem času delovanja je odredno sodišče obravnavalo 48 primerov, v katerih je bilo obtoženih 57.³²¹

6 SKLEP

Kamniško-zasavski odred je imel zanimivo bojno pot, čeprav se ne more primerjati s katero od brigad, ker je bil teritorialna enota. Njegov glavni prispevek so bili organizacija transportov, napadi na komunikacije in mobilizacija, s čimer je pomagal k zmagi protifašistične koalicije. Spopadel se je s precej večjimi nasprotnikovimi silami, kot bi pričakovali glede na njegovo številčnost in opravljenost v primerjavi z okupatorjem.

Po podatkih poveljnika minerske čete Alojza Žužka - Tarzana - do takšnih sklepov pa sem prišel tudi sam - je bilo v napadih in diverzantskih akcijah porušenih približno 9000 metrov dvotirne proge, poškodovanih ali uničenih 42 lokomotiv in okoli 270 vagonov, porušenih 21 mostov na železnici in 12 na cestah, izvedenih 5 diverzantskih akcij v rudnikih Trbovlje, Zagorje in Hrastnik, uničenih 13

³¹⁸ Ivan Belec - Beli: Obnovljeni Kamniško-zasavski odred, str. 210.

³¹⁹ NOV na Slovenskem, str. 832-836.

³²⁰ Jože Peskar: Dolenjski odred, str. 537; NOV na Slovenskem, str. 842-844.

³²¹ Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1856, fascikel 342, mapa 3.

transformatorskih postaj, okoli 44 bunkerjev in drugih objektov, veliko telefonskih drogov in drugega.³²² Vendar se to nanaša le na tiste opravljene naloge, pri katerih so navedena poročila o škodi. Promet po železniški progi Laze-Zidani Most je bil zelo moten ves čas delovanja Kamniško-zasavskega odreda, popolnoma prekinjen pa od konca septembra 1944 do srede februarja 1945.

Odred je do junija 1944 sam skrbel za organizacijo in potek transporta novincev, orožja, streliva in druge opreme čez reko Savo. Organiziral je tri kanale (odredne prevozne stanice - OPS), ki so delovali do konca leta 1944, po nemški ofenzivi in zelo težkih razmerah ob Savi konec leta 1944 in v prvih mesecih leta 1945 pa je odredu uspelo delovanje obnoviti.

Ugotovil sem, da je bilo po ohranjenih podatkih čez Savo prepeljanih približno 6000 ljudi (od novincev, delegatov, tečajnikov, članov zavezniških vojaških misij, ranjencev, nemških ujetnikov, rešenih zavezniških letalcev, pobeglih ruskih vojaških ujetnikov do civilistov), v resnici pa med 12.000 in 13.000 oseb, ki so bile razdeljene v okoli 120 večjih in manjših transportov.³²³ Odred je v celotnem obdobju svojega delovanja mobiliziral približno 5000 ljudi.

7 VIRI IN LITERATURA

7.1 Viri

7.1.1 Viri enot in poveljstev NOV in PO Slovenije

- Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1851: Glavni štab NOV in POS, fascikel 25, mapa 2, fascikel 32, mapa 5, fascikel 33, mapa 4.
- Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1856: Odredi IV. operativne cone NOV in POS, fascikel 342, mapa 3.
- Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1869: IV. operativna cona NOV in POS, fascikel 329, mapa 1, 2 in 4, fascikel 334, mapa 1, fascikel 331, mapi 1 in 2, fascikel 332, mapa 3.
- Arhiv Republike Slovenije, II. oddelek, fond 1869: XIV. divizija NOV in POJ, fascikel 337.
- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Vojaškozgodovinski inštitut JLA in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Ljubljana 1961-1986.

³²² Alojz Žužek - Tarzan: Mineraci na železniški progi v Zasavju.

³²³ Jože Peskar: Dolenjski odred, str. 269.

- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem. Obramboslovni raziskovalni center Inštituta za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1995.³²⁴
- Zbornik dokumenata in podataka o narodnoosvobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Vojnoistorijski institut, Beograd 1969-1975.

7.1.2 Viri nemških in kvizlinških enot, poveljstev in uprave

- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovenskih narodov. Vojaškozgodovinski inštitut JLA in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Ljubljana 1963-1986.
- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem. Obramboslovni raziskovalni center Inštituta za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1995.
- Zbornik dokumenata in podataka o narodnoosvobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Vojnoistorijski institut, Beograd 1969-1975.

7.2 Članki iz revij in zbornikov

- Belec, Ivan-Beli: Obnovljeni Kamniško-zasavski odred v: Strgar, Milica (ur.): Litijski zbornik NOB, 1. knjiga. Ljubljana, 1969, str. 208-214.
- Brinkerhof, John: Geography, Military v: Col. Trevor N. Dupuy (ret.): International Military and Defense Encyclopedia. Brassey's (US) Inc., Washington, New York, 1993, str. 1055-1062.
- Jerman, Mirko: Nekatere akcije Šlandrove brigade na litijsko-moravškem območju v: Strgar, Milica (ur.): Litijski zbornik NOB, 1. knjiga. Ljubljana, 1969, str. 194-208.
- Komel, Franta: Druga grupa odredov v: Strgar, Milica (ur.): Litijski zbornik NOB, 1. knjiga. Ljubljana, 1969, str. 91-110.
- Poglajen, Franc-Kranjc: Zasavski bataljon Alojza Hohkrauta v: Strgar, Milica (ur.): Litijski zbornik NOB, 1. knjiga. Ljubljana, 1969, str. 110-135.
- Pungerčar, Franci-Janoš: Propaganda in tisk v: Strgar, Milica (ur.): Litijski zbornik NOB, 1. knjiga. Ljubljana, 1969, str. 277-291.
- Žužek, Alojz - Tarzan: Minerci na železniški progi v Zasavju v: Strgar, Milica (ur.): Litijski zbornik NOB, 1. knjiga. Ljubljana, 1969, str. 214-237.

³²⁴ Knjiga je hkrati 18. knjiga VI. dela Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovenskih narodov. Gre za prevod iz srbohrvaščine Zbornika dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda, VI. del/18. knjiga. Zaradi preglednosti navajam omenjeno knjigo v nalogi kot Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/18.

7.3 Samostojne publikacije

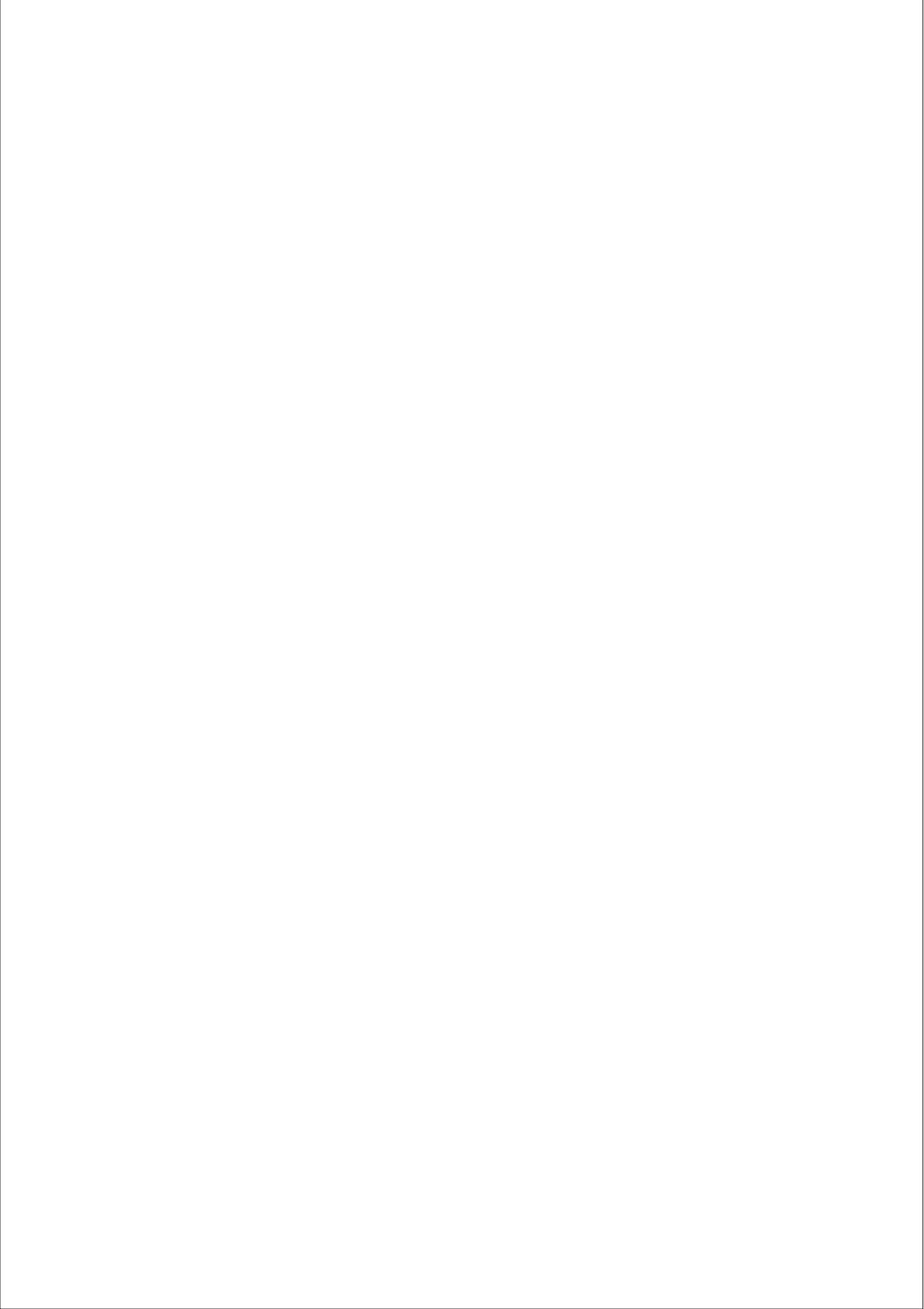
- Atlas Slovenije. 3. izdaja. Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije, Ljubljana, 1996.
- Enciklopedija Slovenije. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1987-.
- Leksikon narodnooslobodilač kog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941-1945. Narodna knjiga, Beograd, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1980.
- Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Ljubljana, 1976.
- Partizanski koridor. Tematski zbornik o partizanskih prehodih čez reko Savo, železniško progo in nemško-italijansko mejo v nekdanjem Litijskem okrožju OF slovenskega naroda. Partizanska knjiga, Ljubljana, 1988.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. DZS, Ljubljana, 1994.
- Slovenska kronika 20. stoletja. 1941-1995. Nova revija, Ljubljana, 1996.
- Taktika (1. del). Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.
- Taktika (2. del). Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.
- Vojaški slovar. Partizanska knjiga, Ljubljana, 1977.
- Vojna enciklopedija. 2. izdanje. Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970-1976.
- Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979.
- Ambrožič, Lado - Novljan: Pohod Štirinajste, Knjižnica NOV in POS, Nova Gorica, 1967 (2. izdaja, Ljubljana, 1978).
- Bratun, Zvonimir: Geografski dejavniki državnovarnostnega sistema Republike Slovenije, Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1997.
- Collins, John M.: Military Geography for professionals and the public, National Defence University, Washington D. C., 1998.
- Fajdiga, Mirko: Zidanškova brigada, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana, 1975.
- Humar, David: Pehotna (gorska, motorizirana) četa - vod. Taktični priročnik za bojevanje, Uprava za razvoj Ministrstva za obrambo RS, Ljubljana, 1996.
- Klanjšček, Zdravko: Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941-1945 na Slovenskem, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1989.
- Korošec, Tomo: Slovenski vojaški jezik, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1998.
- Marjanović, Radomir: Opšta vojna geografija sa evropskim ratištom,

Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983.

- Mikuž, Metod: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, Ljubljana, 1960-1973.
- Peskar, Jože: Dolenjski odred, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana, 1976.
- Potočnik, Viktor: Domobranski boji s partizanskimi enotami - uporabljena taktika, diplomsko delo, FDV, Ljubljana, 2000.
- Stiplovšek, Miroslav: Bojna pot Šlandrove brigade, mala knjižnica NOV in POS, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1983.
- Stiplovšek, Miroslav: Kamniško okrožje v NOB 1941-1945, Domžale, 1975.
- Stiplovšek, Miroslav: Šlandrova brigada, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana, Maribor, 1971.

7.4 Ustni viri

- Franc Rajšek, Kresnice, čevljar v KZO. Pogovor opravljen 10. 1. 2002.
- Viktor Semec, Litija, borec Šlandrove brigade. Pogovor opravljen 11. 1. 2002.
- Ignac Vozelj, Kresnice, borec 1. bataljona Kamniško-zasavskega odreda. Pogovor opravljen 11. 1. 2002.

Republika Slovenija
Ministrstvo za obrambo